Міністерство освіти і науки України
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

100-річчю Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара присвячується

Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро

Монографія

Том 2

Дніпро
2018

100-річчю Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара присвячується

Монографія

Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро

Том 2

УДК 316.344.8 : 316.334.56
ББК 60.54
О 75

Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 13 від 31 травня 2018 р.)

Рецензенти:
Хміль В. В. – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна;
Іщенко І. В. – доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

О 75 Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро: монографія: в 2 томах / В. В. Кривошеїн, О. Ю. Висоцький, В. В. Ніколенко та ін.; за заг. ред. професора В. В. Кривошеїна. – Том 2. – Д.: Видавництво _____, 2018. – 268 с.

Монографію присвячено дослідженню комплексу соціальних проблем сучасного міста на прикладі міста Дніпро. Розглядаються теоретико-методологічні засади дослідження особистості і соціальних інститутів в ур-банізованому суспільстві; проблеми культури сучасного міста, зокрема пи-тання міської ідентичності, історичної та соціальної пам'яті у просторі міста, деякі аспекти ціннісної системи городян; проблеми соціальної сфери, зокрема проблемне поле сучасного міста, екологічні та гендерні питання, деякі аспекти якості вищої освіти в умовах змін ринку праці; проблеми формування міського політичного режиму, зокрема вплив на цей процес коаліцій зростання; проблеми міського самоврядування, зокрема партисипативні міські практики, питання політичної відповідальності міських еліт, лобістський потенціал соціального партнерства, деякі аспекти залучення городян до прийняття рішень у місті тощо.

Для науковців, державних службовців, громадських діячів, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міста.

ISBN

© Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2018
©В. В. Кривошеїн, О. Ю. Висоцький, В. В. Ніколенко та ін., 2018

Зміст

Том 2

Розділ 4. Міський політичний режим.....**4**
4.1. Локальний вимір публічного простору: тенденції розвитку.....**4**
4.2. Особливості формування коаліцій зростання та визначення стратегій розвитку міських політичних режимів.....**44**
4.3. Ексклюзивні фактори формування порядку денного коаліцій зростання.....**83**

Розділ 5. Самоврядування в сучасному місті.....**121**
5.1. Партисипативні міські практики та їх дніпровські варіації.....**121**
5.2. Політична відповідальність: зміст та співвідношення понять в умовах демократичних трансформацій.....**148**
5.3. Соціальне партнерство і легальний лобізм як чинники розвитку громадянського суспільства в урбаністичному середовищі.....**177**
5.4. Політична бідність в сучасному місті та форми включення політично збіднілих груп до прийняття рішень в місті.....**208**

Післямова.....**234**

Бібліографія.....**240**

Розділ 4
Міський політичний режим

4.1. Локальний вимір публічного простору: тенденції розвитку

Публічна політика за доби локалізації розвивається високими темпами та набуває складної структури. Одним з головних проявів цих процесів є розбудова інститутів політичної публічності, серед яких чільне місце посідає громадська політична активність. Розбудова інфраструктури публічної політики в умовах локалізації передбачає наявність громадських, державних і політичних інститутів, орієнтованих на необмежену публічну політичну комунікацію, які мають відповідну ресурсну спроможність та розглядають публічну сферу як середовище реалізації власних можливостей та потреб. Природа глобалізованого світу визначає можливість рівноправного політичного діалогу багатьох громадських структур та об'єднань незалежно від їх географічного розташування. Прозорість кордонів та можливість безперешкодних інтеракцій через новітні засоби комунікації збільшує політичний публічний простір і надає йому нового виміру. Політична співпраця доби локалізації здійснюється на основі вільного взаємообміну та прагматичних засад, позбавлених ідеологічних настанов, характерних для XX століття.

Інфраструктура публічної сфери доби локалізації включає велику кількість атомарних індивідуальних акторів, які можуть виступати рівноправними суб'єктами публічного політичного мовлення не потребуючи посередництва політичної спільноти або цілої держави. Тому публічна сфера політики доби локалізації не є структурованою

на рівні традиційної державно-владної територіально-адміністративної організації. Якщо політичний процес долокалізаційної доби формувався на рівнях локальної самоврядної спільноти – адміністартивного (суверенного) регіону – національної політії – міждержавних інтеракцій, то публічна сфера політики за доби локалізації має дисперсну природу і реалізує горизонтальні інтеракції між різними рівнями одночасно поза межами ієрархічних зв'язків. Отже, мережна структура публічної сфери доби локалізації є більш динамічною і, водночас, складною для осягнення.

За доби локалізації важливого значення набуває риторична та комунікативна культура публічного політичного спілкування. Політичний діалог локального рівня передбачає особливу комунікативну компетентність і можливості стандартного представництва мовленнєвих інтенцій. Великого значення в умовах формування локальної публічної сфери політики має процедурно-організаційний аспект публічної сфери політики, який впорядковує мовленнєву комунікаційну активність та забезпечує функціонування всієї публічної сфери як певної автономної системи. Отже, розгляд виміру публічної політики локального суспільства включає асоціаційно-структурний, знаково-комунікаційний та нормативно-організаційний горизонти, які відображають основні площини опису публічної сфери як гіперреальності політичної мовленнєвої активності новітньої доби.

Концептуальна модель видозміни публічної політики у локальному вимірі включає її основні елементи, які ідентифікують наявний і бажаний стан цього явища. Основним підходом для дослідження зазначених елементів є пошук потреб і виокремлення викликів для сучасної загальної публічної сфери, які можуть становити загрозу для її розвитку. Такими викликами є: скорочення політичної участі громадян, зниження рівня свободи слова в окремих країнах світу, цензура і самоцензура, зниження кваліфікацій публічних мовців, а також тенденція до перетворення

політики на закриту технологічну сферу діяльності.

Окреслення нової картини локального світу, в якій публічна сфера і публічна політична активність відіграють провідну роль, потребує нових дослідницьких зусиль. У межах розуміння оптимальності локальної публічної політики перебувають і окремі риси оптимальності демократії як політичного режиму, стилю життя і напрямку розвитку суспільства.

Аналіз локальної публічної політики є важливим науковим завданням, яке полягає у становленні теоретико-методологічних заходів вивчення публічної сфери, як частини політичного світу в умовах демократії. Цей аспект є важливим з огляду на потребу у інтеграції таких різнорідних предметних сфер, як політична комунікація, громадсько-політична участь процедури демократичного публічного політичного обговорення і прийняття рішень, інституційні засади публічної політики. Ця проблема полягає також у невідповідності рівня сучасних наукових знань про публічну сферу політики та методи й підходи її дослідження і реальністю публічних політичних проявів, які потребують систематизації і переходу до єдиної концептуальної структури.

Важливою дослідницькою проблемою, яка потребує інтеграції у межах спільного контексту, є локальна ідентичність публічної політики. Вона потребує розвитку за рівнем тематик дискурсів, а також статусів учасників. Водночас вагомим висновком є й констатація політизації політичної природи всієї публічної сфери, яка, за поширеними поглядами, не може не бути політичною. Соціологічні, психологічні, культурні конотації є різновидами частини загального цілого.

Структурно-інституційний вимір локальної публічної сфери політики в сучасних соціально-гуманітарних дослідженнях формується на основі компонентів, які входять до публічної політичної реальності. Дискурс громадян у публічній сфері стає політичним двома шляхами: через політичний статус самих громадян

та через політичну легітимацію їх виступів. Водночас колективною структурною одиницею публічної сфери політики локального обсягу стає мережне громадянське суспільство, яке потенційно може включати всіх громадян, які долучаються до дискурсу. Як вказують М. Ю. Казаков та В. А. Кутирєв, «у рамках медійного простору публічна сфера являє собою умовно виділене віртуальне співтовариство, в якому здійснюється суспільний дискурс, який є результатом колективної рефлексії з приводу актуальних та соціально значущих подій так званої демократичної більшості. Публічна сфера є найважливішою умовою існування громадянського суспільства. Громадянське суспільство без розвинутої публічної сфери відчуває нестачу в участі членів суспільства у прийнятті політичних рішень. Не менш важливою є особливість публічної сфери виступати в якості середовища соціальної інтеграції, форми соціальної солідарності та арени для обговорення можливих соціальних заходів дії. Слід зазначити, що публічна сфера в рамках мережі Інтернет змінює аудиторний вектор з елітарності на масовість, таким чином, не вимикаючи з участі в обговоренні нікого з громадян»[1].

Особливою структурно-інституційною одиницею щодо змісту сучасної публічної сфери політики на локальному рівні складають механізми зміни політичної ментальності та політичної свідомості, які забезпечують масову політичну участь у процесах політичної комунікації через мережу Інтернет. Як зазначають сучасні російські вчені, «складно переоцінити роль, яку відіграє цей мережевий інформаційний простір, впливаючи на суспільні процеси як у Росії, так і в світі , формуючи абсолютно нові методи і засоби комунікації, заново структуруючи суспільно-ментальну сферу. З переходом до нової технологічної та ідеологічної парадигми мережі Інтернет – Веб 2.0 (Web 2.0) і виникненням соціальних медіа стала можлива

1 Казаков М. Ю., Кутырев В. А. Интернет как сетевая публичная сфера // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 3. – Режим доступа: http://www.science-education.ru/109-9328

соціальна Інтернет-комунікація, яку можна співвіднести за можливостями з вільною комунікацією в концепції громадянської публічної сфери Хабермаса»[1].

Інтернет як інститут системи політичної комунікації перетворює публічну сферу політики локального рівня на сукупність комунікаційних актів в режимі реального часу. Таким чином, процеси публічної та індивідуальної політичної комунікації стають реальними чинниками поза віртуального життя громадян, оскільки формують їх політичну поведінку. Інтернет з допоміжної технічної структури перетворюється на життєвий необхідний механізм здійснення політичних потреб людства. «Локальна мережа Інтернет як спочатку децентралізована система комунікації створює нові форми взаємодії, ініціює нові види відносин між її учасниками, дозволяє підтримувати діалог поза меж існуючих держав. Інтернет має також інші важливі особливості, які відрізняють його від традиційних медіа: доступність, низька ціна використання і можливість швидко поширювати великі обсяги інформації на значній відстані», – вважають М. Ю. Казаков та В. А. Кутирєв[2].

Демократизація суспільства формує особливе підґрунтя публічної сфери політики локального суспільства. Процеси інформатизації відзначають рівень компетентності громадян і соціальних груп локальних спільнот у процесах передавання та продукування інформації. Відсутність ієрархічних та тоталізуючих механізмів означає високий ступінь самоорганізації і публічної політичної активності, що зумовлює високий рівень репрезентації інтересів громадян у будь-якій точці земної кулі. Згідно з М. Ю. Казаковим та В. А. Кутирєвим, «нова система комунікацій грунтується на мережевий інтеграції різних видів комунікації і включає в себе безліч культурних явищ, що призводить до важливих соціальних наслідків для людини. Завдяки появі Інтернету відбувається значне послаблення символічної влади традиційних відправників повідомлень, особливо інститутів

1 Там же.
2 Там же.

влади, керуючих за допомогою історично закодованих соціальних практик (релігія, мораль, авторитет, традиційні цінності, політична ідеологія)»[1].

Масове залучення до публічної сфери політики громадян перетворюють її на чинник, що змінює відносини влади та суспільства. Безпосередній доступ населення до критичної інформації наближає сучасні політичні системи до буквальної реалізації суверенітету народу безпосереднім чином. На цьому владно-управлінська еліта та її організаційні підрозділи виступають рівноправними суб'єктами публічного мовлення. «Члени інформаційного суспільства, отримавши можливість рівного доступу до інформації, змінюють своє ставлення до влади, отримують відомості, що змушують критично ставитися до дій правлячих кіл. Таким чином, новий комунікаційний режим інформаційного суспільства стає потужним фактором, що руйнує монологічну форму відносин влади з суспільством і сприяє побудові діалогічної форми спілкування», – зауважують М. Ю. Казаков та В. А. Кутирєв[2].

Поєднання в межах публічних політичних обговорень локального громадянського суспільства процедурного і риторичного спектру комунікацій ставить перед дослідниками низку питань, які потребують розв'язання. Першим з них є необхідність встановлення і дотримання учасниками обговорень процедур, хоча відповідь є очевидною, проте вона не є однозначною. Дотримання процедур акторами локального рівня може не узгоджуватися з особистісними мотивами, крім того, іноді процедурні аспекти не пов'язані прямо з дійсними політичними мотивами суб'єктів і за публічною демонстрацією обговорень можуть приховуватися неформальні політичні домовленості. По-друге, виникає проблема обмеження риторичного спілкування і способів виступів в умовах, коли цей тип комунікації є домінуючим в суспільно-політичних сферах і сегментах. Подолання традицій і тенденцій до

1 Там же.
2 Там же.

риторизації обговорень вимагає широкої просвітницької діяльності і розробки нормативів, які будуть визначати необхідний рівень риторичних засобів, які не порушують принципів конструктивності і досягнення спільної мети.

Таким чином, глобалізована політична публіка, як середовище сучасної локальної політики, виступає одним з основних агрегатів обговорень.

За таких умов розвиток локальної публічної політики засобами розширення політичних обговорень потребує інституалізації локальної публіки. У межах цього середовища свідомі та активні громадські елементи будуть висувати до порядку денного важливі питання для діалогу з владою. Політизація локальних громадських обговорень є можливою як в періоди політичної боротьби виборчих змагань, так і в період функціонування владних інститутів. І основними напрямками публічних обговорень є владно-управлінський дискурс щодо прийняття рішень, а також громадські дискусії щодо наслідків їх впровадження. Особливим видом локальних публічних політичних обговорень є репрезентація програмних положень та політичних уподобань.

Інституалізація нових соціальних практик виступає підґрунтям для прогресування локальної публічної сфери. Позаполітичні публічні практики стають більш поширеними, насамперед, у контексті розвитку соціальних мереж. Приватне життя людини публікується і деталізується. В цих умовах, публічна сфера політики з одного боку, збагачується, а з іншого боку засмічується великою кількістю не апробованою політичною інформацією, а також некваліфікованими політичними публічними виступами, що дещо звужує можливості раціональної реконструкції публічної сфери політики локального рівня. Як вважають російські фахівці, «Інтернет надає своїм членам ряд істотних переваг у вираженні громадянських позицій та участі в обговоренні актуальних суспільних проблем. По-перше, Інтернет стирає географічні рамки, і, незалежно від місця знаходження, кожна людина, підключений до Мережі

, може висловити свою думку. Причому комунікація може йти як в режимі реального часу (онлайн), так і з відстрочкою отримання повідомлення (оффлайн). Другий значущою характеристикою віртуального простору є відносна легкість доступу в мережі Інтернет до інформаційного «рупора», в порівнянні з традиційними ЗМІ. Ці дві переваги разом з наявністю вільного , неконтрольованого владою комунікаційного простору , в якому можна легко спілкуватися без істотних обмежень, робить Інтернет ідеальним місцем дислокації для опозиціонерів та інших громадян, які хочуть реалізувати в мережі свої громадянські права за допомогою нових соціальних практик»[1].

Поряд з деструктивними рисами Інтернет комунікації як структурно-інституційна основа публічної сфери політики локального рівня, існує і низка викликів, вони пов'язані з широким простором Інтернет комунікацій та можливістю відразу заповнити всі лакуни політичного представництва якісними публічними виступами. Крім того, традиційні актори публічної сфери політики прагнуть до обмеження свободи неконтрольованої політичної участі. «При всіх позитивних змінах в громадському дискурсі завдяки мережі Інтернет, є кілька моментів , які не можуть не викликати побоювання : 1) поступове насичення мережевого простору акторами - маніпуляторами і акторами-фальсифікаторами, в завдання яких входить використання інформаційних важелів впливу для проведення інформаційних війн проти пересічних акторів-громадян з метою компрометації і спростування наданої ними суспільно важливої інформації; 2) у більшості країн Інтернет так чи інакше контролюється владою під приводом боротьби з протизаконними діями, такими як хакерські атаки, націоналізм, непристойності, порушення авторських прав, порнографія, підготовка терористичних акцій, шахрайство та незаконні азартні ігри. Є обгрунтовані побоювання, що цей контроль може рано чи пізно привести до зниження свободи слова в Інтернеті; 3) віртуалізація суспільства в майбутньому може

1 Там же.

призвести до того, що громадянська консолідація не буде виходити за рамки віртуального простору і віртуальні дискусії перестануть стимулювати до громадянських дій в реальності», – стверджують М. Ю. Казаков та В. А. Кутирєв[1].

Взаємодія держави і новітніх форм масової дисперсної політичної комунікації становить процесуальне підґрунтя перспективного розвитку сучасної публічної сфери політики. Водночас зниження ролі держави у міжнародних справах та формування мегатенденцій локального управління надають статусу недержавної публічної політичної активності постійно діючого елементу локальної політичної структури. Держави як дискурсивні актори мають певну першість у реалізації публічної дискурсивної активності. Однак, через традиційний консерватизм та обмежені можливості модернізації, гнучкого реагування держава поступається іншим діючим особам публічно-дискурсивної реальності. На думку А. О. Зінов'єва, «дискурси, які включені в процес управління державою або можуть з тієї чи іншої причини на нього впливати, слід віднести до "політичних" в самому прямому, первинному сенсі. При цьому зрозуміло, що теоретично будь дискурс може за деяких обставин вплинути на процес функціонування держави (вступити у взаємодію з інститутами), тому неможливо точно відокремити політичні дискурси від неполітичних, тобто будь-який дискурс потенційно є "політичним", але не будь-який є "актуальним"»[2].

Самодостатність локальної медіа-сфери, яку не може обмежити жодна національна держава, на сьогодні виступає ключовим чинником для розуміння ролі держави як публічного політичного актора. Привабливість ідей національної державності та державної ідеології вступає в протиріччя з настановами поведінки локального суспільства масового споживання. «По-перше, криза держави в сучасному світі означає, що будь-яке сучасне

1 Там же.

2 Зиновьев А.О. Дискурс и государство // Политэкс. – Режим доступа: http://www.politex.info/content/view/420/

держава більш не здатна вирішувати проблеми, які з діалектики стратегічної та комунікативної раціональності ; напруга між державою як організацією та державою як життєвим світом стає все більш гострим і нерозв'язним. У цій ситуації будь авторитарну державу опиняється в дуже складному становищі, оскільки його нездатність бути просто «нормальним» державою буде постійно зростати, а тиск з боку зовнішнього світу постійно посилитися. «Риторика антиамериканізму» у поєднанні з демонстрацій американських фільмів і телевізійних проектів, побудованих в логіці життєвого світу США («Фабрика зірок»), тобто трансляцією «американського способу життя», є не просто комічною, вона показує, наскільки проблематичним є для сучасної Росії реальне дискурсивне протистояння з США навіть в області власної внутрішньої політики в галузі культури», – вважає А. О. Зінов'єв[1].

Розуміння багатоманітності локальних суб'єктів медіа-простору і різних векторів їх розвитку призводять до думки про те, що вихідні декларативні умови загального демократичного процесу не є достатньою умовою для формування локальної (неспеціалізованої) публічної сфери. Остання є, вочевидь, наступним кроком, ознакою поглиблення демократичних перетворень на локальному рівні. Також розвиток плюралізму і індивідуалізму за рахунок соціальних мереж сам по собі не став основою появи якісних ЗМІ, пов'язаних з соціальними групами і ідеологічним політичним представництвом. Це також свідчить, що морально-етичні вимоги до медіа-складової локальної публічної сфери не є авторитетом для стихійного розвитку мережної медіа-структури, позбавленої державної опіки.

Вирівнювання публічних статусів державних і не державних дискурсивних акторів змінює ситуацію публічної сфери локального рівня, позбавляє її традиційної поляризації в таких умовах, коли жодна державна суверенна стратегія не може тривалий час виступати лідером у

1 Там же.

публічному творенні знаків і символів, які тлумачать, або описують локальну політичну реальність. Згідно з позицією Михайла Рикліна, «після краху мережевої економіки у 2000 році мова йде про крах мережевої стратегії Пентагону , заснованої на локальному інформаційному домінуванні ВВС США. Ця мережева стратегія доведена до абсурду пасажирськими літаками, що заподіяло шкоду у два рази більшу, ніж вся атака на Перл-Харбор»[1].

Публична сфера політики локального виміру складається з великої кількості публічних маніфестацій, які також стають частиною політичного дискурсу. Події, які тиражуються засобами масової інформації набувають статусу публічних маніфестацій через багатозначне тлумачення різних коментаторів та через очікування населення в різних регіонах світу. «До цього існували два види війни: війна між державами і громадянська. Тепер виник третій вид війни, акцидентальна війна, і вона може перерости в міжнародну громадянську війну. Ми опинилися в стані акцидентальной війни на локальному рівні, яку можна також назвати першою війною епохи локалізації», – стверджує М. Риклін[2].

Філософський зміст локалізації відображається у публічній сфері політики через формулювання концепцій майбутнього та ставлення політично ангажованих мислителів до існуючого світового порядку. «Завдяки їх висловлюванням виникає колективне публічне політичне світобачення. Завдяки йому розповзання по всьому світу кока-коли і Макдоналдсів – невелика плата за експорт ідей Просвітництва. Крім локального ринку немає іншої програми миру і справедливості», – вважає М. Риклін[3].

Універсальним чинником, який пов'язує всі публічні дискурсивні висловлювання згідно новітніх філософських концепцій є оповідання, які набувають статусу наративів і описують реальність в певних поняттях та відповідно

1 Рыклин М. Apocalypse now. Философия после 11 сентября // Отечественные записки. 2002. № 3-4. – Режим доступа: http://www.strana-oz.ru/2002/3/apocalypse-now-filosofiya-posle-11-sentyabrya

2 Там же.

3 Там же.

до особливих традицій і мислення. Саме у такий спосіб публічна сфера політики збагачується філософськими концептами та отримує необхідний рівень концептуальної глибини і наукової значущощі. Як стверджує М. Риклін «у кінцевому рахунку визначати владні відносини в світі буде «локальна публічна сфера», яка тільки зароджується і для якої існуючі економічні та політичні наративи (у тому числі і критичні) швидше за все виявляться неадекватними. З одного боку, немає нічого зовнішнього локальної публічній сфері, але з іншого – всередині складових її елементів немає зв'язності; це розрізнені фрагменти єдиного світу, ще не усвідомив своєї єдності»[1].

Картина глобалізованого світу крізь призму сучасної політичної філософії виглядає як сукупність відображень локальної реальності в межах регіональних субкультур. Відповідно до реалізації кожної країни у локальному світі кожна з них робить свій внесок до локальної ідеосфери, здійснюючи тлумачення своєї ролі і місця у локальних процесах і пропонуючи власну модель світобачення, яка, проте, може не узгоджуватися з моделями, які пропонуються в межах ініціаторів і лідерів локалізації. На думку М. Рикліна, «щоб поставити правильний діагноз тому, що сталося, ми повинні привчити себе користуватися "подвійною оптикою". З одного боку, Америка – ліберальна, демократична держава, заснована на принципах свободи слова, зібрань, віросповідання і рівності громадян перед законом. Ці цінності не є винятковим надбанням Сполучених Штатів Америки; боротьба за них ведеться у всій локальній публічній сфері»[2].

Відстоювання універсальних загальнолюдських цінностей як частини позитивних наслідків локалізації обертається в межах локальної публічної сфери політики і обговоренням переваг і статусних позицій локальних лідерів. Неможливість поширити стандарти життя золотого мільярду на всі регіони світу виступає одним

1 Там же.
2 Там же.

з найважливіших перешкод для формування публічної сфери локального світу. Як вказує М. Риклін, «права людини, свобода і справедливість не можуть і не повинні бути надбанням однієї нації або цивілізації, вони надбання всіх, невід'ємна приналежність локальної публічної сфери. Тим часом держава національної безпеки грунтується на подвійних стандартах : права людини захищаються в Китаї, але не в Саудівській Аравії; свобода торгівлі не поширюється на американських фермерів; демократія не повинна привести до влади ісламістів і т.д.»[1].

Проблемним аспектом формування універсальної публічної сфери політики є абсолютизація ліберальних цінностей як головної ідеологічної основи демократичних політичних обговорень. Саме не можливість поширення ліберальних стандартів на все світове суспільство заперечує можливості реалізації американоцентричної локальної публічної сфери політики. Тому, російський аналітик відзначає, що «американський патріотизм Рорті особливо гостро дає про себе знати саме в той момент, коли потреба помислити підставу лібералізму стає нагальною як ніколи. Він визнає, що Захід не може наділити Третій світ своїми благами (у тому числі і благом лібералізму, що засновується на такій що не підлягає деконструкції опозиції «приватне – публічне»), більше того, самі ці блага залежать від споживаних їм сировинних ресурсів країн, що розвиваються»[2].

Прогрес локальної публічної сфери як такої, що включає все людство на рівних засадах і дає змогу всім суб'єктам політичного мовлення висловитися і представити свої концептуальні позиції є ідеалістичним поглядом на перспективи локального політичного розвитку. На нашу думку, основною перешкодою при формуванні локальної публічної сфери політики є не обмеження, які встановлюються локальним урядом, а неспроможність усіх політичних груп представити свої переконання у належному

1 Там же.
2 Там же.

форматі. Водночас, сучасні дослідники заявляють, що «я б погодився з думкою Сюзан Бак-Морс: суб'єктом локальної публічної сфери є все людство, а не окрема нація чи цивілізація»[1].

Структурно-функціональний вимір публічної сфери політики пов'язаний з сучасними уявленнями щодо просторового виміру політичної інтеграції. Встановлення контактів і кооперації у публічних політичних відносинах забезпечує залучення широкого кола держав і соціальних суб'єктів до політичної діяльності на міжнародній арені. Просторовий та функціональний виміри політичної інтеграції дають поштовх для формування локальної публічної сфери політики на універсальних засадах. На думку Марини Стрежневої «під «інтеграцією» в найширшому значенні розуміється виникнення нової спільності з перш розрізнених частин. У разі політичної інтеграції мова може йти або про створення в кінцевому підсумку самостійного політичного цілого в певних територіальних межах, або про виникнення політичної спільноти, що не має чіткої прив'язки до території . У першому випадку звичайно мається на увазі оформлення державності – виникнення наднаціонального об'єднання у формі федерації чи конфедерації держав. При цьому політична інтеграція має просторовий вимір і зовнішні кордони, тобто є регіональною, а не локальною. В результаті інтеграційного процесу відбувається поступове відмирання або усунення політичних кордонів всередині интегрирующегося простору»[2].

Особливості формування локальної публічної сфери політики відзначаються як розбудова локальної спільноти не лише на ціннісних, але і на комунікаційних засадах, тому, просторове розширення локальної політичної спільноти є менш важливою, ніж комунікаційна і комунікативна

1 Там же.

2 Стрежнева М. Интеграция и вовлечение как инструменты глобального управления // Международные процессы. 2012. № 2 (29). – Режим доступа: http://intertrends.ru/rubrics/realnost/journals/regulirovanie-i-samoregulirovanie-v-mirovoy-politike/articles/integratsiya-i-vovlechenie-kak-instrumenty-globalnogo-upravleniya

компетенція учасників публічної сфери політики на локальному рівні. «Але політична інтеграція може мати й іншу кінцеву мету – оформлення політичної спільноти, позбавленого територіальної прив'язки. У такому випадку ми безпосередньо маємо справу з комунікативної інтеграцією між політичними дійовими особами, концептуальні підстави якої розроблялися К. Дейчем», – вказує М. Стрежнева[1].

Окреслення медіа-компоненту локальної публічної політики розкривається, серед іншого, у таких характеристиках, як констатація негативної ролі мас-медіа у межах публічної сфери політики перехідного суспільства. Крім того, виявлення окремих чинників, які детермінують діяльність ЗМІ та класифікація стану медіа ведуться засобом порівняння з ідеально-типовим станом, запропонованим у межах політико-філософської теорії. Водночас спроби трансформувати локальну медіа-структуру хоч б в окремих її аспектах можуть наштовхуватися на нерозуміння з боку основних гравців (держави, інституалізованих політичних сил). Це може означати або брак інновацій або різкі одномоментні зміни, які дестабілізують політичну ситуацію (приклад країн Близького Сходу у 2011 році) і, знов-таки, призводять до поштовхів у напрямку розбудови демократичної публічної сфери політики.

Проблема альтернативності локальних соціальних Інтернет-мереж відносно традиційних ЗМІ як джерел інформування актуалізується саме на предметному полі політики. Це повязане, насамперед, з потребами нової соціально-політичної ідентифікації громадян, індивідуалізації політичних уподобань, зручності доступу до інтерактивних ресурсів реалізації особистісного «політичного Его» на локальному рівні.

Як свідчить викладене, зміст діяльності локальних мас-медіа у межах локальної публічної політики має дві основні складові, якими є технологічна логіка процесу передавання інформації та її коментування. На прикладі сучасної

1 Там же

України можна побачити нестачу жанру репортінгу, і у цих умовах політична поінформованість суспільства ставиться під сумнів не через діяльність «авторитарної влади», або інших політичних структур, а через низький фаховий рівень журналістів. Також, оцінити вплив і функціональне навантаження медіа у публічній сфері політики не можливо без громадськості, як інтегрованого об'єкту впливу мас-медіа, а також чинника контролю за ними. Ці можливості лише розгортаються за допомогою новітніх соціальних Інтернет-мереж.

Реалізація проекту локальної публічної сфери політики передбачає перехід на новий рівень не лише комунікативної, але і державної організації, який би означав гнучкість та усував перешкоди для локальних політичних трансакцій. Ці умови передбачають усунення ієрархії за схемою: національний, регіональний, локальний і перехід у статус рівноправних суб'єктів всіх політично ангажованих індивідів локального суспільства. Як вважає Марина Стрежнева, «при такому розумінні розподіл світу на держави й державні кордони як такі, суворо кажучи, не має великого практичного значення. Учасники подібного політичного співтовариства об'єднані в першу чергу не територією або державою, а загальною культурою, формальними і неформальними нормами, звичаями, вдачами і цінностями. Прихильність їм і утворює якусь єдність, складає відмінну особливість всіх належних до нього, забезпечуючи підвищений рівень довіри і взаєморозуміння між усіма, хто відчуває і визнає свою сопрінадлежності такому цілого»[1].

Публічна сфера політики локального суспільства передбачає наявність низки орієнтирів, які дають змогу порівняти її з суспільною сферою загальносуспільного значення та з публічною сферою політики до локалізаційного рівня. Основними ознаками локальної публічної сфери політики є транскордонна співпраця, яка не обмежується жодними існуючими правовими актами. Перешкодою до участі у локальній публічній сфері можуть

1 Там же

бути лише бажання, або позиція самого суб'єкта публічного мовлення. «Про транснаціоналізацію в політичному сенсі можна говорити тоді, коли національні держави, зберігаючи істотне політичний вплив, втрачають, тим не менш, монополію на міжнародне представництво інтересів власних громадян, що вступають заради досягнення своїх цілей у транснаціональні зв'язки і спільноти. Транснаціоналізація сполучена з виникненням досить впливових наднаціональних інститутів, що мають власну, автономну сферу повноважень, прямого доступу до якої окремі держави не мають. На практиці це умова поки реалізовано лише в рамках Європейського Союзу. Однак і в цьому випадку (якщо бути точним) мова знову-таки може йти про транснаціоналізації регіональної, а не локальною», – вважає М. Стрежнева[1].

Ознакою функціонування особливої публічної сфери політики доби локалізації є поява нових транснаціональних акторів, які мають власну публічну політичну позицію, методи репрезентації та впливу на локальну громадську думку. В зв'язку з цим, структурно-інституційний вимір публічної сфери політики збагачується не політичними, а економічними елементами, які мають достатню кількість ресурсів для підтримання власної самостійної позиції у інформаційному полі сучасності. Ця позиція є певною альтернативою, а іноді і, конкуруючою щодо офіційного державно-владного дискурсу національних держав. Згідно з російською дослідницею, «лібералізм асоціює політичну владу головним чином з публічною сферою. Внаслідок цього затушовується політична значимість економічної влади, що знаходиться в приватних руках. Поділ на приватну і публічну сфери в поєднанні з государствоцентрічним аналізом веде до ігнорування або недооцінки політичного впливу транснаціональних корпорацій. Пов'язуючи владу винятково з публічною сферою, ліберальні теоретики обмежують фокус політичного дискурсу: він охоплює лише держави в їх територіальних межах. Ігноруючи внутрішні

1 Там же

недержавні процеси, аналітики при цьому не беруть до уваги транснаціональні впливи»[1].

Повноцінна публічна сфера локальної політики не має ігнорувати критичних позицій щодо напрямків свого розвитку. Одним з таких критичних зауважень є постулювання виключної ролі Західних демократичних держав у процесах локалізації та стандартизації політичного життя в усіх регіонах світу. Заперечення цих тез наражає опонентів демократичного соціуму на небезпеку вважатися маргіналами на тлі основної течії у сучасному політичному розвитку. Тому завданням формування неупередженої локальної публічної сфери політики є забезпечення інклюзивності, тобто включеності всіх без винятку політичних позицій у поточний політичний дискурс. Ігнорування особливої думки може поставити під сумнів повноту виразу всіх політичних позицій і призвести до руйнівних протистоянь. «Одна з проблем, пов'язаних з реалізацією ідеї локального управління, полягає в тому, що уряди провідних країн Заходу (у тому числі європейських) по суті претендують на роль суб'єктів локалізації. Обгрунтуванню таких претензій служить демократія в якості ідеологічного спрямування, яке дозволяє вважати допустимим розгляд держав, визнаних такими, що не відповідають критеріям демократичності, в якості об'єктів зовнішнього управління», – вважає М. Стрежнева[2].

Особливим напрямком осмислення розвитку сучасної локальної публічної сфери політики є її вузьке визначення в межах публічної політики як управлінської парадигми. Розрізнення термінів публічна сфера політики і публічна політика відбувається приблизно за тими ж критеріями, що і загальне визначення політики у політекс. Крім того, публічна політика і є, передусім, напрямком розробки наук державного управління. У той час, як публічна сфера виступає одною з найдавніших концепцій розробки громадянського суспільства. Однак, на локальному рівні

1 Там же
2 Там же

поняття публічної політики мають тенденції до дивергенції, оскільки експертні і громадські структури, що складають структурно-інституційний вимір публічної сфери політики, виступають консультативними центрами щодо вироблення локальної публічної політики на основі спільних стандартів технократизму і менеджеріального підходу. На думку Є. Ф. Гречневої, «громадська (публічна) політика як наукова дисципліна на основі свого предмету, змісту, кордонів порівнянна з такою науковою дисципліною як порівняльна суспільна політика, яка є найважливішою частиною сучасної політичної науки»[1].

Зміст публічної сфери політики як середовища вироблення управлінських рішень та формування локальної публічної політики визначається на основі механізмів вироблення порядку денного публічних політичних обговорень. Саме запланованість політичного управління в межах публічної політики забезпечується попереднім узгодженням широкого кола зацікавлених сторін, які виступають акторами публічної сфери. «Публічна політика як наука – це система наукових концепцій, теорій, понять і методик, які дозволяють провести аналіз процесів, що відбуваються і явищ, зрозуміти їх причини, передбачити можливі сценарії розвитку подій у майбутньому, виробити стратегію розвитку суспільства за рішенням найбільш актуальних для нього проблем», – вказує Є. Ф. Гречнева[2].

Необхідність формування дієвої публічної політики як сукупності цілеспрямованих дій уповноважених органів та інститутів зміцнює прагматичну спрямованість публічних політичних обговорень та забезпечує функціональний вимір публічної сфери політики. Згідно з Є. Ф. Гречневою, «публічна політика виступає як невід'ємна частина сучасного політичного процесу. Вона включає в себе регулювання найважливіших для суспільства областей: податкової системи, охорони здоров'я, освіти, соціального

1 Гречнева Е. Ф. Общественная политика как наука и социальная практика. – Режим доступа: http://do.gendocs.ru/docs/index-292170.html

2 Там же.

забезпечення, зайнятості»[1].

Взаємовідносини публічної політики і публічної сфери політики мають прояв на основі галузевого принципу здійснення локальних управлінських дій. У межах публічної політики розглядаються різні сегменти життєдіяльності суспільства. В той же час, публічна сфера політики виступає середовищем агрегування інтересів з галузевих публічних сфер, які пов'язані з економікою, соціальною сферою та культурою. В цьому сенсі публічна сфера політики виступає інтегральною дискурсивною інфосферою, яка об'єднує в одному контексті різноманітні галузеві інтереси.

Публічна сфера – це сфера, яка охоплює інтереси суспільства в цілому. Вчені виділяють в ній чотири головні компоненти:

- економічний: громадський сектор економіки, виробництво благ громадського користування, політика перерозподілу доходів для задоволення суспільних потреб;
- соціальний: громадські та державні служби соціального забезпечення. Сюди включаються пенсії, допомоги, зайнятість, охорона здоров'я, освіта, громадський транспорт і засоби комунікації, збереження середовища існування, захист від злочинності і корупції, комунальне обслуговування, підтримка соціальної стабільності і комфортності для населення;
- цивільно-політичний: недержавні самодіяльні об'єднання і асоціації громадян, громадянська мережа формування громадської думки, центри громадянської солідарності;
- соціокультурний: інститути відтворення і збереження духовних цінностей і культурних кодів суспільства[2].

У межах сучасних досліджень в галузі глобалістичних досліджень значної актуальності набуває питання стану громадськості в сучасній Україні. Цікавою з політологічної точки зору є відповідь на питання, наскільки придатною

1 Там же.
2 Там же.

є сучасна українська версія громадськості для стандартів локальної публічної сфери політики. Також необхідно, відповідно розвитку теоретико-методологічного аспекту цього поняття, дати з'ясування, наскільки громадяни сучасної України можуть вважатися учасниками локальної публічної сфери політики. В умовах, коли громадські організації не мають повної фінансової та економічної самостійності, вони не можуть виступати на одному рівні активності з державою. Також дається взнаки невідповідність кваліфікаційного рівня деяких громадських діячів вимогам публічної активності. Звичайно, для розвитку локальної публічної сфери більш важливим є активність громадських суб'єктів та зв'язок з серйозними проблемами, які потребують вирішення на світовому рівні. Проте в сучасних умовах можливість формулювати власну думку та поширювати її, також набуває істотного значення. Для розвитку публічної сфери політики сучасної України набувають актуальності перспективи локальні Інтернет-технології як чинник формування громадськості. У цьому контексті істотною проблемою постають напрямки становлення самостійної (авторської) політичної блогосфери в сучасній Україні.

Поняття локальної громадськості в сучасній Україні певним чином ототожнюється з локального громадянським суспільством, що у аспекті теоретико-методологічного дослідження публічної сфери політики веде до істотного протиріччя. Це протиріччя полягає в тому, що громадськість це – активна і резонуюча частина громадянського суспільства, у той час як громадянське суспільство є, швидше, інфраструктурним явищем, яке пов'язане з політичною сферою через висування вимог і представництво інтересів.

Крім того, перетворення організаційних засад сучасної громадськості в сучасній Україні на повноцінний компонент локальної публічної політики потребує подолання низки перешкод у вигляді інерції функціонування державної структури, удосконалення правових засад, а

також підвищення кваліфікації діячів в межах самого громадянського суспільства.

Разом з тим, українська громадськість потребує постійного удосконалення практик публічних обговорень і партнерських взаємодій з метою долучення до них представництва своїх позицій не лише в період виборчих процедур, але й на постійній основі. Для цього в Українській державі має розгорнутися структура ресурсної підтримки і інфраструктура публічної активності, на основі якої буде будуватися державна політика і розроблятися пріоритети інтеграції суспільства до локальних структур.

Водночас зв'язок між окремими секторами життєдіяльності суспільства і локальної публічної сфери політики не виглядає жорстко детермінованим і галузеві публічні сфери можуть нерівномірно атуалізовувати присутність у локальній публічній сфері політики, а також не акцентовано формувати свої інтереси для прийняття рішень щодо стратегій локальної публічної політики. «У публічній сфері в сучасних умовах діє не тільки держава, на поле соціальної діяльності вийшли інші «гравці» – недержавні суб'єкти, які виражають інтереси тих чи інших груп суспільства. У сучасних умовах проблема їх взаємовідносин з державою є надзвичайно важливою. Їх взаємодія надає безпосередній вплив на функціонування всього суспільного організму», – зауважує Є. Ф. Гречнева[1].

Аналіз публічної політики локального суспільства крім структурних та організаційних вимірів публічної сфери політики спирається на структурно-компонентний аналіз локальної політичної системи в цілому. Вимір політичної участі та політичного активізму на локальному рівні актуалізується в межах понять локального громадянського суспільства. Підходи до вивчення перспектив формування локальної політичної єдності базується на встановленні демократичних засад політики в усіх регіонах світу. На сучасному етапі, мегатенденцією локального політичного управління є диференційований підхід до встановлення

1 Там же.

реальної демократії, політичної конкуренції в різних регіонах світу. В цьому аспекті важливою є висока політична суб'єктність локального громадянського суспільства в порівнянні з імперативами локального політичного управління.

В умовах таких змін локальне громадянське суспільство перебуває перед низкою викликів і сприятливих обставин, які детермінують конфігурацію його розвитку. Ідеологічне різноманіття спричиняє еклектику у політичних поглядах, і тому маніфестація політичних поглядів громадськими і неурядовими організаціями дедалі більше соціалізується, тобто наближається до буденних потреб населення різних регіонів світу. Насправді громадянським суспільство стає завдяки ідеальності тих громадських організацій, які діють на основі загальнолюдських цінностей, такими є правозахисні організації та екологістські структури. Всі вони спрямовують свої зусилля на перетворення політичного світу на демократичних засадах, оскільки лише гарантований демократичним політичним ладом плюралізм думок забезпечує можливість їх публічного висловлення. Великим ресурсом для локального громадянського суспільства є співпраця громадських організацій за буденними або побутовими інтересами, які нерідко створюють сильні й локальні мережі. Такими організаціями можуть бути мистецькі організації, шанувальники певного виду спорту, колекціонери та інші гуртки за певними уподобаннями. Для локальної публічної сфери політики важливим є ресурс політизації цих елементів громадянського локального суспільства.

Аналіз локального виміру публічної політики передбачає вивчення діяльності публічних громадянських структур на національному рівні. Попри твердження про формування локальної громадської мережі через засоби Інтернет, громадянський активізм залишається прив'язаним до соціокультурних особливостей національних держав. Тому робити висновок про універсальну цінність демократичних практик політичної діяльності в сучасних умовах навряд чи

доцільно.

У той же час перешкодою на шляху розвитку справді локального інтегрованого громадянського суспільства є, насамперед, нерівномірність розвитку громадських структур у різних країнах світу. Переважна більшість правозахисних політико-орієнтованих ідеологічних громадських організацій діє у розвинених країнах, а також у близькій периферії Західного світу. До неї належить, з одного боку, країни Центрально-Східної Європи і частина пострадянського простору, а з іншого – Латинська Америка (за винятком Куби). Відсутність відповідних ресурсів, блокування громадських організацій окремими державами, відсутність доступу до телекомунікацій шкодить переростанню громадських мереж в насправді серйозну політичну силу локального масштабу саме за рівнем представництва. В окремих країнах світу, таких як в окремій частині пострадянських країн, Центральної Азії, Білорусі, також у багатьох африканських і південно-азійських країнах громадська активність на тлі загальної пасивності населення є, скоріше, виключним явищем. Квазіавторитарна влада цих держав може апелювати, що ці організації забезпечують достатній рівень представництва.

Аналіз локального рівня публічної політики також призводить до висновку про подвійне значення ролі громадських структур у світовому політико-інформаційному просторі. Актуальність запитів і вимог окремих громадських діячів не є співвимірною зі споживацькими налаштуваннями більшості Інтернет користувачів. Тому вважати універсальними цінності публічної політичної участі всіх без винятку громадян в усіх країнах світу є не більше, ніж утопією. На сучасному етапі громадський активізм в Інтернет- просторі виступає не більше ніж частиною інтерактивних акцій, які охоплюють соціальні, культурні, економічні взаємини. В цих умовах громадянський пафос публічних Інтернет-комунікацій виступає лише одним з проявів загальної соціальної комунікаційної активності в Інтернет, які можуть

привернути загальну увагу або, навпаки, залишитися непоміченими.

Віртуальний Інтернет-простір також містить певні перешкоди розвитку громадськості, оскільки його подвійна розважально-інформаційна природа подекуди блокує можливості розвитку громадської активності. Загальне зниження інтересу до політичних подій веде до того, що політичні проблеми обговорюються у порівняно закритих спільнотах, які не обмежені адміністративно, проте обмежені рівнем професійної підготовки і інтелектуального рівня учасників таких спільнот. Тому сучасні громадські організації, які базуються на Інтернет-мережах, сьогодні можуть долучатися лише до обговорення проблем, в той час як активні політичні дії можуть бути обмежені.

Дискусія як форма вільного висловлення думок та обговорення важливих проблем громадянами сьогодні виступає провідною соціально-політичною практикою, в якій проявляється прагнення людини відстоювати свою точку зору та реалізувати право на свободу думки. Але в умовах демократичного середовища висловлювання думок та реагування на позиції інших мовців є не стільки обов'язковим, скільки бажаним. Тому публічна політика локального рівня все ще залишається великою мірою простором взаємодії державних та партійних суб'єктів мовлення, які можуть взаємодіяти з медіа-структурою сучасного світу. В цих умовах громадянські дії є сегментом, який лише випробовує форми своєї діяльності.

Динамізм створення локального громадянського суспільства ставиться під сумнів культурними розбіжностями. Навіть у більшості сучасних наукових праць (Д. Ронні, Р. Росс, Дж. Хелл) відсутній кінцевий образ локального громадянського суспільства. Тому дедалі частіше ставляться під сумнів його орієнтири й форми. Вочевидь, локальне громадянське суспільство, як практичне явище, потребує консолідації. В цьому аспекті публічна сфера є платформою просторам втілення локального громадянського суспільства. Важливим

залишається питання, що є первинним: наявність публічної сфери політики як первинної основи чи виникнення громадянського суспільства.

Публічність як середовище інформаційно-символьної інтеракції вимагає певного порядку дій та організаційних форм реалізації своїх потреб у висловлюваннях і обґрунтуваннях. Тому перешкодою для локального поширення процедурних вимог і практик публічної сфери політики є нерівномірність поширення практики політичного мовлення не на засадах риторики, а на засадах раціонального аргументування. Це також є наслідком нерівномірності культурного розвитку, а також соціокультурною обмеженістю цінностей публічності, яка не є такою універсальною як ринкові торгівельні відносини, або відносини панування та підкорення.

Значення локального громадянського суспільства для публічної сфери політики розкривається як рушійна сила або певна субстанційна основа, яка не завжди має явні матеріальні прояви. Результати розвитку певних держав свідчать про наявність громадянського суспільства як чинника розвитку. Такими рисами має володіти й публічна сфера політики для того, щоб адаптуватися до вимог суспільного розвитку.

Аналіз публічної політики локального рівня повинен враховувати полісемантичність понять «публічний» та «політичний» у сучасних дослідженнях, як в реальних політичних відносинах. Дихотомія «публічний»-«приватний» на сучасному етапі втрачає зміст через оприлюднення більшості аспектів приватного життя через телекомунікаційні мережі. Водночас в політичному сенсі «публічний» все ще залишається категорією розподілу між прихованими та явними політичними діями, намірами, ідеями. Звідси формування і функціонування локальної політичної системи передбачає визначення на емпіричному рівні меж публічної і не публічної політики як у значенні управління, так і в значенні політичної гри та конкуренції.

Існування локального громадянського суспільства

підтверджується, насамперед, його емпіричними проявами. В різних країнах світу громадська активність спричинила широкий резонанс саме через існування відкритої публічної сфери. Саме на цій основі й створюється враження щодо локального статусу громадянського суспільства.

Слід зауважити, що розвиток структури громадськості в сучасній Україні призводить до висновку про те, що зовнішні правові основи для цього явища (на всесвітньому рівні) цілком достатні, проте внутрішньополітичні передумови є обмежуючим чинником. Також основним і головним чинником активності громадськості в локальній публічній сфері є самодостатній середній клас. Відсутність останнього в сучасній Україні потребує його замінника, який ще не сформувався. Громадськість в сучасній Україні лише має стати середовищем, в якому сформується громадська думка про необхідність інтеграції вітчизняної політичної публічності та її інститутів до локальних утворень. Для цього необхідним є тривалий період політичного виховання і політичної освіти громадян. Крім того вітчизняна громадськість як компонент функціонування локального громадянського суспільства, має позбутися домінування у своїй діяльності економічних важелів (наприклад, іноземної грантової допомоги). Більш чіткою має бути співпраця із засобами масової інформації і політичними партіями. В цій частині громадськість досі перебуває у ролі молодшого партнера, або службової ланки у технологічному ланцюгу паблік рілейшнз.

У контексті взаємопротиставлення публічних і непублічних політичних практик стає актуальним роль та місце державних і недержавних політичних діячів чи акторів. Належність до локальної публічної політики та локального громадянського суспільства викликає постановку проблеми ідентифікації тих інститутів, які належать до локального громадянського суспільства і до державного управління. Якщо коло локального громадянського суспільства більш-менш визначено та мережно організовано, сукупність громадянських активістів в усьому світі, то виникає

питання, хто ж виступає державно-владним опонентом цих громадських діячів.

Опозиція державно-владним органам, яка існує в межах локального громадянського суспільства, відповідає концептуальним хабермасіанським уявленням щодо універсальної публічної сфери. Для концентрації політичного значення таких змін частіше всього використовується концепт альтернативності щодо офіційних і владних висловів та інформаційної політики.

Природа публічної сфери політики є такою, що державно-владні і громадські актори перебувають у рівному становищі і виступають на паритетних засадах взаємоповаги та конструктивності. Водночас невизначеність стосовно керівних центрів локальної системи управління, відсутність самопрезентації цих центрів, породжують думку про перебільшення вимог щодо дієвості що до локального громадянського суспільства, а також щодо результативності і перспективності його вимог і діяльності. Якщо розуміти локальне громадянське суспільство як продовження соцієтальних потреб інтелектуальної частини населення земної кулі у представництві своїх політичних переконань, то ця структура вже є сформованою і функціональною. Однак, якщо розглядати самоорганізовану громадськість як учасника процесу управління (у межах консультування з владою та експертизами державно-владних рішен)ь, то виникає питання стандартів та вимог до резонерських висловів і критичних оцінок. Ці вимоги, насамперед, стосуються кінцевого результату проекту локалізації світового управління.

Ознакою локального громадянського суспільства в порівнянні з його історичними проявами і попередніми етапами є інформатизація відносин, взаємообмін повідомленнями, включення у дискурс особистісних оцінок. Саме тому публічна сфера політики на локальному рівні насичується постійними індивідуальними й груповими інтеракціями, які, врешті-решт, і дозволяють говорити про існування тієї чи іншої всесвітньої мережі

замість поодиноких і нескоординованих акцій локального громадянського суспільства, забезпечує одночасні публічні виступи, які мають широку аудиторію.

Оцінка тенденцій формування локальної публічної політики передбачає не лише розгляд її структурно-організаційних основ та рушійних сил, але також і реальність побудови такого проекту та його інструментів. Ідеологічне обґрунтування всесвітнього технократичного порядку координації всіх політичних поглядів та оцінок на основі волі більшості з одночасним забезпеченням профменшості, як це передбачено в умовах демократії, не є спроможним. Пояснити мотиви добровільного приєднання такого проекту всіх без винятку держав і народів сучасного світу.

Ліберальний погляд на публічну сферу політики поступається місцем інтегрованому ноосферно-екологістському сприйняттю. Ці пріоритети можна порівняти з колишніми імперативами соціал-демократичної політики, яка мала на меті забезпечення існування держави загального добробуту. Водночас такі вимоги є характерними для найрозвиненіших країн і до певної міри обмежують можливості їх втілення в усіх країнах світу через можливості. Тому комунікаційний підхід до публічної сфери політики є більш плідним, ніж висування вимог з перетворення національних держав, в яких є обмежені ресурси для таких трансформацій.

Ідеологічний або моноконцептуально орієнтований погляд на оцінку перспектив локальної публічної політики виключає за межі аналізу негативний сценарій локального політичного розвитку, за яким можлива поява фракційності та реалізація групових стратегій відстоювання інтересів на шкоду більшості, або всім учасникам локальних публічних інтеракцій. Реалістичний погляд на сучасну світову політику дозволяє впевнено казати про егоїстичність політичних інтересів країн-лідерів, або країн, які будь-що прагнуть реалізувати свої національні інтереси. В цьому відношенні ООН, як форум для обговорення політичних уподобань, виступає сьогодні чи не єдиною інституцією,

в якій реалізовано асамблей ний принцип політичного представництва на рівноправній основі. Однак, ступінь впливу ООН на процеси формування локальної публічної політики залишається обмеженим і включає консультування щодо загальних формальних питань.

Формування інтегрованої концепції локальної публічної сфери політики має включати і песимістичний погляд на розвиток локального громадянського суспільства, оскільки не всі результати його існування є багатообіцяючими. Одним з таких підходів є негативні сценарії локального розвитку і повсюдне домінування локальних еліт, які не звертають увагу на позитивні варіанти і засоби локального розвитку.

Співвідношення локальної публічної політики та рівня розвитку національної політії України визначає необхідність подальших перетворень та підвищення рівня політичного представництва нашої держави на локальному рівні. В цьому плані важливим є реагування офіційних представників України на важливі події локального розвитку, а також потребує істотної корекції політики щодо відкритості та взаємозв'язків з локальним порядком денним, який може істотно відрізнятися від національного.

Перехід пострадянської політичної сфери на основи вільної громадської діяльності не є простим, оскільки певною перешкодою для повноцінного функціонування громадських організацій є рівень особливості політичної культури, яка не передбачає постійного системного громадського активізму у вигляді реакційних подій і дії влади. Також очікування патерналізму та зв'язок з державою не дозволяють громадянам вийти на рівень індивідуальної свободи, самовираження і самостійного світосприйняття, не обтяженого державними ідеологемами і настановами управлінських імпульсів.

Аналіз публічної сфери політики локального суспільства визначається необхідністю встановлення ключових акторів управлінського процесу та можливих траєкторій розвитку локальної політичної системи. Бачення тенденцій

формування локальної системи політичного управління як певної сукупності односторонніх дій окремих країн не забезпечує повну картину локального політичного розвитку. Основними публічними політичними маніфестаціями залишаються дії само організованих громадських груп, які артикулюють позиції з різних питань локального розвитку від екологічних до гендерних і захисту прав меншин. У цих умовах єдність локального громадянського суспільства ставиться під сумнів.

Неоднорідність громадянського суспільства локального обсягу необхідно враховувати при розгляді перспектив розвитку публічної сфери політики. Його актори можуть позитивно сприймати локальні зміни або заперечувати їх. Водночас, для публічної сфери важливо, що вони у той чи інший спосіб висловлюють своє ставлення. Згідно з В. Лисенком, «локальне громадянське суспільство можна класифікувати за типами його акторів, а також позиціями щодо локалізації. Перша група – прихильники локалізації. До них належать прихильники справедливої війни за громадянські права, ентузіасти технологічного розвитку. Зазвичай вони близькі до урядів, бізнесу»[1].

Негативне ставлення до локалізації формує публічну сферу, яка може вважатися опозиційною порівняно з демократично налаштованими індивідами і групами. Водночас опозиційна активність може розглядатися як частина реалізації права на свободу думки та її вираження, попри те, що вона може носити і деструктивний, насильницький характер. У цьому плані вона не відповідає ідеалам і критеріям публічної сфери політики. «Друга група – противники локалізації. Цю групу складають ті, які виступають проти відкритих кордонів, поширення нового локального правового порядку. До цієї групи входять також націоналісти і релігійні фундаменталісти, традиційні антиколоніальні рухи, комуністи, які негативно ставляться

1 Лысенко В. Гражданское общество в контексте глобализации. – Режим доступа: http://justice.idknet.com/web.nsf/664d2901186e70a5c22574d5002acf18/ea5fb42f5add537bc225761c002cdcb1!OpenDocument

до втручання у внутрішні справи суверенних держав», вважає український дослідник[1].

Помірковане ставлення до локалізації є також певним ресурсом функціонування публічної сфери, оскільки її члени можуть вступати до тієї або іншої групи. Водночас, вони можуть бути спостерігачами змін, які відбуваються. Третя група є найбільшою локального громадянського суспільства. Складові її – реформісти – вважають поширення локального капіталізму потенційно сприятливим для людства, але бачать необхідність у додаванні процесу більш «цивілізованих» форм. Остання група – альтернативники – не підтримують і не перешкоджають процесу локалізації[2].

Розгляд локалізації як багатопланового, багаторівневого процесу змушує вважати, що публічна сфера може розвиватися в різних варіантах. Якщо в сучасному світі існує можливість силового домінування у вирішенні конфліктів і подальшого поглиблення протиріч, то публічна сфера може отримати імпульс дисфункційного розвитку і втрати своїх перспектив як розумної альтернативи політичного розвитку і модернізації світової політичної системи. «Локалізація, з одного боку, зміцнює існуючу систему домінування, а з іншого – виявляє тенденцію до конфліктів»[3].

Водночас необхідно усвідомлювати і специфічний розвиток людини в локальних умовах її психологічних мотивацій і потреб, які можуть зумовлювати ставлення до публічної політичної активності. «Підводячи деякі підсумки, – вказує В. Лисенко, – можна зробити висновок, що в центрі соціального виміру стоїть головний фактор продуктивних сил – людина, її проблеми і потреби, перспективи її професійного і соціального розвитку»[4].

Таким чином, локальне громадянське суспільство як явище реального втілення проекту публічної сфери політики має позитивні і негативні прояви. Також воно має як ресурси для розвитку, так і виклики, з якими воно має

1 Там же.
2 Там же.
3 Там же.
4 Там же.

боротися заради стабільного функціонування. Публічна сфера (у загальному вигляді) цьому контексті є певною матрицею поведінки і зовнішньою умовою функціонування локальних громадських суб'єктів. Водночас громадянська активність на міжнародному рівні є постійним ресурсом відтворення публічності, навіть в умовах, коли влада, культура і психологія людини заперечують необхідність демократичної політики.

Публічність у політичних діях вимагає відповідності певним критеріям, які відзначають позиції та наміри політичного суб'єкта на локальній політичній арені. Оскільки аудиторія сприйняття політичних дій локального виміру є дуже широкою, то і спрямованість дій політичних акторів має бути універсальною та етично обґрунтованою. Переосмислення питань національної безпеки, державні таємниці та національні інтереси передбачають наявність певного ступеня відкритості для зовнішнього спостереження і співпраці з іншими суб'єктами міжнародних відносин. Трансформація публічного політичного образу сучасних держав відбувається у складних умовах переосмислення ролі національних держав та світової економічної та політичної конкуренції. Тому національні держави у локальній публічній політиці, в тому числі й Україна, мають генерувати власні ідеї та підходи до вирішення локальних проблем і пропонувати альтернативні стратегії розвитку, які будуть привертати позитивну увагу локальної громадськості.

Важливим компонентом оптимального образу публічної сфери політики є розвиток публічної активності держави та влади. Відповідальність і громадський контроль за діяльністю держави має стосуватися також виведення у публічну сферу раніше не притаманних для проголошення і популяризації дій державних органів та установ. Нереальність подібної вимоги щодо сфер безпеки та військових структур є очевидною, проте існують підходи до співпраці і пояснення раніше утаємничених і засекречених сфер держави з публічним сектором.

У сучасному громадянському суспільстві втілюються такі елементи оптимальної публічної сфери: всезагальність, тобто можливість доступу до публічної інформації і публічних обговорень необмеженої кількості індивідів, створення структурних засад світової публічної сфери на основі громадянського суспільства, локальних медіамереж і активності держав і міждержавних об'єднань, розширення тематизації проблем людства на всі, без винятку, держави і підключення до обговорень різних суспільств.

Наявність локальної політичної опозиції, яка прагне до поширення своїх ідей, програмних положень у цілому світі є невід'ємною складовою перспективної локальної політичної системи.

Водночас локальне громадянське суспільство має певні застереження і перешкоди для розвитку. Серед них найважливішими є нерівність соціально-економічного розвитку окремих регіонів світу, неможливість поширення на теорію окремих країн інформаційно-комунікаційних мереж, неоднаковий рівень політичної культури у державах світу, релігійні та політичні традиції, що перешкоджають практикам публічних обговорень і включення до них всіх верств населення. Разом з тим, у працях багатьох вчених визначено, що основною перспективою реалізації стратегії оптимізації локальної публічної сфери є подальший розвиток інформаційно-комунікаційних мереж, зростання добробуту та вирівнювання соціально-економічного розвитку держав світу, а також подальший розвиток публічної сфери у країнах сталої демократії.

Конфігурація публічної сфери політики у країнах сталої демократії, насамперед, у США, Канаді, у країнах ЄС, Австралії, Новій Зеландії, свідчить про значні успіхи у розвитку інформаційно-комунікаційної структури, активну роль громадянського суспільства як організацій, так і окремих громадян у публічних обговореннях та поширенні інформації. Тенденціями розвитку сучасних суспільств сталої демократії стало поширення ліберальних цінностей, повага до індивідуалізму та толерантна політична поведінка,

політкоректність політичної комунікації і міжособистісних політичних інтеракцій. Важливою передумовою публічної сфери політики сталої демократії є відповідна правова структура, яка чітко регламентує процедуру висловлювань, етичні і моральні імперативи та комплекс запобіжних заходів щодо прав і свобод людини у публічній сфері, якими є захист особистої інформації, захист честі й гідності та отримання інформації. Крім того, важливою тенденцією розвитку країн сталої демократії стало витіснення з політичного дискурсу публічної сфери політики моноідеологічних концептів, тенденції до змішування класичних демократій і, загалом, перенесення ідеологічного дискурсу в політиці на теоретико-концептуальний рівень, перенесення його впливу на політичну поведінку через універсалізацію політичних вимог провідних ідеологічних систем Заходу, лібералізму та соціал-демократії. Разом з тим, публічна сфера політики в країнах сталої демократії стала основою таких негативних явищ, як віртуалізація політики, створення інфотейнменту або повного панування контенту розважальної інформації.

Для багатьох країн світу очевидним є перетворення багатьох користувачів Інтернету на споживачів, передусім, розваг. Крім того, комерціалізація Інтернету та мас-медіа призводить до скорочення обсягів громадських обговорень і громадської інформації. Важливим симптомом стану публічної сфери політики в країнах сталої демократії є соціальна аномія та згортання участі громадян у політичному житті через реалізацію більшості потреб. У таких умовах для того, щоб публічна сфера політики сталих демократій досягла оптимального стану, вона має виробити нові механізми до залучення населення до публічних обговорень. Ними є інтеграція до публічного дискурсу соціальних та публічних питань, нових міноритарних груп, якими є іммігранти, етнічні національні меншини, маргінальні спільноти, які створюють субкультурні та контркультурні мережі. Небезпекою для публічної сфери політики сталої демократії стала агресивна діяльність сект та терористичних угруповань, які використовують мережі

публічної інформації для поширення радикальних вимог, розхитування підвалин політкоректності і толерантності.

Публічна сфера політики транзитивних суспільств характеризується низкою параметрів, якими є створення інституційної основи публічної сфери у вигляді вільних, незалежних засобів масової інформації, створення громадського підґрунтя публічної сфери у вигляді демократичних громадських організацій, а також зміна правової нормативно-регулятивної політики держави щодо публічних обговорень. Водночас інституційне підґрунтя не є достатнім для само відтворюваної публічної сфери в цих країнах.

Населення багатьох постсоціалістичних країн не готове до активної громадської діяльності, політичних обговорень. Освітня структура країн, особливо пострадянського простору, не стимулює до публічного висловлення політичних вимог. Таким чином, публічна сфера політики перебуває у стані формування і, одночасно, перебуває під впливом трансформації всіх сторін життєдіяльності суспільства, соціально-економічного та духовного.

Таким чином, оптимальними рисами публічної сфери політики є стабільність, самовідтворюваність, стимуляція до поширення й універсалізації тем, інтегрованість публічної сфери окремих суспільств до локальної публічної сфери, вирівнювання розвитку комунікаційних мереж та інтеграція політичних інститутів до практик публічного обговорення та поширення інформації.

Специфіка публічної сфери політики на відміну від інших компонентів публічної сфери, (якими є соціальна та культурна публічні сфери) визначається наявністю стратегічно важливих питань для загальних обговорень. Від діяльності і взаємодій суб'єктів публічної сфери політики залежить доля всього суспільства. Тому, змістом сучасної демократії є, насамперед, потенціал переконування та вагомість раціональних аргументів. Без інституалізації політичних діалогів та політичного мета дискурсу не є можливим формування нового змісту політичного у

концептуальному вимірі.

Поняття локальної публічної політики нерозривно пов'язане з публічною сферою політики за допомогою сукупності структур та практик публічних виступів, маніфестацій та інтенціональних обговорень. Публічна сфера політики виступає, як вже зазначалося, природною та соцієтальною практикою індивідів як громадян сучасного суспільства. Саме в публічній сфері політики знаходять вираження погляди і переконання. Якщо локальна публічна політика абсорбує основні практики і риси концептуальної публічної сфери політики, вона наблизиться до життєво важливих взаємодій і практик сучасного людства. Як зазначає Ю. Хабермас, «бажання брати участь у колективних діях, розуміння того, що громадяни можуть колективно формувати суспільні умови свого життя за допомогою солідарних дій, в'януть під натиском відчувається мощі системних імперативів. Саме ерозія впевненості в силу колективної дії і атрофія нормативної чуттєвості куди сильніше всіх інших чинників посилюють і без того тліючий скептицизм , що стосується освіченого саморозуміння сучасності»[1].

Трансформація локального порядку денного на відкритий та доступний для всіх без винятку спроможних для до мовлення суб'єктів розкриває перспективу позитивного розгортання проекту політичної локалізації в умовах інституалізації обговорень і локальних дискурсів як за простором і широтою учасників, так і за глибиною локальної тематики, локально-публічна політика спроможна набути стійкості та за рахунок підтримки всіх політично мислячих суб'єктів, які мають прояв у комунікаційному просторі від держав до індивідів-блогерів. Саме у такий спосіб має бути забезпечена легітимізація демократичного локального політичного порядку. «Демократична легітимність – це єдина легітимність доступна нам сьогодні. Ідея замінити її або

1 Хабермас Ю. Что такое «политическое»? Рациональный смысл сомнительного наследия политической теологии // Русский журнал. – Режим доступа: http://russ.ru/Mirovaya-povestka/CHto-takoe-politicheskoe

доповнити деякими ймовірно «глибшим» обгрунтуванням конституції може бути прирівняна до обскурантизму», – вважає Ю. Хабермас[1].

Умовою формування демократичної легітимації локальної публічної політики з огляду на основні концептуальні засади публічної сфери має стати обізнаність та підтримка правил обговорень та політичної само презентації. Всіма політичними силами, в тому числі тими, які представляють радикальні та релігійно обумовлені позиції. Приклад позиції релігійного фундаменталізму, не залежно від конфесійної залежності. Наявність толерантності як основи для позитивної публічної взаємодії, може забезпечити додаткові ресурси й перспективи локальної публічної політики. На думку Юргена Хабермаса, «єдиний елемент, що виходить за межі адміністративної політики та інституціоналізованої силової політики, виникає з анархічного використання комунікативних свобод, яке знизу підживлює сізігійний прилив неформальних потоків публічної комунікації. Лише завдяки цим каналам сущностно необхідні нефундаменталістські релігійні спільноти можуть стати перетворюючої силою в самому центрі демократичного громадянського суспільства»[2].

Загальний успіх проекту локальної публічної політики як середовища вирішення спільних питань локальним суспільством може бути реалізованим лише на основі самообмеження та зацікавленості у сприйнятті іншої сторони політичного діалогу, що потребує значних зусиль для взаємопроникнення ідеологічних, культурних та ідеологічних норм. Саме кваліфікація та спроможність публічних політичних виступів і сприйняття промов опонентів і партнерів, може забезпечити функцію публічної сфери політики у формуванні інститутів дорадчої демократії. «Публічне використання розуму як релігійними, так і нерелігійними громадянами, цілком може стимулювати дорадчу політику в плюралістичному громадянському

1 Там же.
2 Там же.

суспільстві та привести до вилучення семантичного потенціалу релігійних традицій під блага більш загальної політичній культурі», – вказує Юрген Хабермас[1].

Функціонування системи локальної публічної політики не можливо без переосмислення загальних засад публічної політичної діяльності, які спираються на раціональність у соціальному і культурному вимірі. Однозначність розуміння раціональності публічних політичних дій забезпечує їх адекватне сприйняття як світовою громадськістю, так і суб'єктами і об'єктами управління.

Локальна публічна політика виступає новою категорією опису політичного світу, в якому національні політії інтегруються до всесвітнього політичного цілого. Складність цього процесу полягає у відсутності однозначних імперичних проявів локальної інтегрованої системи. У цих умовах орієнтиром для індикації творення локального публічного політичного порядку слугують філософські та моральні імперативи, які визначають норми та зразки політичної поведінки на основах, які є альтернативою маніпулюванню та міркуванням здобуття конкурентної політичної переваги. Саме рівноправ'я всіх суб'єктів локальної публічної сфери політики може бути проявом політизації локальної політичної системи. Згідно з Ю. Хабермасом, «звичайно, лише в емансипованої суспільстві, реалізувати полноправность своїх членів, комунікація розвинеться до вільного від панування діалогу всіх з усіма, діалогу, у якого ми запозичуємо як зразок для взаємно формується ідентичності Я, так і ідею справжнього згоди. У цьому відношенні істина висловлювань грунтується на антиципації вдалого життя»[2].

Таким чином, аналіз публічної політики на локальному рівні підтверджує тезу, що процеси політичної локалізації мають під собою значні теоретичні засади, які визначають ідеальний проективний вигляд подальшої політичної

1 Там же.

2 Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология»: пер. с нем. М.Л. Хорькова. М.: Праксис, 2007, с. 100.

еволюції людства. Водночас трансформація сучасної демократії та перехід її з національного на локальний рівень, перебувають у фазі невизначеності та пошуку конкретних форм. Основними викликами для локальної політичної системи є інституалізація політичного управління та різноманіття локального громадянського суспільства. Обидві сторони поки що не сформували повноцінну та функціональну публічну сферу політики локального рівня.

Таким чином, структурно-інституційний вимір публічної сфери політики доби локалізації визначається наявністю великої кількості інститутів, які перебувають у фазі формування першої, такою групою інститутів є інститути локального управління, які об'єднують формальні міжнародні організації і між державні та між урядові об'єднання, а також інструменти локальної політики, які представляють діяльність окремих національних держав. Вказані інститути виступають учасниками публічного політичного дискурсу і здійснюють обґрунтування своїх політичних позицій в межах локальної публічної сфери. Представницькі інститути локального громадянського суспільства мають значне різноманіття і включають міжнародні неурядові організації, які діють стихійно, не впорядковано, поза межами державної організації і обґрунтовують власну думку, незалежно від загальної ситуації, або позицій національних держав, з яких вони походять. Громадські організації, або індивіди-громадяни реалізують функції забезпечення відкритості і доступу публіки до важливої в умовах глобалізованого суспільства інформації. Ці дві групи акторів, інститутів формують актуальний порядок денний сучасної публічної сфери політики.

Знаково-комунікативний вимір публічної сфери глобалізованого суспільства формується на основі співвідношення національних та локальних способів кодування і декодування політичної інформації в межах формування локальних інформаційних систем. Представництво публічної політичної позиції у

симполізнаковому комунікативному вимірі передбачає пошук зрозумілої форми та стандартного змісту повідомлень, які можуть бути зрозумілими для всіх реципієнтів. В зв'язку з цим, комунікативне середовище публічної сфери політики як комунікативне середовище «виштовхує» нестандартні, або вузьконаціональні повідомлення і не пропускає їх до локального порядку денного.

Нормативно-правовий вимір функціонування локальної публічної сфери також перебуває у фазі становлення. Конвенції ООН, прийняті у другій половині XX століття вже не відповідають рівню міжнародної публічної комунікаційної співпраці. Формат публічних дискусій в межах ООН не забезпечує повного представництва всіх, без винятку, позицій через брак часу та формалізованість публічних виступів для подальшого розвитку публічної сфери конче потрібними є розробка проектів міжнародних громадських форумів, які б діяли на постійній основі незалежно від національної та культурної приналежності. Сучасна Україна лише прагне заявити про себе в локальній публічній сфері. Для цього державі потрібна консолідована ідейно-знакова позиція, можливість формування національного меседжу, а також позитивного іміджу держави. Перебування в межах локальної публічної сфери на постійній основі передбачає значні ресурсні витрати і постійне оновлення фактичного контенту, який має публічний політичний характер. Демократичні перетворення в сучасній Україні сприяють поступовому переходу нашої держави на нові ідеологічні засади суспільного життя та розвитку.

4.2. Особливості формування коаліцій зростання та визначення стратегій розвитку міських політичних режимів

Основою ефективного здійснення міської політики є здатність еліти отримувати підтримку збоку різних за своїм

характером політичних, соціальних, економічних тощо інституцій, які контролюють властиві для них ресурси. Зокрема, економічні актори володіють у широкому плані фінансовими ресурсами, що не обмежується лише у термінах вільного капіталу, але й зосереджується в інфраструктурних об'єктах, землі, виробничих потужностях власниками яких вони виступають. Соціальні інституції здатні мобілізувати широкі верстви населення на підтримку або неприйняття певних політичних рішень, а також безпосередньо впливають на процес формування суспільних прошарків, утворення басейну для рекрутування еліти тощо. І, нарешті, політичні інститути володіють можливістю аґрегувати суспільні вимоги, є полем безпосередньої діяльності еліти, здатні концентрувати ресурси для реалізації публічно розробленого плану дій у межах відповідних органів влади та володіють адміністративним ресурсом.

Загалом це і є предметне поле існування правлячої коаліції в якому вона легітимізується та через подібний акт отримує можливість контролювати іманентно різні ресурси та імплементувати власні безпосередні соціально-політичні потреби в контекстному полі політичного змагання. Відтак здатність до легітимізації коаліції зростання свідчить про її внутрішню консолідованість, конкурентоспроможність, загальну здатність до сталого розвитку та реалізації довгострокового порядку денного на обмеженій території, в межах якої вона отримує безпосередню чи опосередковану підтримку з боку суспільних груп, органів місцевої влади та бізнес-груп. Відтак розгляд здатності до легітимізації діяльності правлячої коаліції дозволяє у повній мірі розглянути її сутнісні характеристики, стратегічні моделі, взаємодію з різними акторами, що формують спільне поле політичної взаємодії в межах локального політичного режиму.

Процес формування локальних політичних режимів як політичного інституту

Основою ефективного управління територією є політичний режим, який інституціоналізує ресурси. Розгляд

його іманентних властивостей, умов творення та розвитку в формах коаліційної взаємодії дозволяє визначати засадничі принципи існування локальної спільноти. Адже саме політично установлений порядок забезпечує злагоджену взаємодію господарських систем міста, узгоджує діяльність політичних державних інститутів, забезпечує масову підтримку в питаннях, які цього потребують. Такий режим є інституціоналізованим, але це не передбачає існування суто формальних угод між акторами, скоріше будь-яка формалізаціє є лише наслідком існування більш змістовно глибинних неформальних домовленостей, які є реальним механізмом управління містом, основою режиму й коаліції зростання як певного його прояву. Так Кларенс Стоун зазначає, що «слово «режим» відноситься до різних речей, що стосуються різних людей, але в даному контексті режим є означенням неформальних домовленостей, що оточують і доповнюють формальну роботу урядової влади»[1] та визначають загальний політичний контекст на обмеженій території.

Режим як загальне поняття представляє собою набір: 1) акторів із їх ресурсами та стратегіями і 2) інститутів, які розглядаються як набір формальних та неформальних правил, а також норм та санкцій за їх порушення.

Звичайно подібний стан речей існує не тільки в локальній політиці, але й до того ж у повсякденній діяльності різноманітних бізнес кампаній, що проявляється як в суто економічній активності, так і в похідних соціальних явищах. Зокрема, Олівер Вілліамсон вживає поняття «приватного порядку», який «оппозиціонує формальним та юридичним угодам та є надзвичайно важливим для перебігу справ у сфері бізнесу»[2], що надає підтвердження положенню про те, що формування неформальних домовленостей конституює будь-яку формальну структуру. Більш того, оскільки такий тактичний малюнок взаємовідносин є характерним

1 Stone C.N. Regime Politics, Governing Atlanta 1946-1988. Atlanta: University Press of Kansas, 1989, p. 3

2 Williamson O. Markets and Hierarchies. New York: Free Press, 1975, p. 59

для економічних гравців, то вони безумовно привносять/ підтримують його в політичній сфері діяльності.

При цьому формують режим не тільки просто будь-які неформальні групи, які дійшли згоди щодо необхідності спільного прийняття рішення, але й стабільні групи, які володіють вже неформально налагодженими взаємозв'язками та мають доступ до інституціоналізованих ресурсів, що дозволяє їм бути постійними учасниками процесу прийняття рішень. Таким чином коаліції оточують себе неформальними зв'язками не через брак інституціоналізованих каналів комунікації, а через той факт, що ці групи спільно привносять інституціоналізовані через неформальні моделі кооперації взаємозв'язки.

Звичайно, інститути місцевого самоврядування нормативно діють у межах формально описаних механізмів управління, однак вони «відчувають недостатність ресурсів та масштабу влади для управління без активної підтримки та кооперації з існуючими приватними інтересами»[1], останні відповідно володіють здатністю швидко акумулювати необхідні ресурси. Відтак актори об'єднують зусилля для спільного здійснення управління територією. Таким чином мається на увазі колективна взаємодія, яка вимагає кооперації, що постійно досягається. Не дивлячись на те, що існує багато теоретичних моделей, які свідчать, що скоріше в суспільній дії виникає ситуація не кооперації, а поодиноких «егоїстичних» дій, як, наприклад, у «дилемі в'язнів» або класичному аналізі моделі вільного вершника Манкура Ольсона та експерименту Роберта Алексорда, який полягав у комп'ютерному моделюванні можливостей кооперації, дана ситуація не є настільки механічною. Основними передумовами, що дозволяють говорити про те, що кооперація все ж превалює над розбіжністю діяльності гравців є за Кларенсом Стоуном наступні: «(1) співробітництво через інституціоналізовані риси

1 Park R.E. The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment // The City / R.E. Park, E.W. Burgess, R.D. McKenzie (eds.). Chicago: University of Chicago Press, 1967, p. 37

відбувається у різній мірі однак далеко не автоматично і (2) співробітництво у більшій мірі сприяє загальному зростанню, не дивлячись на ті чи інші умови, ніж інші форми взаємодії»[1]; це дає початкові умови та мотиви для кооперації акторів.

Більш того визначається, що «ефективність діяльності місцевих урядів залежить від їх здатності створювати неформальні коаліції з приватними інтересами… створення таких союзів дозволяє їх учасникам об'єднувати фрагментовані ресурси й отримати дійсну владу»[2], що свідчить про вітальну необхідність утворення подібної кооперацію, однак важливим питанням при цьому є кінцева мета спільних дій та механізмів, які детермінують таку життєву необхідність спільних дій між публічною владою та бізнес-інтересами.

Люди які беруть участь, сподіваючись на власну енергію і особливо на свою удачу, у місцевих справах є такого роду персони, що принаймні у найзагальнішій репрезентації володіють більшою частиною ресурсів, що дозволяє їм отримати користь або втратити у процесі вирішення питань щодо методів використання землі. Видними фігурами в номерах журналів багатьох країн є «бізнесмени регіонального рівня»[3], здебільшого власники підприємств і інвестори орієнтовані на фінансові установи, що обслуговують конкретну територію, які потребують прийняття участі у щоденній роботі органів місцевого управління з метою отримання прибутку. Також видними акторами такої діяльності є адвокати і ріелтори, що повинні орієнтуватися у ситуаціях, де вони можуть бути найкориснішими для власників земельних ресурсів та власності. Нарешті, є ті, хто, хоча не безпосередньо залучені у питання використання земельних ресурсів, але пов'язали своє майбутнє з ростом

1 Stone C.N. Op. cit., p. 8

2 Clark C., Green J., Grenell K. Local Regimes: Does Globalization Challenge the «Growth Machine»? // Policy Studies Review. 2001. Vol. 18, № 3, p. 78.

3 Walton J. A Systematic Survey of Community Power Research // The Structure of Community Power / M. Aiken, P. Mott (eds.). New York: Random House, 1970, p. 457

міста як цілісної системи. Принаймні, коли місцевий ринок стає перенасиченим однією з декількох можливостей для визначення подальшого шляху ділової експансії інколи відбувається географічне розростання самої спільноти й міста в цілому.

У результаті ті, хто шукає зростання вартості часто розділяє інтереси тих, хто контролює власність у одному з ним районі, місті чи регіоні. Чи є це географічна одиниця настільки мала як район довкола магазинів, які відвідують мешканці, що живуть поблизу, або це територія така ж велика як національний регіон, землевласники намагаються через колективні дії та часто, вступаючи в альянс з іншими бізнесменами, створити умови для інтенсифікації землекористування на заданій території. В результаті й утворюється те, що Молотч називав «машиною зростання», а Стоун «коаліцією зростання». Актори, що представляють таку коаліцію переважно вільні від явищ, що супроводжують процес виробництва (наприклад, охорони праці), від актуальної користі прямого використання продукту, що виробляється на даній території (наприклад, це може бути виробництво тютюну та алкоголю), чи від надлишків виробничих потужностей, які негативно впливають на якість життя резидентів (наприклад, забруднення). Вони володіють інституціоналізованим ресурсом, що дозволяє протистояти будь-якій інтервенції направленій на регулювання розвитку та його впливу на життя резидентів, їх «щоденне коло» існування. Звичайно може виникати конфлікт інтересів щодо того як вигоди від використання ресурсів територій будуть перерозподілені поміж різними центрами впливу, або як будуть розподілені зиски від зростання. Проте у своїй сутності всі власники землі і їх коаліції незалежно від географічних чи соціальних особливостей території, легко погоджуються в питанні необхідності зростання.

Вони об’єднуються, виходячи з доктрини вільного розвитку вартості – розуміння того, що вільний ринок самостійно має визначати режим використання землі.

Як і у неокласичному розумінні, у цілому, ринок стає єдиним легітимним механізмом для вибору того, що має вироблятися (без необхідності суспільної оцінки), так ринок має бути також певним неймовірним маніпулятором, який визначає що і як має відбуватися. «Спільнота не здатна оцінити продукт через призму соціальної шкоди виробництва»[1], тому рішення приймається, виходячи із можливості досягнення соціальної згоди. Дійсно актори коаліції залучають капітал для виробництва будь-якого продукту – чи то ґудзиків, чи бомб, тарілок чи танків – виходячи із свого власного бачення отриманню прибутку. У агрегованому вигляді зростання представляється рядом суспільних зисків; зростання економічної активності, яке уявляється сприятливо впливає на суспільство у цілому. Зростання, у відповідності, до цих аргументів приносить робочі місця, покращує податкову базу і сплачує розвиток міських сервісів, інфраструктури в цілому. Міська влада розумно робить те, що вона здатна – залучає інвесторів.

Однак більш глибино відображає суть подібної коаліції погляд на економічне зростання як на таке, що зовсім необов'язково веде до продукування суспільної користі. Людська активність генерує вигоди та витрати, деякі з них народжені тими хто безпосередньо їх створював (для них вони інтерналізовані), для інших вони є похідним продуктом інших (у такому випадку екстерналізовані). Люди, що розділяють контроль над територією, намагаються зловити зростання. Вони об'єднуються в порядку, який дозволяє перенести внутрішні витрати на суміжні території чи на інших в межах однієї території та залишити вигоди від своєї активності для себе. Подібна поведінка, повторюється на території різних країн, залучаючи та експлуатуючи всі інститути суспільства, включаючи політичну, економічну та культурну системи. Актори з усіх цих сфер включені в комплекс «екології гри»[2], що складає протистояння у

1 Krebs T. Urban Interests and Campaign Contributions: Evidence from Los Angeles // Journal of Urban Affairs. 2005. Vol. 27, № 2, p. 169

2 Pierre J. Models of Urban Governance. The Institutional Dimension of Urban Politics // Urban Affairs Review. 1999. Vol. 34, № 3, p. 381.

коаліції зростання для приватних можливостей через процес розвитку.

Це загальний контур коаліції, яка активно виробляє суспільне «ми відчуваємо», що приходить від впливу на політику в даній спільноті. Це стає очевидним через велику кількість різноманітних методів. Урядові фонди підтримують масовість ідеї зростання, здійснюється поширення інформації про місто через оголошення у бізнес-журналах і публікацій для туристів, паради, що спонсуються містом, інформації на стадіонах, різні форми підтримки рідного міста спортивними командами. Останні зокрема є екстраординарним механізмом для культивації духу громадянського шовінізму призначеного для «прогресу» певної території. Стадіон наповнений тисячами (ще більші тисячі людей приєднується до дійства удома перед телевізором), які підтримують команду конкретного міста. На фоні цього ентузіазму можуть відбутися резонансі події, з блискучими заявами створення припустимо «більшого Дніпропетровська» або «більшого Донецьку», і т.п., для того, щоб отримати безумовну згоду на втілення локальних програм росту. Подібно до цього, учбові плани державних шкіл, змагання есе серед дітей, дербі, залікові змагання, пишні конкурси краси, і т.п., допомагають будувати ідеологічну основу для місцевої підтримки і суспільного схвалення зростання. Звичайно, це не єдине джерело суспільного шовінізму і ажіотажу довкола процесів зростання в спільнотах різних країн, однак варто відзначити, що коаліція зростання мобілізує це явище як ресурс, узаконює і підтверджує його, використовує цей канал впливу як політичну силу при затвердженні певних видів політичних рішень.

Межі території, як і уявлення про них, є результатом взаємодії двох ціннісних вимірів землі: як предмету безпосереднього використання та як предмету обміну. Діяльність акторів з приводу маніпуляції землею веде до певних наслідків, що потребують легітимізації. Наприклад, якщо Беверлі Хіллс перенесе свою міську

межу так, що включить до свого складу декілька блоків будинків, розташовані поблизу з ним, значні зміни в сенсі когнітивного та нормативного розуміння вплинуть на статус нової території, що позначиться у підвищенні вартості нерухомості так само як і у підвищенні якості послуг, що надаються новим резидентам. І за тією ж самою логікою площа, яка від початку представляла Беверлі Хіллз має «здешевіти» (ресурси території розпорошуються) за рахунок включення до загальної території власності, яка утворює порівняно низький рівень прибутковості. Як інший приклад цього явища структурні спекулятори «можуть прийняти рішення про необхідність об'єднання у певного виду спеціальний округ (наприклад, зону перебудови)» [1] і виключення з цього району інших власників з метою одноосібного отримання переваг (наприклад, субсидій на розвиток даної зони або спрощених умов оподаткування тощо).

Звичайно таке перетворення меж територій може проводитись і більш неформально. Ріелтори можуть розповсюджувати відомості про власність, як про таку, що знаходиться в межах центральної частини міста, у той час як вона знаходиться на суміжній з нею території. Повторення такої некоректної інформації може призвести до певної ментальної легітимізації суміжної зони як такої, що входить до меж центру міста. Жителі певної території також можуть маніпулювати її межами з метою ствердження власного положення у більшому соціальному просторі, намагаючись брати участь у більш престижному денному колі, що ґрунтується на звичках певної спільноти, наприклад, робити покупки в певних торгових центрах, відвідувати ті чи інші клуби по інтересам, працювати в конкретному районі тощо. Таким чином більш престижні побутові фактори починають кореспондуватися із повсякденним життям нових локальних спільнот. Звичайно, прийняття політичного рішення про зміну кордонів території призводе до більш значних і

1 Logan J., Moloch H. Urban Fortunes: The Political Economy of Place. Berkeley; Los Angeles: University of California Press. 1987, p. 44.

термінових наслідків, однак і подібне повзуче розмивання кордонів впливає на поведінку основних акторів, у значній мірі ними ж направляється і слугує легітимізації їх влади. Наприклад, через укорінення у ментальності громади думки про те, що справедливим є більша ціна нерухомості у певних районах міста, яка звичайно належить впливовим учасникам коаліції зростання. Прийняття ж офіційного рішення про виділення окремої території у специфічну зону, яка володіє значними перевагами призводить до її швидкої інституціоналізації та інституціоналізації групи землевласників, яка володіє контролем над нею.

Значення кордонів і того, що вони в себе включають змінюється, при цьому на це істотно впливають специфічні групи сусідських зв'язків, що формують певний «ареал» суспільного життя, та коаліція зростання. «Атрибути території формуються через соціальні акти, а не через природні якості землі, так само як і не через незалежний ринок чи просторову геометрію»[1] , перші використовуються або ні, виходячи із контексту соціальної діяльності або процесу боротьби за владу; другі модифікуються виходячи з їх потреб.

Дійсність певної території конструюється через політичні дії, які моделюються окремими персонами або об'єднаннями, як через неформальні мережі комунікації, так і через інституційний владний вплив чи економічну активність. Система територій також демонструє різнорідність ресурсів акторів, що репрезентують переваги центральної частини, території з корисними копалинами чи важливих магістралей. Певні якості дозволяють їм зростати над іншими територіями, що приносить більші прибутки, ніж у їх найближчих конкурентів. Відповідно формуються різні погляди щодо того як здійснюється контроль за успішним розвитком території, який механізм це дозволяє.

Перший зосереджується на тому, що найбільш талановиті індивіди цілком логічно знаходяться на горі суспільної

1 Garfinkel H. Studies in Ethnomethodology. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967, p. 45.

ієрархії, використовуючи свої вміння та можливості, та використовують можливості для найкращого розвитку території з метою максималізації географічного потенціалу. Другий вказує на те, що люди мігрують до тієї місцевості, де вони найкраще можуть реалізувати свої вміння, що включає міграцію найбільш талановитих людей до найбільш важливих територій. Загальна система розподілу переваг забезпечує гарне майбутнє найбільш успішних людей та найбільш успішних місць, резюмуючи максимальну ефективність спільноти. Дійсно нерівність між індивідами є не тільки результатом відмінностей поміж ними, але й її причиною. Подібно до цього, нерівність між територіями є одночасно причиною і наслідком відмінностей між ними. Відтак у контролі за найбільш успішними територіями використовується статус території для отримання привілеїв для місцевості, часто за рахунок додаткових витрат менш успішних територій. Також це відбувається за допомогою компаній, що володіють іммобільними активами, вони маніпулюють шляхами сполучення, забезпечують необхідну моделі районування, утримують ззовні небажані соціальні групи тощо.

Обидві системи ієрархії з'єднанні через тенденцію індивідуальних або територіальних статусів до посилення одне одного. Переваги в одному можуть бути використанні для розвитку переваг в другому. Найбільший статус у соціальній ієрархії може надати доступ до найбільш бажаної місцевості (для проживання чи інвестування) і гарантує майбутні повернення від будь-якого місця, що знаходиться під контролем. У той самий час високий статус для однієї території означає наявність ресурсів (ціни на землю, систем муніципального забезпечення, престиж тощо), які у цілому підвищують можливості для подальшого життя.

Таким чином, систеумоутворюючими факторами при розгляді локального політичного режиму є земля як ресурс, що володіє двома вимірами цінності та безпосередні коаліції акторів, що інституціоналізовані одночасно в межах публічних органів влади та через мережу

неформальної взаємодії. Ключовим мотивом творення коаліційної діяльності є надбання конкурентних переваг із подальшою монополізації політико-економічної влади в межах локальної спільноти. Діяльніснтою основою коаліції зростання як виду міського політичного режиму є особливий кластер землевласників – структурні спекулятори.

Далі, за своєю природою будь-яка населена ділянка землі володіє певною корисністю, що закладена в режимі її використання, наявності певних вітальних циклів, що формують щоденне коле життя всіх резидентів. Більшість з них формують певні сусідські відносини та задовольняються їх перманентним відтворенням. Однак такі відносини не призводять до зміни ринкової вартості територій, яка фактично залишається на приблизно однаковому рівні. Тож громада у цілому є заручником розвитку території, що набуває нових якісних характеристик через пожвавлення господарської діяльності.

Відповідно, діючі актори, що володіють інституціоналізованими та вільними ресурсами здійснюють вплив на систему суспільних відносин з метою збільшити вартість своєї власності. Політико-економічна еліта утворює інституціоналізований політичний режим. Останній у своїй діяльності опирається на різноманітні органи місцевої влади, акумульовані економічні ресурси учасників коаліції та здійснюється за рахунок прийнятого порядку денного розвитку території.

Ситуація, коли всі актори зацікавлені у соціально-економічному зростанні, але володіють обмеженими ресурсами апріорно задає умови до взаємодії та утворення коаліції, що визначає майбутнє території. Як вже було проілюстровано на декількох прикладах правлячі коаліції змінюють суспільне ставлення до тієї чи іншої ділянки землі, навантажуючи її додатковими сервісами, наприклад, через будування метро, аеропорту, торгового центру чи нових виробництв. Все це корінним чином змінює спочатку заданий ландшафт. Звичайно, кількість акторів, мінливість тих гравців, що її цементують, так само як і відповідальних

осіб у межах органів місцевого самоврядування забезпечує постійну динаміку такого розвитку, однак перманентним залишається сам факт збереження та постійного відтворення правлячої коаліції. Запас життєздатності такого об'єднання зумовлюється тим, що вона фактично і представляє місто на рівні прийняття ключових рішень, здатна модифікуватися, ретрансформуватися разом із господарським життям території, однак продовжує існувати доти, доки розвивається місто.

Характеристика моделей формування та розвитку коаліцій зростання

Існування великої кількості міст забезпечує наявність великого різноманіття спільнот для вивчення, а відтак і опису специфічних та типових компонентів коаліцій зростання, а також механізмів їх діяльності. Загалом подібне питання може у подальшому складати значну перспективу у сенсі отримання нового політологічного знання, стати окремою темою системи компаративних досліджень. Однак у сенсі даної тематики інтерес представляє загальний опис теоретизованих концепцій різноманітних моделей коаліцій зростання.

Функціонування локального режиму здійснюється під впливом декількох факторів, які є ієрархічно взаємозалежними та здатними видозмінювати коаліції, що створюються у міському просторі:

1) зовнішні по відношенню до режиму структурні характеристики;

2) політичні можливості, які визначають політичне й інституційне середовище режиму та задають стимули для акторів;

3) механізми політико-економічного управління, що здійснюються на вищих рівнях влади засобами політичного курсу[1].

Наявність подібного роду зовнішніх сил дозволяє зробити попередній висновок про існування низки моделей коаліцій

1 Гельман В. Власть, управление и локальные режимы в России: рамки анализа. – Режим доступа: http://polit.ru/article/2010/05/18/gelman_vlast/

зростання об'єднаних на основі механізму національного урядування, який регулює відносини державної влади та місцевого самоврядування або відношення між різними територіями. Найбільш базові моделі за цим видом типології будуть розглянуті в подальших розділах. На даному етапі варто розглянути інші типології коаліцій зростання, виходячи із внутрішніх сутнісних особливостей акторів та територій.

Важливо відмітити, що міські режими суттєво ранжуються за складом учасників, що також є основою для їх різноманітних типологій. Власне, у політичній науці прийнято виділяти декілька типів локальних політичних режимів. Хоча зазвичай серед приватних інтересів, які залучені до правлячої коаліції, «ключову роль частіше відіграє бізнес»[1], це не є обов'язковою практикою формування коаліцій. Загалом Стоун виділяє декілька типів:

1) Режим сервісу, який формується на основі місцевої адміністрації, що займає провідне положення у міському житті. Передумовами для такого різновиду є традиційна нормативна база, що визначає значні повноваження міської публічної влади, а також низька господарська активність. Це фактично режим постійного збереження існуючого положення справ у спільноті.

2) Власне коаліція зростання.

3) Прогресистський режим, який виникає як виклик на витрати зростання та є свого роду проявом організаційного впливу з боку спільноти на процес прийняття політичного рішення, тобто є прикладом реалізації концепції громадянського суспільства. Про цей тип коаліції у подальшому буде йтись мова при розгляді наслідків діяльності коаліцій зростання.

Ці типи передбачають певні можливості для переходу коаліцій із одного стану до іншого, її мінливість. Кожна спільнота є унікальною, тому навряд чи можна описати

1 Здравомыслова Е. Парадигмы западной социологии общественных движений. СПб.: Наука, 1993, с. 93

ґенезу кожного міста через єдиний типовий шлях еволюції, однак, скоріше за все, коаліції змінюють одна одну саме за тим порядком, який вказаний у даній типологізації. Важливим аспектом проблеми стабільності міського режиму є соціальна довіра, пов'язана із взаємною передбачуваністю дій. З точки зору функціонування всього суспільства, довіра знижує загальну соцієтальну невизначеність, стабілізує основні підсистеми та інститути. Власне кажучи, інститути можуть існувати «при певному граничному рівні невизначеності, з якого починається визначеність»[1] та можливість до відтворення єдиного порядку денного. Неможливість офіційних структур, які діють у правовому полі, стало, передбачувано стабілізувати відносини між основними суб'єктами соціальної взаємодії та авторитетно розподіляти основні суспільні ресурси в публічному просторі, «призводе до неофіційної, нелегальної, «тіньової» приватизації функцій цих структур»[2] формування моделі управління на основні неформальної комунікативної мережі акторів, здатних створювати вирішальний вплив. Це стає своєрідною платнею за можливість інституціоналізації нових акторів, що утворюють коаліцію зростання. Безвладдя є основою та наріжним каменем оновлення політичної еліти.

Далі виникає паралельність функцій публічної та фактичної влади, що призводе до конвергенції офіційних та неофіційних владних структур та груп. З однією сторони цей стан речей може розглядатися як правовий нігілізм, однак невідворотність подібних структурних змін є очевидною і представляє собою лише механізм оновлення еліти. Дійсно ця проблема може розглядатися як «ситуативна, структурна та інституційна невизначеність»[3], що передує наступній стабілізації владної еліти та початку зростання території. Для еліти, таким чином, виникає певна дилема: як еліта вона

1 Олейник А.Н. Институциональная экономика. М.: ИНФРА-М, 2000, с. 100

2 Дука А.В. Институционализация политико-административной элиты в Санкт-Петербурге. – Режим доступа: http://politstudy.info/?p=214

3 Банс В. Элементы неопределенности в переходный период // Полис. 1993. № 1, с. 46.

повинна створювати та підтримувати визначеність, як еліта, що постійно становиться (без цього неможливий і процес зростання), вона зацікавлена в невизначеності. У той же час логіка розвитку вказує і на те, що міська громада загалом не може довірити порядок денний коаліції зростання, яка має інтерес значно обмеженіший, ніж суспільно значимі проблеми, що призводе до появи останнього типу політичного режиму.

Однак на даний момент не має підтверджених фактів існування міст, у яких порядок денний визначали б прогресистські коаліції, тож розгляд типів саме коаліції зростання дозволяє здійснити аналіз політичного життя спільноти в усій її багатоманітності. Варто відзначити, що типологія політичних режимів є детально розробленою у політологічному дискурсі, в ту чергу як проблема виділення різних типів коаліцій зростанні ще знаходиться на початку свого вирішення.

Перша статична величина, яка дозволяє виділити типи коаліції зростання є характеристика її кількісного складу акторів. Тут найпоширенішими типами є економіко-політичний та політико-економічний; відповідно до кількості акторів, що представляють собою бізнес-структури або є публічними політиками в складі правлячої коаліції. Відповідно різні моделі приймають своєрідні риси. Представники бізнес-еліти керуються прямими монітарними мотивами, у той час як публічні політики користуються у більшій мірі селекційними мотивами, наприклад, очікуванням на підтримку з боку потужних бізнесменів своєї кандидатури на наступних виборах. Тут варто зазначити, що подібні симбіози виникають і на рівнях значно нижчих, ніж коаліція, що формує політичний режим міста, багато претендентів на входження у неї також об'єднують наявні фінансові та електоральні ресурси, однак спроба зарахувати їх до правлячої коаліції до того, як вони фактично виявлять здатність до цього, є помилковою. Також можливі ситуації, як, наприклад, описана Кларенсом Стоуном у його праці «Політичні режими», коли після

перемоги незалежного кандидату М. Джексона утворилася принципово нова ситуація для Атланти. До цього моменту міськими головами ставали актори коаліції зростання, однак новий момент історії визначив наявність двох полісів впливу: коаліції зростання та адміністрації мера, який висловлював певні інтенції до прогресистського режиму. У цей час фактично коаліція зростання прийняла перехідну модель у ході кризи боротьби за владу. Більше того успіх громадських рухів дозволив їх представникам ввійти до складу різноманітних місцевих органів влади, що утворило модель коаліції, яка складається із трьох секторів: економічного, політичного та громадського. Однак роль останнього сектору все більше нівелювалася разом із спадом масових рухів, природа яких визначає стихійність та неминуче прагнення до розпаду.

Подібно до складу, відрізняється і структура характеру відношень між учасниками коаліції. Так, наприклад, А. Ді Гаетано та П. Лолесс виділяють чотири типи міських правлячих структур. Клієнталістські структури визначаються «персоналізованими, партикуляристськими, взаємними та ієрархічними відношеннями»[1] прагматичного обміну між політиками та їх клієнтами із приватного сектору. Корпоратистські структури інституціоналізують скоріше стратегічні, ніж прагматичні, способи співробітництва уряду та бізнесу. Менеджерські структури «засновані на формальних, часто бюрократичних відношеннях між чиновниками та приватними інтересами»[2], формують достатньо інституціоналізовані, хоча й формалізовані взаємозв'язки. При плюралістичній структурі органи влади виступають як брокер чи арена для конкуруючих приватних інтересів.

Засоби, які використовують «коаліції зростання» для досягнення своєї політичної мети, також є достатньо різними. Для того, щоб забезпечити розвиток місцевої

1 Birch D.L., MacCracken S. Corporate Evolution: A Micro-Based Analysis. Cambridge: MIT Programm on Neighborhood and Regional Change, 1981, p. 558.

2 Ibid., p. 64.

економіки, вони використовують міське планування, включаючи планування використання землі, розвитку інфраструктури, оновлення ділового центру міста тощо. Вони також намагаються залучити інвестиції шляхом скорочення податків та регулювання. Для формування та здійснення «політики зростання»; реалізації великих міських проектів створюються публічно-приватні структури, які використовують значну оперативну автономію.

Таким чином утворюється достатньо стійка структура, що демонструє значні можливості до сталого розвитку, оскільки концентрує довкола підтримки порядку денного найбільш значні ресурси. Звичайно, певного роду ресурси у різних містах та у різні часові відрізки виходять на відмінні позиції. Наприклад, це може бути місто утворююче виробництво із своєю інфраструктурою, або ж медіа-ресурси, від тону яких (у різний спосіб) залежить процес залучення інвестицій або ж це місцеві вузи, які формують виробничу структуру регіону тощо.

На локальному рівні, у більшості, уважно ставляться до створення різного роду фізичних умов, які можуть краще всього обслуговувати процес індустріального росту, також намагаються відтворювати певний «діловий клімат», який залучає промисловість: наприклад, сприятливе оподаткування, професійне навчання, правоохоронна діяльність, і «хороші» трудові стосунки. Для стимуляції зростання необхідно запроваджувати «розумні» податки, органи внутрішніх справ потрібно орієнтувати у напрямі захисту власності, і потрібно мінімізувати відверті соціальні конфлікти. Збільшена користь і урядові витрати, викликані новим розвитком, мають бути створені спільнотою в цілому. Це можливо завдяки консолідації зусиль. Таким чином модель коаліції залежить від стратегічних ресурсів, які вона може використати для мобілізації підтримки.

Одним із них є місцеві ЗМІ. Фактично будь-які проблемні питання головних ділових журналів наповнені відгуками від територій всіх типів (у тому числі цілих країн), що проголошують свою доброчесність лише в тій мірі, що

«необхідна для залучення майбутніх індустріальних поселенців»[1], які збільшують потенціал зростання. На додаток, ключовою роллю обраних чи призначених посадових осіб стає «роль» посла до промисловості, скріплена, зазвичай публічно із відповідною церемонією, що дозволяє використовувати переваги потенційних інвесторів.

Необхідно наголосити на надзвичайно важливому твердженні, що це організоване зусилля впливати на результат розвитку росту території є природою місцевого управління як динамічної політичної сили. Це не лише функція органів влади, але і їх ключова роль, яка, іронічно, ігнорується більш за інші їх функції. Едельман протиставляє два види політики. Спершу є політика «символічна», яка охоплює «великі проблеми» суспільної етики і символічних реформ, що відображається в заголовках і передовицях щоденної преси. Інша політика - процес, через який товари і послуги фактично починають поширюватися в суспільстві. В значній мірі невидима, і опосередкована переговорами в межах комітетів (коли це відбувається взагалі в межах формального адміністративного органу), ця політика «визначає, хто, що, де, і як отримує в сенсі матеріальної вигоди»[2]. Про цей вимір політики ми маємо говорити і на локальному рівні: це політика розподілу, і земля є визначаючою (але не єдиною) змінною в цій системі.

Локальні інститути, які, як вбачається, беруть головну відповідальність за існування суспільної підтримки – міські газети – являються важливим прикладом бізнесу, що заякорив свій інтерес у агрегації процесів зростання. Все більш і більш, американські міста зводяться до тенденції друкування єдиної міської газети. Газетний бізнес здається стає таким видом підприємництва, для якого розширення до інших територій є особливо важким. Видання New York Times перенесло великі фінансові витрати у своєму

1 Cirtautas A.M., Mokrzycki E. The Articulation and Institutionalization of Democracy in Poland // Social Research. 1993. Vol. 60, № 4, p. 798.

2 Lasswell H. Politics: Who Gets What, When, How. New York: McGraw-Hill, 1936, p. 31.

даремному зусиллі довести, що каліфорнійське видання – потрібна справа. Фінансовий статус газети (а також інших ЗМІ у меншій степені) залежить від розміру міста, у якому вона видається. Для пострадянських країн – це взагалі традиційна практика, особливо для районних та обласних центрів із незначними темпами розвитку.

Цей ресурс має своєрідно специфіку. Оскільки метрополія розширюється, то й більшу частину газетних смуг стає можливим продавати на підставі збільшення циркулюючої основи. Місцева газета тому швидше намагається зайняти унікальну позицію: подібно до інших місцевих бізнес-структур, вона має інтерес до зростання, але на відміну від більшості видів підприємництва, її основоположний інтерес знаходиться не в специфічній географічній основі такого зростання. Тобто для газети не має важливого значення кількість населення зростає на північній частині міста чи на південній, або чи то місто заробляє завдяки новому діловому центру, чи новій оливковій фабриці. Газета має лише одну життєву необхідність: зростання. Для цього видавець прагне досягти необхідного відношення державних діячів до спільноти і працює на досягнення цього, а не просто особистих інтересів для особистих інтересів. Конкуруючі інтереси часто надають видавцю або редактору роль головного лідера спільноти, накшталк арбітра внутрішніх суперечок і, інколи, як освіченої третьої сторони, що здатна обмежити короткострокові плани спекулянтів заради інтересів більш стійкого, тривалого і належним чином спланованого зростанні. Газети здійснюють реформаторський вплив, роль «голосу спільноти», що обмежує конкуруючі субодиниці в боротьбі за «швидкі гроші». Газети у різній мірі успішні у їх перманентній битві з цілеспрямованими особистими інтересами. ЗМІ намагаються досягти цих цілей не тільки через певного роду охоплення їх розвитку і передові статті, які вони пишуть, але також і через кандидатів до місцевих офісів, яких вони підтримують. На даний момент дійсною відправною точкою є не те, що газети прагнуть управляти

міською політикою, але скоріше те, що одним із джерел їх особистого впливу є, по суті, їх зобов'язання сприяти зростанню, і зростання є ціллю довкола якої змагаються усі впливові групи.

Саме таким чином пояснюється розвиток ЗМІ, хоча газетні редактори зазвичай були в авангарді подій, що виражається, наприклад, в їх відчутті необхідності освічення теми екології, проте вони також прагнуть підтримувати стимуляцію приросту інвестицій для їх регіонів. Як зазначає, Харві Молотч, New York Times подобаються башти міського офісу і додаткові індустріальні споруди в місті навіть більше, чим оточуюче середовище. Редактори Los Angeles Times осудили обмеженість спекуляції за рахунок навколишнього середовища, але також схвалили й розвиток надзвукового транспорту, тому що така доступність пересування спокусила би і мешканців Південної Каліфорнії найматися на роботу в Лос-Анджелесі. В газетах відслідковується тенденція до підтримки «добре спланованих принципів»[1] у деяких їх формах, тому що таке добре планування є довгостроковою силою, що здатна створити навіть більший потенціал для майбутнього зростання. Якщо дорогу не планувати достатньо широкою, її вузькість кінець кінцем задушить все більш і більш інтенсивний трафік, до місць на яких збільшиться пожвавлення руху через розвиток відповідних територій. Це лише створює хороший привід для планування, і добре планування для «гучного зростання», саме тому це є ключем «політики навколишнього середовища» для міських ЗМІ та їх альянсу із держслужбовцями. Така політика «хорошого планування» не повинна бути переплутана з обмеженим ростом чи збереженням: для них більш типово представляти протилежні цілі.

Також важливим фактором є степінь імплікації місцевих політиків до сформованої моделі коаліції зростання. Використання «своїх» політиків є ресурсом, який застосовується усіма коаліціями зростання, однак

1 Reich R.B. The Next American Frontier. New York: Penguin, 1983, p. 72.

кожна з них має свої межі влади в публічній політиці. Для коаліцій зростання важливо мати «контрольний пакет» голосів у міській раді, та мера, з якими принаймні існують певні домовленості щодо спільної діяльності. Степінь інтенсивності цього ресурсу дозволяє не тільки визначити силу коаліції зростання, але й загалом свідчить про реалізацію політичного режиму зростання або сервісу.

Оскільки місто є машиною росту, воно втягує до своєї політики особливий тип осіб. Мова йдеться про тих представників ділового світу, які безпосередньо приходять до політики в ході свого вступу до коаліції зростання або після нього. Ці люди – діють чи то самостійно, чи від імені виборчого округу, по якому вони пройшли в органи влади та, за своєю суттю, є бізнесменами із достатньо обмеженої групи. Зазвичай, вони приходять в політику не зберегти або знищити навколишнє середовище, чи не подавити виступи або звільнити різного роду меншини, не скоротити громадянські свободи або збільшити їх. Вони можуть дійсно виконувати що-небудь або всі ці речі як тільки вони досягли доступу до владних повноважень, можливо, це відбувається лише як побічний ефект ухвалення рішень в інших питаннях. Але ці типи виключно символічних позицій похідні від факту наявності влади – зазвичай вони не є істинними мотивами, силами, якими керуються люди, що приходять до влади, зайнявши перші місця на виборах. Тому, люди часто стають «залученими» до діяльності державних механізмів, особливо до місцевих партійних структур і процесу збору коштів, з причин «територіально районованих ділових інтересів»[1] і зв'язаних процесів розподілу ресурсів. Деякі – державні «діячі» думають в розрізі зростання цілого суспільства, замість більш вузького географічного розмежованого зростання. Але вони мають здійснювати махінації, щоб впливати на розподіл ресурсів на локальному рівні. Як результат їх позиції, і частково завдяки вимушеній реалізації їх передвиборчих

1 Edelman M.J. The Symbolic Uses of Politics. Urbana: University of Illinois Press, 1964, p. 115

декларацій, такі актори стверджують, що позиція влади має зосереджуватися довкола таких питань як ріст добробуту, покращення транспортних систем, проблем подолання вуличних злочинів і зменшення цін на продовольчі товари. Цей інтерес до символічних проблем є істотним наслідком реалізації владою інших більш істотних цілей.

Звичайно існують випадки й, коли певні моральні фанатики та «небайдужі громадяни» йдуть до політики аби виправити ці символічні помилки; але гроші й інша підтримка, яка робить їх життєздатними політиками, – зазвичай не являються символічними ресурсами.

Ті, хто перебувають на чолі місцевого управління (і ті, хто володіє безпосередньою інформацією про них), не являються статичними представниками місцевого населення як цілого, ні навіть представниками соціальних класів, що підтримували їх і з яких вони вийшли. Проблеми, які вони вводять у суспільний дискурс, саме тому також не репрезентують реальні питання населення. Як відмітив Едельман, розхожі проблеми, питання, використовуючи які, люди приходять до влади, у більшій чи меншій степені свідомо упускаються від суспільного дискурсу. Проблеми, які обговорюються і позиції, які займають політики, походять від світоглядних засад представників певних ділових секторів і професійних класів і потреб, довкола яких вони повинні були на швидку руку отримати суспільну підтримку, не підтримуючи дійсно поширених спірних питань, що стали елементами суспільного дискурсу. Слідуючи цьому будь-які політичні зміни, які мали успіх в перестановках територіально орієнтованого бізнесу як ключової детермінанти місцевої політичної динаміки одночасно ослабили б владу найбільш реакційних політичних сил в суспільстві, і таким чином вплинути на результати відносно тих інших символічних проблем, які зуміли отримати стільки уваги.

Таким чином у подальшому відбуваються такі зміни, що дозволяють реалізацію більш прогресивних громадянських свобод, і зменшення переслідування соціально незахищених

верств, суспільних «інакодумців», та інших беззахисних жертв. Подібний перехід свідчить про появу нової більш розвиненої моделі коаліції зростання, у якій з'являється місце співробітництва з інститутами громадянського суспільства.

Часто лідери публічних чи квазі-публічних агенцій (наприклад, університетів) також досягають ролі подібної до тої, яку займають видавці газет: вони стають «чиновниками» росту замість адвокатів певних соціальних груп. Університет також може вимагати нарощування політики збільшення міського населення, аби підтвердити його власні плани розширення і, крім того, ці дії можуть викликати необхідністю підкоритися іншим в машині росту (банкірам, газетам) від яких залежать сприятливий фінансовий клімат і необхідна для продовження росту суспільна думка. Зокрема цей ресурс притаманний містам особливого типу, які володіють потужними навчальними закладами, науковими центрами із значною інфраструктурою. Наприклад, Бостон достатньо добре відомий як реципієнт федеральних та місцевих дослідних програм та програм розвитку. Регіон Великого Бостону сконцентрував один із найбільших наукових центрів, що складається із різноманітних установ, серед яких є і вищі навчальні заклади, і організації, які спеціалізуються на обміні знаннями та інноваційній активності. Загалом тут розташовані 48 університетів та коледжів, які звичайно зацікавлені у зростанні населення регіону. Такі заклади як Бостонський коледж та університет, Брендайс, Гарвард, Массачуссетський технологічний інститут, Нортістерн, Массачуссетс-Бостонський університет та інші; здатні вкладати власні ресурси та інновації для зростання та розвитку індустрії і спільноти. Дослідження цих університетів допомогли визначити у якості місцевої індустрії інформаційні технології, виробництво медичних засобів, біотехнологію та генетику. Більше того, університетські дослідження «мають глибоке застосування як ключовий напрям соціальної та економічної політики, що засновуються на теоріях, автори

яких були удостоєні Нобелевської премії, та стосуються економічного зростання та довготермінового моніторингу програм соціальної безпеки»[1], які сприяли подальшому вдалому розвитку місцевої коаліції. На додаток до цього регіон також постійно залучає високо кваліфікованих фахівців та обдарованих молодих людей. Це дозволяє створити спільноти особливого типу, тобто відбувається безпосереднє моделювання соціального простору.

Звичайно це відбивається на зміні вартості території. Відповідно до досліджень Блюстоуна, які відбулись наприкінці минулого століття, Бостон був найдорожчим для проживання місцем у США. Сім'я із 4-ьох чоловік мала сплачувати 64 656 долл., що складають витрати на базові обов'язкові платежі (плата за дім, транспорт, медичну страховку й т.п.). Це на 3 000 дол. більше, ніж у Вашингтоні та на 6 000 дол., ніж у Нью-Йорку[2].

Також на формування моделі коаліції зростання впливають певні особи, що зазвичай входять у межі еліти, але мають набагато менший, якщо він взагалі у них існує, інтерес до місцевого зростання. Це, наприклад, галузеві виконавці корпорацій, розміщених де-небудь у іншому місці, які хоча й можуть мати емоційно позитивно забарвлений погляд на перспективи зростання території, але здійснюють свою роботу для корпорацій, що не мають жодного конкретного інтересу до феномену росту території. Їх непрямий інтерес може існувати у виразі ідеології зростання замість безпосереднього зростання. Вона фактично допомагає робити їх, поважними людьми в даній області (соціальна вартість часто визначається за рахунок числа людей, на яких здійснюється вплив) і яка забезпечує правильне пояснення політики муніципальних органів влади, які погоджуються з методами найбільш низьких експлуатаційних витрат.

1 Betsy D. From Growth Machine to Ideas Machine: the new politics of local economic development in the high-skilled city // La compétitivité urbaine dans le contexte de la nouvelle économie. Québec: Presses de l'université du Québec. Collection Économie politique, 2006, p. 277.

2 Bluestone B., Harrison B. The Deindustrialization of America. New York: Basik Books, 1982. 217 p.

Проте, цей інтерес зовсім не настільки ж сильний як прямі інтереси зростання виробників, банківських установ, і т.п., і тому ми знаходимо, як визначав Шульц, що є тенденція, для таких виконавців грати меншу місцеву роль, ніж її зміг би відігравати обмежений у території, місцевий виробник, якого вони часто замінюють.

Далі, для розуміння природи будь-якої моделі коаліційної діяльності необхідно розуміти, що вони складаються стихійно, але об'єктивно обумовлені факторами, що сприяють їх стабілізації. Тому тут спостерігається процес як стихійного пошуку кооперації, яка обумовлюється необхідністю підтримки процесів зростання, так і «боротьби за ресурси, яка виступає необхідним елементом процесу інституціоналізації. Через обмеженість ресурсів необхідні спеціальні дії, що ведуть, з однієї сторони, до ізоляції основної маси населення від доступу до ресурсів, з другої, до приватизації цих ресурсів»[1] та подальшої експлуатації.

На формування коаліції зростання впливають також і певні інституціоналізовані суспільні рухи, які володіють потенціалом до утворення прогресистських коаліцій, однак зазвичай змушені обмежуватись впливом в деяких питаннях, що формують порядок денний території. Зокрема, ще дослідження Роберта Престуса, дозволяли визначити, що «рівень політичної участі та степінь впливу громадян на прийняття рішення є невисоким»[2] принаймні в обох досліджуваних містах. Середній рейтинг індивідуальної участі в Еджвуді склав 26 відсотків, а в Ріверв'ю 10 відсотків[3]. Отже, більшість громадян приймає участь у вирішенні питання лише тоді, коли це потребує його винесення на загальне обговорення (чи то за вимогою законодавство, чи для задоволення інтересів правлячої коаліції). Тобто спільнота не бере участі в процесі формування порядку

1 Therborn G. What Does the Ruling Class Do When it Rules? // Classes, power and conflict. Classical and contemporary debates / A. Giddens, D. Held (eds.). Berkeley; Los Angeles: Univtrsity of California press, 1982, p. 232

2 Presthus R.V. Men at the Top. A Study in Community Power. New York: Oxford University Press, 1964, p. 257.

3 Ibid., p. 261

денного, а лише легітимізує його через проведення референдуму (як правило, в разі відхилення питання, коаліція намагається забезпечити його прийняття повністю або частково на повторному референдумі). Таким чином проявляється необхідність коаліції у легітимізації своєї діяльності.

Також цікавим є й те, що дані дослідження Роберта Престуса вказали на наявність оберненої залежності між участю та плюралізмом. Так, за своїми базовими характеристиками Ріверв'ю більше підходить до традиційної плюралістичної моделі; «для цього містечка характерна різноманітна соціально-економічна структура, активна політична конкуренція»[1], однак за критерієм участі у найважливіших політичних рішеннях у ньому було виявлено менше інтересу та активності, ніж у Еджвуді, який більше інтегрований соціально та політично. Більше того, Престус робить висновок про те, що в «приватних» рішеннях спостерігається більш високий рівень плюралізму, ніж в «публічних»; в них приймає участь більша кількість лідерів різноманітних типів, які представляють більшу кількість організацій та, відповідно, потенційно більш широкий спектр інтересів. Це говорить про те, що коаліція зростання як така, залучає до своєї діяльності представників різних економічних, політичних, соціальних секторів із метою концентрації впливу та визнання його спільнотою загалом.

Багатоманітність міських спільнот визначає багатовимірність факторів, що впливають як на формування певної моделі коаліції зростання, так і на її подальше існування. Серед таких важливого значення набуває внутрішня природа акторів, які її утворюють, та репрезентують інтереси певного суспільного сектору: економічного, політико-адміністративного та громадського; а також характер зв'язків, які вони утворюють, як горизонтально, так і вертикально.

У процесі свого розвитку коаліція зростання здійснює

1 Ледяев В.Г. Социология власти Роберта Престуса // Полития. 2008. № 4, с. 126.

соцієтальний вплив через впровадження порядку денного території. Важливим моментом її розвитку є перехід від простої суми структурних спекуляторів до сталої та конкурентної коаліції. Далі вона реалізовує свої плани по зміні ландшафту території через активну експансію в органи місцевого самоврядування та інші місцеві адміністрації. Таким чином відбувається інституціоналізація бізнес-еліти. У разі успішності даного процесу вона домагається прийняття необхідного порядку денного та починає його реалізовувати на заданій території. Завдяки останньому різноманітні правлячі актори інституціоналізують свій вплив за єдиним вектором розвитку території, коаліція зростання розширюється та постійно оновлюється, не втрачаючи своєї цілісності. Порядок денний у свою чергу має передбачати увесь комплекс заходів від створення нових виробництв, розвитку ділового центру міста, будівництва аеропорту та стадіонів і до вирішення питань про звільнення територій від помешкань, заселених людьми з низьким рівнем доходів і т.п.

Також коаліція зростання використовує додаткові ресурси для зміцнення свого впливу у локальному просторі, стверджуючись завдяки авторитету місцевих видань, освітніх закладів, відомих політиків та через власну господарську активність, що використовує важливий аргумент надання робочих місць населенню території.

З рештою, успішний ріст міста супроводжується зростанням ринкової ціни на даній території при стійкому попиті, що забезпечує успішність міста як економічного проекту. Природа структурних спекуляторів передбачає раціональність їх діяльності та здатність до стратегічної оцінки ситуації, що у великій кількості подібних ситуацій призводить до утворення та успішного становлення цього типу локального політичного режиму.

Можливості подолання надмірних витрат росту та формування прогресистських коаліцій

Важливим аспектом дослідження діяльності коаліції зростання є не тільки особливі моделі побудови просторових

взаємозв'язків або основ суспільних взаємовідносин та цінності землі, але й побічні наслідки її діяльності, що є в принципі неминучими при будь-якій соціально значимій активності. Більш того ці наслідки володіють дійсно значним масштабом через феноменологію дії, в основі якої «лежить концепція влади як соціального виробництва з акцентом на досягнення результату»[1], що означає можливість невідворотності наслідків. Звичайно, останні не настають у разі невдалих спроб росту, але якщо все ж таки він наступає – це наслідок здійснення місцевої політики в сукупності з об'єктивними економічними факторами та політикою державної влади. У цих процесах місцева влада, яка, як вже зрозуміло, не є обов'язково тотожною органам місцевого самоврядування, відіграє роль вирішального чинника.

Місцева влада завжди має справу із об'єктивними умовами. Економічне зростання – процес взаємообумовлений вигодами та витратами. При цьому «плоди зростання розподіляються нерівномірно»[2], виходячи із досліджень Молотча, Логана, Стоуна та Лоулесса можна говорити, що зростання саме по собі не тільки не вирішує соціальних проблем, але й загострює їх. Зокрема розширюються масштаби безробіття, збільшується частка збіднілого населення, загалом зменшується комфортність проживання, у першу чергу за рахунок розриву «щоденного кола», до якого призвичаїлися резиденти, зростають темпи забруднення території, поглиблюється соціальна нерівність тощо. Тому дослідження механізмів утворення побічних ефектів зростання є важливим елементом вивчення коаліції зростання.

Різноманітні тенденції прагнуть послабити локальні машини росту. Перш за все стає зрозумілим, що в різних областях та історичних моментах, зростання приносить вигоду лише відносно малій частині місцевих жителів. Однак економічне зростання майже завжди приносить

1 Newman H.K. Historic Preservation Policy and Regime Politics in Atlanta // Journal of Urban Affairs. 2001. Vol. 23, № 1, p. 74.

2 Elkin S.L. City and regime in the American republic. Chicago: University of Chicago Press, 1987, p. 35

із собою очевидні незручності: збільшення об'ємів забруднення повітря і води, перенасичення транспорту; і обтяжує надмірними податками на природні ресурси. Ці дисфункції стають все більш і більш важливими. Зростання доступності споживання замінює інші людські потреби, природні механізми очищення навколишнього середовища не справляються із збільшенням викидів шкідливих матеріалів. Хоча це і зовсім не безспірно, «зростання і збільшення щільності неминуче приводять до соціальних патологій»[1], при ефекті зростання з такими патологіями досить важко мати справу. Оскільки вони починають охоплювати ширшу територію, яка до того ж об'єктивно є неоднорідною.

Далі, вагомими результатами досліджень є те, що зростання часто коштує більше грошей існуючим мешканцям міста. Вочевидь, на різних рівнях соціальної стратифікації, точки в яких повертаються витрати так перенасичені, що додаткове зростання призводить до втрат в загальному об'ємі чистого доходу для суб'єктів, що не входять до правлячої коаліції. Наприклад, у 1970 р. дослідження міста Альта Пало, у Каліфорнії, вказали, що істотно дешевше для цього міста придбати «в повній ринковій вартості землю у районі міста, що знаходиться на передгір'ї, ніж дозволити йому стати «доповненням» до податкової бази»[2], а дослідження у Санта Барбарі, Каліфорнія, продемонструвало, що додатковий приріст населення вимагатиме вищі податки на нерухоме майно, також як і більших витрат на обслуговування території. Подібні результати щодо витрат на зростання були отримані у дослідженнях Стоуна в Колорадо, і Енн Арбор у Мічигані. Систематичний аналіз взаємозалежності бюджетних витрат як функції міста і зростання вказує на те, що кошти напряму співвідносяться з розміром площі й норми зростання, як мінімум для міст середнього розміру.

1 Fischer C.S., Baldasarre M., Ofshe R.J. Crowding Studies and Urban Life – A Critical Review // Journal of the American Institute of Planners. 1975. № 41 (6), p. 411

2 Livingston L., Blayney J.A. Foothil Environmental Design Study: Open Space vs Development // Final Report to the City of Palo Alto. San Francisco: Livingston & Blayney, 1971, p. 117.

Особливо наглядний показник витрат на душу населення – це утримання муніципальної поліції, який, як підтверджують практично всі дослідження, зв'язаний як з розміром міста, так і з нормою зростання. У подальшому в умовах зростання витрати схильні збільшуватись, аж до моменту критичної спроможності подальшого росту, зменшення його темпів та поступового відкату, що пов'язано як із внутрішніми суперечностями, так і з зовнішніми умовами, зокрема конкуренцією серед регіонів, зміною національної політики, об'єктивним рухом капіталу тощо.

Відтак від зростання більшість населення отримує менше фінансових переваг, чим загально це прийнято зображати, і «цінності більшості людей, згідно зі свідченнями, що їх надає огляд досліджень … здебільшого відповідають невеликим за розміром і темпами зростання виробництва площам, ніж великим»[1], а отже виникає певна криза легітимності коаліції зростання. Дійсно, це – зрозуміло, що певна істотна доля міграції до великих територій метрополісів в останній декаді відбувалася скоріше не дивлячись на роль цінностей у житті людині, ніж заради них. Так Сандквіст зауважив: «розуміння, що зазвичай виражене у процесі географічного тяжіння американців до великих міст, на підставі кожного доступного прикладу, спровоковане стількома нісенітницями… Те що називається «свободою вибору» є, в сумі, вибором працедавця чи, більш точно, свободою вибору для того сегменту корпоративного світу, що управляє мобільними підприємствами. Справжнє питання, після цього, чи повинна автоматично дотримуватися урядова політика свободи корпоративного вибору за рахунок індивідуального вибору, який завжди знаходиться у протиріччі з діяльністю корпорацій»[2], відтак сама міграція до машин зростання спровокована певною фікцією «кращого життя» та походить від нерозуміння ситуації або відсутністю серед мігрантів свободи вибору

1 Davis J.S. Urban Regime Theory: A Normative-Empirical Critique // Journal of Urban Affairs. 2002. Vol. 24, № 1, p. 7

2 Sundquist J. Dispersing Population: What American Can Learn from Europe. Washington: Brookings, 1975, p. 258.

місця працевлаштування.

При таких обставинах, локальне зростання є передачею якості життя і багатства від місцевої спільноти до певного сегменту місцевої еліти. Підняти питання доцільності процесу зростання для буд-якої окремої спільноти означає відповідно загрожувати й процесу такої передачі багатства, й тим, хто матиме зиск від цього.

Можливо ключова ідеологічна засада, особливо в розумінні «отримання підтримки від більшості робітничого класу»[1], – це декларування того, що зростання «створює робочі місця». Цю вимогу активно обґрунтовували виробники, будівельники, і торгівельні палати; це стає частиною мовного лексикону державних діячів, публікацій і виступів політичних посадових осіб. Такі люди не згадують про зростання як зручний спосіб досягти прибутків – швидше, вони згадують про це, в мірі необхідності, для створення робочих місць. Але локальне зростання само по собі, звичайно, не створює робочі місця: воно впливає на розподіл робочих місць. У наступному році державу чекає створення певного ряду нових фабрик, офісних одиниць і автомобільних доріг незалежно від того, де саме вони будуть розміщені. Так само, будуть вироблені новий ряд автомобілів, ракети і абажури, де б вони не вироблялися. Тому, число робочих місць в цьому суспільстві, чи то на ринку будування, чи в будь-якому іншому економічному секторі, визначать коефіцієнти інвестиційної окупності, федеральні рішення, що впливають на грошову масу, і інші чинники прийняття рішень, на які на локальному рівні дуже важко впливати. Все, що може зробити локальна спільнота – це намагатися гарантувати, що при розгляді цього питання певна пропорція від новостворених робочих місць буде залежати від участі її представників. Загальна зайнятість таким чином не залежить від результатів цього змагання серед міських спільнот з метою створити робочі місця.

Трудова сила, по суті – єдиний національний потенціал.

1 Levison A. The Working Class Majority. New York: Coward, McCan & Geoghgan, 1974, p. 59

Працівники мобільні і загалом здатні до того, щоб скористатися можливостями працевлаштування, що з'являються в географічно віддалених пунктах. Оскільки кількість робочих місць збільшується на територіях, що швидко розвиваються, безробітні будуть залучені з інших територій у достатніх кількості не тільки для того, щоб заповнити нові вакансії, але й для того щоб створити в робочій силі постійно безробітний клас. Таким чином, так само як місцеве зростання не зачіпає сукупну зайнятість, у нього ймовірно є лише невеликі довготривалі наслідки для рівня зайнятості на локальному рівні. Знову таки, системність явища не в змозі забезпечити будь-яку перевагу зростання: відсутні жодні тенденції будь-якої більшої за площею території, чи території на якій прискорений процес зростання, які б могли вказати на зниження рівня безробіття, по відношенню до інших видів міських областей. Насправді, існує тенденція до того, що із прискоренням зростання, збільшується і рівень безробіття.

Також важливим чинником є нерівномірне зростання в різних видах промисловості, що стимулює збільшення рівня безробіття без залучення переселенців. Також є можливим, що певна група населення, яка «унаслідок культурних особливостей, менш чутлива до процесів міграції чим інші»[1], забезпечує трудову основу, що спростовує, висунене загальне твердження щодо взаємозалежності трудової міграції та появи машин росту. Справжній аналіз не запобігає отриманню у майбутньому таких даних, але якнайменше доводить, що твердження відносно появи нових робочих місць разом із зростанням іде у розбіжність із наявними на практиці свідоцтвам.

Отже, можна зробити висновок, що для середнього працівника у регіоні з високими темпами зростання гарантії зайнятості мають таку ж вагу як і для працівника в повільніше зростаючому регіоні: існує надлишок працівників над робочими місцями, що створює безперервну занепокоєність

1 Castells M. The City and the grassroots. Berkeley: University of California Press, 1983, p. 148

питаннями безробіття і ефективний заспокійливий засіб у якості заробітних платах, які намагається отримати як не працевлаштований люмпенпролетаріат, так і будь-який працівник.

Працівники, з числа місцевих жителів, ймовірно отримують маленьку вигоду від машини росту в значенні отримання робочих місць; їх «місцевий» статус надає їм невелику перевагу перед «іноземними» мігрантами з інших регіонів. Вони – взаємозамінні частини «накопиченого трудового капіталу, і міра ненадійності можливостей працевлаштування виражається в місцевому рівні безробіття»[1], так само як і у випадку для немісцевого працівника. Іронічно, але це – ймовірно лише самозаспокоєння, яке часто використовують для себе працівники, або як мінімум оратори їх трудових організацій, доходить до того, що вони ставлять для себе за мету підтримувати захоплення працедавців, які віддали перевагу містам росту. Такий випадок, в якому «фактичне зниження в місцевих можливостях працевлаштування, або економічному зростанні, не пропорційне до природного збільшення темпів росту»[2] могло би створити зниження інтенсивності міграції. Але ціна втрат у такому випадку зовсім не така сама, вона менш висока, ніж ціна простого безробіття. Ця диспропорція більш легко може компенсуватися завдяки субсидій на переміщення для мобільних працівників, що зараз є загально розповсюдженим для високооплачуваних виконавців приватних компаній і менш поширена у практиці федерального оподаткування пов'язаного із витратами на переміщення робочих місць.

Тому, з багатьох причин, працівники і їх лідери повинні організувати свою політичну участь більш послідовно не як частина коаліцій зростання населеного пункту, в якому вони розташовані, але швидше як частина національних рухів, які прагнуть забезпечити повну зайнятість, безпеку

1 Harding A., Wilks-Heeg S., Hutchins M. Business, government and the business of urban governance // Urban Studies. 2000. Vol. 37, № 5-6, p. 984

2 Moloch H. The City as a Growth Machine: Towarda Political Economy of Place // The American Journal of Sociology. 1976. Vol. 82, № 2, p. 325

прибутку, і програми для оподаткування, використання земельних ресурсів, і навколишнього середовища, що напряму відноситься до вигоди більшості населення.

Важливим наслідком зростання є утворення коаліцій антиросту. Хоча зростання є домінуючою ідеологією більшості спільнот США, завжди існувала руйнівна сила опору цій ідеології. «Врахована як романтична, або як так чи інакше ірраціональна»[1], ця меншість довго була проігнорована, навіть в обличчі накопичення даних у ЗМІ щодо масштабу негативних явищ, що приносить діяльність машин росту. Звичайно, уже поверховий огляд вказує на зв'язок росту та рівня забруднення, дорожніх заторів і інших недоліків. Так само було досить доступно для спостереження те, що податкові ставки у великих містах не були загалом менші, ніж у малих провінціях; хоча цьому приділяли малу увагу, більш того деякі автори стверджують, що для США «існує свідоцтво, що підвищення урядових витрат на душу населення разом із збільшенням кількості населення було забезпечене ще покоління назад»[2].

Разом із тим, у другій половині XX століття основа руху антизростання стала набагато ширшою і в деяких спільнотах досягла достатньої сили, аби досягти принаймні точок опори в політичній владі. Найбільш наочними випадками можуть бути університетські містечка США (Пало Альто, Санта Барбара, Боулдер тощо), всі вони спонсорували дослідження, що документували та популяризували витрати на додаткове зростання. Інші спільноти, які доклали зусилля до контролю за процесом зростання, також мають тенденцію до перетворення на території з високими рівнями життя. Поширення серед суспільних настроїв політики антизростання стало важливою частиною політики декількох великих міст (наприклад, Сан Дієго) і було основою для важливих політичних кар'єр на державному рівні (у тому числі губернаторства) в Орегоні,

1 Lawless P. Power and Conflict in Pro-growth Regimes: Tensions in Economic Development in Jersey City and Detroit // Urban Studies. 2002. Vol. 39, № 8, p. 1332

2 Hawley A. Metropolitan Population and Municipal Government Expenditures in Central Cities // Journal of Social Issues. 1951. № 7 (January), p. 103.

Колорадо, і Вермонті. Враховуючи об'єктивну важливість проблеми і свідоцтв щодо загальних витрат на зростання, не має нічого, що могло запобігти коаліціям антизростання так само отримати владу будь-де, навіть у регіонах, що як прийнято вважати, володіють менш високим рівнем життя.

Але, подібно до всіх політичних рухів, які намагаються розширитися завдяки добровільному приєднанні робочої сили, аби витіснити політичні повноваження, інституціоналізовані через систему замаскованого економічного інтересу, коаліції антизростання скоріше за все матимуть успіх в тих місцях, де добровільні реформаторські рухи зосереджені у конкретному виборчому окрузі, а також, основну масу суспільства складає середній клас, який володіє дозвіллям і досвідом участі в суспільних справах, а відповідно і традицією широкої активності в політичному житті, та є вільним від укоріненої машини зростання. Як мінімум, це має бути точним паттерном тих місць, у яких можуть міцно укорінитися прогресистські коаліції.

Системні дослідження суспільства дозволяють зробити висновок, що рух антизростання почав розвиватися пізніше появи коаліцій зростання і є реакцією на негативні наслідки їх діяльності, у подальшому контркоаліції, виокремлювались із недавніх екологічних рухів і стали залежати від сукупної діяльності молодих активістів, людей, що належать до професій традиційно притаманних середньому класу, і працівників, які незадоволені податковими ставками і знаходять, що їх власний стиль життя є протилежним до того, який вимагає процес зростання. Важливі лідерські ролі отримують державні службовці і ті, хто працює в організаціях, що не залежать від локального розширення бази прибутків безпосередньо, або побічно. Наприклад, у Санта Барбарі рухи антизростання, були забезпечені широкою базою підтримки від спеціалістів дослідницьких компаній і фірм, що займаються електронікою, також як і від галузевих менеджерів невеликих корпорацій ринку «високих технологій». Ці рухи використовують місцеве суспільство лише з метою «врегулювання їх життєдіяльності і проблем

працевлаштування»[1], замість того, щоб використовувати їх як певний ресурс. Часто вони отримують підтримку на виборчих округах від дуже багатих людей (особливо від тих, чиє багатство не походить від експлуатації території спільноти), які продовжують традицію (з деякими модифікаціями) аристократичного консерватизму.

Заслуговує уваги той факт, що в тих місцях, де сили антизростання завоювали плацдарми для подальшої діяльності у сфері публічної політики, їх програми і в цілому напрямки діяльності, ставали більш прогресивнішим, ніж стратегії їх попередників, – по всім питанням, а не лише по питанням зростання. У Колорадо, наприклад, еколог, який проводив успішну боротьбу по питанням проведення Зимових олімпійських ігор, також успішно спонсорував законодавчу реформу проблем аборту і інші важливі прогресивні заходи. Заснована на основі екологічних проблем політична організація Санта Барбари «Коаліція Громадян» (яка у певний період володіла більшістю у міській раді) представляла сплав традиційної лівої сторони міста і контркультур з іншими екологічними активістами. Результат впливу рухів проти зростання на спільноти може стати тенденцією для прогресивного розвитку, чия доля в місцевій політиці буде збільшуватися.

Таким чином, здійснюється цілеспрямований вплив, який змушує коаліцію зростання до певних трансформацій, як наприклад, розширення пулу основних економічних гравців за рахунок надання більших переваг представникам малого бізнесу, прийняття та використання нових екологічних норм, погодження основних змін архітектури міста на референдумах (однак безперечно не без маніпуляції суспільною думкою). Результатом рухів антизростання загалом стає певна «гуманізація» коаліції зростання, яка за інших умов користується виключно мотивами економічного характеру.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що порядок денний

1 Lineberry R., Sharkansky I. Urban Politics and Public Policy. 2nd. ed. New York: Harper and Raw, 1978, p. 171

коаліції зростання, обслуговуючи виключно питання господарського розвитку, схильний ігнорувати негативні наслідки ущільнення території. Загальний розподіл переваг від зростання при цьому відбувається нерівномірно, що у сукупності призводе до зростання невдоволення серед більшості мешканців машини зростання, які вимушено розподіляють поміж собою такі витрати, як: збільшення рівня безробіття, погіршення екологічного стану території, втрати естетичної привабливості міста, довільне районування тощо. З рештою, ці витрати здійснюють руйнівний вплив на щоденне коло життя резидентів, призводять до розвитку різного роду соціальних патологій.

У якості відповіді на реалізацію порядку денного коаліцій зростання формується громадянська опозиція, що здатна утворювати більш-менш стійкі прогресистські коаліції, що використовують ресурс масової підтримки для входження в органи місцевого самоврядування через інститут виборів. Звичайно, навіть успішна виборча кампанія, нівелює свій успіх в умовах, неможливості залучити інституціоналізовані ресурси бізне-еліти для провадження більш соціально спрямованого порядку денного, відповідно формується поле для пошуку постійних компромісів у межах більш широкої коаліції представників громадськості та укоріненої бізнес-еліти.

Виходячи із викладеного у даному розділі матеріалу, слідує, що коаліція зростання в основі свого формування має властивості землі, що дозволяють розглядати її як основу капіталу, тобто її мінова вартість. Особливості ж соціальних зв'язків задають критерії оцінки вартості землі, а їх зміна стає ціллю акторів місцевої еліти, що володіють іммобільними активами. Тобто основою для створення правлячої коаліції становить процес маніпуляції вигодами від зростання. Така діяльність змушує структурних спекуляторів до кооперації зусиль, утворення коаліцій. Тобто існує фаза творення коаліції зростання через економічне протистояння та зближення позицій різних економічних гравців.

З рештою, загальна консолідація ресурсів стає умовою

утворення стійкої констеляції акторів. Якщо збільшення ціни на землю є метою, то економічне зростання території засобом її досягнення. Ця стратегія та тактика поєднуються у порядку денному міста, в якому створюється детальний план розвитку. Однак на цьому етапі не враховуються інтереси існуючих резидентів, для яких цікавим є пряме використання землі, без залучення її до процесу обміну. Корінні зміни ландшафту місту руйнують «щоденне коло» його мешканців, що складає основу їх побуту та накопичує додаткові незручності: забруднення, руйнація або видозміна історико-культурних пам'яток, зростання конкуренції на ринку праці, перенасичення автомагістралей тощо.

З метою подолання опору, використовуються засоби додаткової легітимації. Залучаються ті інституції громадського життя, які також зацікавлені в процесі зростання, зокрема такими є місцеві ЗМІ, частина політиків, заклади освіти та культури, представники спорту та інші, хто зацікавлені у подальшому економічному зростанні, збільшенні населення міста, зміни її інфраструктурних об'єктів, розбудови ділового центру, створення нових стадіонів, закладів освіти й т.п. Вони виступають у ролі «посланців до народу», які виробляють власну аргументацію, що легітимізує діяльність коаліції зростання.

Далі, накопичення витрат на ріст та нерівномірний розподіл доходів від нього сприяють виникненню соціальної фрустрації, що, з рештою, складає основу конфлікту коаліції зростання та антиросту. Відповідно остаточна модель коаліції зростання приймає неочевидні для себе елементи порядку денного, що дозволяють до певної міри збалансувати соціальні наслідки зростання. Дана міра прямо залежить від сили опору росту з боку організованих груп резидентів.

4.3. Ексклюзивні фактори формування порядку денного коаліцій зростання

Будь-яке місто неможливо вважати автаркією, більш того політичні процеси локального порядку моделюються правилами гри, законодавчо заданими на більш високому рівні, а також безпосередньо змінюються під час реалізації певних рішень виконавчої влади.

Крім того міста, що розвиваються стають у певній мірі визначаючими чинниками творення глобального простору взаємодії, а також зазнають внутрішніх змін, відповідно до того, яку нішу в загальному полі геоекономічних відносин вони здатні зайняти. Так коаліція зростання може позиціонувати себе як діловий центр, в межах якого діють штаб-квартири потужних ТНК, ланки в інтернаціоналізованому виробничому ядрі, міста для курорту та відпочинку тощо. Це є свідченнями того, що міста із значними власними прибутками здатні активно провадити заходи для реалізації обраної моделі стратегічного позиціювання у глобальному просторі.

Більш того, якщо місто є центром, де розташовуються штаб-квартири компаній, які впливають на глобальний оберт капіталу та їх представники входять до складу коаліції зростання, то міська влада, звичайно, не юридично, але фактично виходить за межі лише однієї громади та перетворюється у складний, різновимірний, окремий вид політичної влади. Відповідно, коаліція зростання не тільки зазнає впливу збоку державних інституцій, але й сама провокує ті чи інші зміни в органах влади більш високого рівня, що призводить до прийняття рішень, які моделюють простір локальної спільноти із метою зростання вартості території міста.

З рештою, важливим аспектом для розгляду є така внутрішня можливість коаліції зростання, яка дозволяє здійснювати вирішальний вплив на локальний політичний режим, що забезпечує здатність до сталого невизначено

темпорального відтворення самої себе.

Особливості використання державних форм регулювання міського розвитку локальними коаліціями

Органи державної влади володіють механізмами достатньо вагомого та інституціоналізованого впливу на середовище функціонування локальних спільнот. Мова йде про цілий ряд різного роду заходів, що здатні змінювати розстановку пріоритетів для порядку денного міста. Це і прийняття нормативних актів, що здатні змінити акценти, наприклад, у податковій політиці або визначити повноваження різних інститутів місцевої влади чи порядку проведення виборів до органів місцевого самоврядування або розміщення урядових заказів на певній території чи навіть залучення бюджетних ресурсів для покращення інфраструктури чи створення нових підприємств. Рішення органів державної влади чи то окремі, чи у комплексі здатні прямо або опосередковано впливати як на розподіл гравців у конкурентному полі міської політики, так і на порядок денний, а відповідно на майбутнє локальної спільноти.

Однак, дійсно вирішального структурного впливу завдають комплексні рішення різного роду, що часто мають конкретну мету щодо визначення паттернів розвитку того чи іншого міста й приймаються чи то з прямою декларацію такого факту, чи із прихованим наміром закріпити або змінити існуючий стан речей у місцевій політиці. Тому для всіх локальних акторів доступ до вищих рівней прийняття рішень, у тому числі й у державному апараті є одним із стратегічних пріоритетів, а державна влада стає ресурсом, який здатний назавжди забезпечити власний порядок денний. Відтак всі локальні політичні актори намагаються отримати власних представників у різного роду органах влади вищих за рівень власних можливостей.

Існує велика кількість різних стратегій, спрямованих на вдале використання рішень державної влади, з точки зору просування інтересів коаліції зростання. Вдалими для розгляду є найбільш концептуально осмисленні та ефективні з них, які є достатньо розповсюдженими у політичній

практиці та дають неодмінний результат, що закладає ще одну основу сталого розвитку коаліцій зростання.

Важливою при цьому є загальна системна характеристика концепції взаємовідносин державної влади та міських громад. У порівнянні з іншими розвиненими спільнотами, у США порядок безпосереднього використання землі організовано в унікальній манері, «однаково розподілена міра влади між приватними особами і надзвичайно незалежними державними агенціями»[1], що закладає основи до взаємопроникненності та з другого боку посилення тенденцій до нарощування власних ресурсів. Серед інших суспільств з ринковою економікою, Швеція представляє мабуть найбільш контрастну модель з місцевими органами влади, утвореними через широку мережу міських інститутів з великою долею інвестиційної власності, що належить безпосередньо державі. У 1960-ті, в Стокгольмі відбувся будівельний бум, при цьому «біля 65 % усіх будівель були збудовані муніципальними органами влади»[2], до того ж вони сконцентрували всю не розроблену землю в Стокгольмі, так само як і довкола міста для подальшої забудови у відповідності до зростаючих потреб розвитку міста. Таким чином дві-третини ренти від володіння будівлями вийшли за межі ринкової системи. Держава підтримувала 90 % всіх будинків, незалежно від того належали вони до муніципальної, державної чи приватної власності.

У Великій Британії, урядовий контроль за рішеннями стосовно розвитку є також більш все об'ємним, ніж у США. Велика частина нових жилих будівель забезпечується діяльністю органів публічної влади (біля 65 % у післявоєнний період, що знизився до 45% на кінець століття). Агенції, що займаються плануванням в межах певного графства і міські органи влади зберігають широку владу над визначенням можливостей зростання, включаючи визначення деталей міського дизайну. «Національне Міністерство комунального

1 Sellers J.M. The Nation-State and Urban Governance: Toward Multilevel Analysis // Urban Affairs Review. 2002. Vol. 37, № 5, p. 627

2 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 148.

господарства та місцевого управління вислуховує пропозиції по питанням методів використання землі і може самостійно прийняти рішення протилежне за прийняте на нижчому управлінському рівні»[1], що дає національному уряду ключову роль в прокладенні основного вектору локального розвитку.

На сьогодні підприємці, що мають зиск від соціально-економічного розвитку території, достатньо добре розуміють важливість прийнятих державними органами рішень стосовно визначення режиму забезпечення сукупності різноманітних міських споруд та прилеглої території. Відповідно проявляють підвищений інтерес у отриманні доступу до механізмів державного регулювання для отримання вигоди від процесу зростання. До того ж умови, коли держава розуміє важливість самостійного розвитку ринкових відносин утворюють момент, коли концентруються ще невикористанні можливості, а вплив на послідовність дій органів влади утворює додаткові преференції. Наприклад, це може бути визначення порядку передачі муніципальної власності до приватних організацій.

Загалом ключовим моментом є участь у розробці планів розвитку території. Цей процес є «внутрішньо політичним; як і будь-яке позначення розмежування земельних наділів, що володіють цінністю як предмет обміну та прямого використання»[2], та неминуче залучає всіх ключових акторів, що зацікавлені в розвитку конкретної території. Таким чином будь-яке рішення, що зачіпає різні за масштабом інтереси локальної спільноти є предметом домовленостей між державою та приватними інтересами.

При прийнятті рішень урядові службовці оперують як засобами заохочення (стимулювання), так і примушення (регулювання) в процесі утворення локальної структури ринку. Для примушення використовується безпосереднє регулювання та засоби покарання, хоча й помірні, що

1 Pahl R.E. Urban Social Theory and Research // Environment and Planning. 1969. № 1, p. 148.

2 Stoker G., Mossberger K. Urban regime theory in comparative perspective // Environment and Planning: Government and Policy. 1994. Vol. 12, p. 817.

створюють умови для швидкого вибування з гри акторів, які порушують встановлені правила. Заохочення ж встановлюється формами, які обумовлюють фінансові або інші повернення.

Цікавими для розгляду в розрізі даного дослідження є ті методи, що здатні здійснювати тривалий та комплексний вплив на обмеженій території та забезпечувати переваги коаліції зростання, а також володіють відпрацьованим механізмом. Серед регуляторних програм до таких можна віднести зонування, контроль за зростанням та систему звітів про вплив на оточуюче середовище.

Хоча частіше за все для сучасного зонування зустрічається вербальна раціоналізація, яка виходить із інтересів виключно збереження безпосередньої цінності землі – як наприклад, «зонування є засобом захисту «колективних прав», про що говорилось із початку його використання в США»[1]; зонування слугує засобом захисту та забезпечення зростання ринкової вартості території. Попередником сучасного механізму зонування були «незручні закони», регулювання, що захищало приватних власників від безпосередніх загрози, які могли виникнути під час використання їх земельних ділянок. Так у США Верховний Суд підтримав права міста на проведення зонування, яке фактично «піклувалось про ствердження прав власників, без врахування особистих інтересів більшості населення»[2], хоча мовна стилістика прийнятого рішення засновувалась на категоріях притаманних збереженню цінності безпосереднього використання міських об'єктів. Зокрема говорилось про безпечність та захист домів та піклування про майбутнє дітей.

У детальному аналізі перших реформ на території США, що запроваджували порядок зонування для території Нью-Йорка в 1916 році, Макєльскі підсумував, що такий порядок визначав та захищав ексклюзивні переваги П'ятої

1 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 155.

2 Agger R.E., Goldrich D., Swanson B.E. The Rulers and the Ruled. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1964, p. 230

Авеню, яка була центром торгівлі у місті, на противагу до небезпеки проникнення на її територію такого пагубного впливу безпосереднього використання доступних товарів, як продукція, що могла б надходити із побудованої поблизу фабрики з пошиву одягу. Іншою ключовою мотивацією була підтримка ролі Манхеттену як домінуючого комерційного та корпоративного центру міста. Зонування, у повній мірі обслуговувало інтереси основної бізнес-групи, для якої таке реформування надало «ряд важливих поступок, продиктованих економічною доцільністю... Їх економічний інтерес, зосереджений на території міста, став основою для «здорової, зростаючої спільноти» чиї податкові ставки не були непомірними, органи міської влади працювали «ефективно», і де деякі з проблем середовища локальної спільноти – скорочення робочої сили, затори на міських дорогах, брак простору – стали пріоритетними для вирішення. Коли була запропонована нова модель зонування, ці групи залучились до її практичного використання всупереч цим критеріям»[1] на користь досягнення мети підвищення ціни на землю. Фактично це означало діяльність всупереч задекларованим цілям загальносуспільної вигоди на користь надання преференцій окремим домінуючим акторам.

До подібних висновків дійшов Фогельсон під час розгляду історії процесу зонування у Лос-Анджелесі. За оригінальною задумкою його механізм забезпечував посилення в регулюванні землевикористання, «рішення було компромісним за своїм формулюванням та безсилим, позбавленим політичної волі в фазі безпосереднього втілення...механізм був змінений шляхом просування інтересів власників майна через політичний вплив»[2], що у кінцевому вираженні означало не загальну лінію експансії метрополісу в цілому, а скоріше санкціонувало преференції приватних інтересів.

Такий підхід до планування механізму зонування

1 Makielski S.J. The Politics of Zoning: The New York Experience. New York: Columbia University Press, 1966, p. 141.

2 Fogelson R.M. The Fragmented Metropolis: Los Angeles 1850-1930. Cambridge: Harvard University Press, 1967, p. 257.

на користь підтримки інтересів домінуючих акторів не змінився протягом років. Зонування переважно націлене на розподіл зростання поміж загальною території міста «за ідеальною схемою має бути направлене на досягнення загальної перемоги»[1], але оскільки техніка його фактичної імплементації не реалізується за будь-якими науковими принципами чи принципами здорового глузду, відкривається шлях для впливу з боку землевласників на процес прийняття рішень щодо безпосереднього зонування території міст. Зміна влади серед власників проходить у відповідності до зміни можливостей отримання переваг від використання території, які зростають або звужуються залежно від впровадженої моделі зонування або плану використання земель. Звичайно про ці вигоди не йде мова в розроблених офіціальних документах, але результати впроваджених державних ініціатив на локальному рівні вказують на преференції окремих землевласників. Як наслідок виявляється, що у ситуації, «коли зонування утримує розвиток в межах вартості землі нижче ринкової, порядок встановлення зон швидко змінюється та/або набуває більшої варіативності»[2] відповідно до потреб правлячої коаліції. Поправки до загального плану, зміни в порядку зонування чи спеціальні виключення впроваджені для реалізації інтересів власників є прийнятним явищем. Це достатньо наочно ілюструє приклад США, де майже всі міські території є зонованими в інтересах зростання популяції та темпів виробництва, які в два або три рази перевищують норми їх минулого рівня зростання. Логічно, що у подальшому процес зонування повторюватиметься у тих місцевостях, де рівні зростання досягнуть можливого максимуму, тобто відбудеться його припинення.

Довільне зонування обмежує необхідність дотримання «символічних ритуалів», «норм та правил регламентованих нормативно, що встановлюють правила гри, які створюють

1 Babcock R.F. The Zoning Game. Madison: Universityof Wisconsin Press, 1969, p. 126.

2 Sabatier P.A., Mazmanian D. Can Regulation Work? New York: Plenum, 1983, p. 73.

незручності для землевласників»[1], однак не відбивають у них інтерес до інвестування в місцеву політику грошей та часу. Практика зонування передбачає участь фахівців із планування, політиків і громіздкого бюрократичного апарату. Усі вони залучаються до процесу творення ринкової вартості території. Землевласник втручається у діяльність цих сил, як структурний спекулятор, що має здійснювати вплив на процес прийняття рішень, якщо він хоче максимілізувати повернення від своєї нерухомості. Також він має організувати кампанію надання контрибуції для публічних органів влади, що має кінцевим результатом загальну корумпованість всередині політичної системи.

Зонування як технічний інструмент розвитку може заохотити певні проекти в одному місці та здійснити протилежний ефект для іншої території. Шлей та Россі вказують на те, що зонування округів для перепису населення на території Чикаго подекуди стало зручним способом «передбачення дійсних паттернів розвитку міста у період після 70-их років XX століття»[2], хоча автори не вказують чи то бізнес-актори визначали свою стратегію, виходячи із зонування чи навпаки зонування було частиною їх стратегії. Однак безсумнівно зонування є важливим інструментом поточного контролю розвитку територій.

Наступним механізмом впливу на локальний розвиток з боку держави є контроль зростання. Він є більш цілеспрямованою загрозою для локальних процесів росту, ніж зонування, оскільки передбачає безпосереднє регламентування меж розвитку. Різноманітні проекти можуть бути нівельовані обмеженнями на забудову території, вимогами щодо суспільної корисності, розвитку гуманітарної сфери, що потребує нових будівель для бібліотек, центрів зайнятості, церков тощо. У той час як на їх території могли були б збудовані нові торгові центри,

1 Perin C. Everything in Its Place. Princeton: Princeton University Press, 1977, p. 183.

2 Shlay A.B., Rossi P.H. Putting Politics into Urban Ecology: Estimating Net Effects of Zoning // Urban Policy Analysis: Directions for Future Reseaarch / T.N. Clark (ed.). Beverly Hills: Sage, 1981, p. 271.

офісні приміщення, місця для паркування і т.д.

Іншим можливим недоліком цього методу є його недостатня гнучкість та складність вироблення точних стандартів для обмеження росту для кожної окремої території. Часто для міст, які швидко розвиваються застосовуються обмеження як вже недоречна реакція. Тобто вироблення заходів по обмеженню зростання можливо лише після аналізу даних по спільноті, що вже перейшла на декілька нових щаблів зростання. Відтак обмежуючі заходи часто є вже недоречними. Цей парадокс фіксували зокрема Бальдазар та Проташ у 1982 р.

Як приклад, можна навести горезвісну програму пригороду Петалума (на північ від Сан-Франциско), «всесвітньо відомий символ нетерпимості до зростання»[1], який парадоксально сприяв новому етапу розвитку території. Незважаючи на загальну риторику, програма Пенталуми мала незначний загальний ефект на процес регіонального розвитку. Квота, що передбачала спорудження необхідного мінімуму нових житлових будинків, запропонована в цій програмі так і не була досягнута в жодний із років її реалізації. Хоча нові будинки, збудовані в Пенталумі були більшими й більш престижними, ніж це було передбачено системою контролю зростання, навіть такий показник є скоріше атрибутом загального оновлення пригороду у наступні роки, ніж за часи існування квоти. Для прикладу сусідство Ронерт Парк не мало контролю за зростанням, але на його території за цей самий період спостерігалася більша інфляція вартості нерухомості. Подібних результатів мали такі програми й у Санті-Барбарі та Х'юстоні. Це є свідченням того, що обмеження зростання є механізмом, що забезпечує зростання попиту, а у відповідності до природи ринкових відносин окремих локацій у перспективі забезпечує нове зростання території.

Однак найбільш вирішальним фактом, що виправдовує контроль росту є те, що він створює тенденцію до побудови

1 Frieden B.J. The Environmental Protection Hustle. Cambridge: MIT Press, 1979, p. 32.

житлових будівель, на противагу індустріальної експансії. Зростання в основних функціях економіки не змінює основну ціль регіональних еліт. Не дивлячись на набирання гучності дебатів, які однак переважно мали символічний характер, програми контролю росту здійснили невеликий ефект; хоча вони отримували вплив на розподіл розвитку в житловому секторі, через відхилення руху міграцій заможних резидентів за допомогою механізмів розподілу територій.

Також достатньо поширеним методом державного регулювання є система звітів про вплив на оточуюче середовище, яка виробила специфічний механізм регулювання локального розвитку. Висновки відповідних державних органів щодо впливів на оточуюче середовище створюють додаткові можливості та загрози для нових проектів. Фактично локальні органи влади отримують своєрідний мандат на скасування чи модифікацію нових та існуючих виробництв або будь-яких господарських об'єктів з метою привести їх діяльність у відповідність до вимог екологічного законодавства. Однак як і зонування чи контроль зростання території, методика впливу на розвиток території через збереження навколишнього середовища «не стала моментом драматичного протистояння або основою критики чи захисту потреб зростання»[1], що пояснюється її нормативною природою та відношеннями в середині владних інституцій. З рештою, будь-який орган публічної влади або ж суд згідно власної процедури здатен схвалити більшість проектів, незалежно від степені їх відповідності до вимог по збереженню навколишнього середовища.

У результаті імплементація екологічного законодавства за рахунок залучення адміністративних органів проходить в умовах існування спекулятивних мотивів для заохочення розвитку. А саме:

- за рахунок невеликого масштабу, що зазвичай використовують для аналізу наслідків, тобто самостійне визначення відповідності проекту до екологічних норм

1 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 162.

на рівні адміністративної одиниці, зміщується акцент на фіскальні втрати або вигоди органів місцевого самоврядування;

- вигоди або втрати розглядаються в залежності від якостей проекту самого по собі, а не в конкретних умовах його імплементації, що у кінцевому результаті призводе до незбалансованості локального розвитку.

Для прикладу, можна навести можливість утворення нового виробництва, що передбачає появу нових робочих міст на певній території. При оцінці такого проекту не розраховуються потреби по будівництву будинків для нових резидентів, збільшення складу пожежних, медичних служб та правоохоронних органів у зв'язку із збільшенням населення, зрештою, існують категорії, які взагалі неможливо підрахувати, наприклад, втрата естетичної цінності району міста тощо. Все це говорить, про високу ймовірність вибірковості в реалізації механізму регуляторного впливу на основі потреб екологічної доцільності.

Далі, як вже йшла мова раніше, для регулювання зростання та корегування складу основних акторів використовуються засоби заохочення до певних видів діяльності. У наступному будуть розглядатися ті механізми, що використовувались в умовах функціонування коаліцій зростання та відповідно пройшли певну адаптацію до емпіричних умов конкурентної боротьби локальних еліт. Серед таких механізмів: будівництво та оновлення міста; програми міського розвитку за рахунок грантів; гранти на розвиток кварталів міста та розподіл прибутків; зростання податків на реконструкцію міста; створення історичних заповідників; виділення коштів на будівництво промислових підприємств.

Як видно, засоби до заохочення зростання набули широкої диференціації, як за природою застосування бюджетних коштів в цілях локального розвитку, так і в напрямках їх безпосереднього використання. Хоча за своєю риторикою, вони заохочують використання бюджетних дотацій задля

створення програм «близьких до людей»[1], однак навіть, якщо засоби виділяються із державного бюджету, кінцевий розподіл коштів відбуватиметься на рівні регіону чи міста, враховуючи їх внутрішню логіку розвитку. Це безперечно говорить про те, що досягаються певні соціальні цілі. Однак важливою стороною питання є не тільки те, як із часом державні програми забезпечують подальше зростання, але й «підвищують витрати міських жителів»[2] – зокрема й тих в чиїх безпосередніх інтересах вони створювались.

Зокрема достатньо показовим із цього приводу є приклад програм будівництва та оновлення міст, що провадились на території США у другій половині XX століття. Задля їх реалізації був прийнятий Національний Акт Забудови в 1949, що мав на меті забезпечити ветеранів війни жилими будинками. Зокрема в ньому зазначалось, що метою його є «реалізація так швидко, як це можливо цілей будівництва достатньо пристойних будинків та створення необхідного життєвого середовища для кожного Американця»[3]. Він лобіювався у тому числі й представниками будівельної та банкової індустрій, що мало стати гарантією підтримки в процесі забудови та своєчасного виділення коштів на самостійні проекти. Планувалось будівництво 135 тисяч будинків щорічно, що звичайно було надзвичайно цікаво бідним верстам міського населення, однак фактично за всі шість років реалізації Акту ввійшло в експлуатацію лише близько 200 тисяч будинків, що задовольнило потреби тільки певної частини жителів, які потребували нових помешкань. До того ж, не дивлячись на важливість питань класової та расової інтеграції, нові будинки були винесені за межі території престижних районів та із зон міста з великою ціною на землю та високими темпами розвитку.

Натомість дійсна реалізація Акту та його істотна

1 Kono C., Palmer D., Friedland R., Zafonte M. Lost in Space: The Geography of Corporate Interlocking Directorates // American Journal of Sociology. 1998. Vol. 103, № 4, p. 874.

2 Domhoff G.W. Who rules America now? Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1983, p. 37.

3 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 167.

модифікація були пов'язані з потенційним підвищенням вартості землі в сенсі її обміну в розрізі процесів оновлення міста. Протягом часу, «збільшення відсотку бюджетної допомоги на оновлення міських нетрів»[1] дозволило використовувати кошти на більш різнопланові заходи, ніж просте будівництва житла. Основною проблемою будь-якого проекту становило те, що третину від загальної суми мали складати кошти міського бюджету, що в умовах нестачі фінансів сприяло зрощенню міської влади та бізнес-груп. Відповідно проекти по оновленню міста почали провадитись, виходячи з інтересів коаліції зростання, що очевидно полягали в обслуговуванні інвестицій у власність.

Також цікавим засобом подібного заохочення є створення міських програм за рахунок різного роду грантів. Важливим прикладом фактичної реалізації коштів є комплекс грантів, зарезервованих за ініціативою Картера для різного роду програм по міському розвитку. За основу стратегії виділення коштів було прийняте розуміння грантів у якості своєрідних перших камінців, що спровокували б подальший приріст інвестицій на задану територію і «цикл ревіталізації мав би початися»[2], що за першочерговою задумкою значило б приріст робочих місць та збільшення податкової бази.

Звичайно, такий підхід висував значні вимоги до проектів. У результаті серйозною проблемою стало, те що перевагу в конкретній ситуації отримували проекти з найбільшими та очевидними перевагами, які залучали до участі лише «плодоносні» території. Депресивні райони в занепадаючих містах у більшій степені потребують залучення бюджетних коштів для потреб відтворення та подальшого зростання, але такі території елементарно відчувають брак ініціативності власних підприємців та місцевих органів управління. Відповідно, гранти, стають «сліпими», не помічають соціальних протиріч, можуть надавати субсидії

1 Quinn D.P., Shapiro R.Y. Business Political Power: The Case of Taxation // American Political Science Review. 1991. Vol. 85, № 3, p. 867.

2 Cox K.R. Capitalism and Conflict around the Communal Living Space // Public Service Provision and Urban Development / M. Dear, A.J. Scott (eds.). New York: Methuen, 1981, p. 449.

виробництвам та компаніям на трансфер потужностей із центра міста на околицю, або ж «допомагати підприємствам будувати сучасні, капіталомісткі виробництва»[1], що означає лише механічне переміщення робочої сили. Звичайно, такі заходи дозволяють оновити ділові центри міста, покращити інфраструктуру або ж оновити виробництва на вже розвинених територіях, що не вирішує соціальних проблем, але лише прискорює збільшення витрат зростання, після того як ще один грант розчиниться у невпинній діяльності коаліції зростання.

Зокрема, за результатами реалізації цієї програми адміністрацією Картера, «лише 15 % від загальної кількості виділених грантів можна віднести до тих, чиїм цільовим призначенням став розвиток сусідств»[2], під останніми розуміються, як і в усьому тексті роботи, території постійного мешкання резидентів, що використовуються в режимі отримання користі від безпосереднього проживання, а не з метою збільшення ринкової вартості території. Також варто відзначити, що наведені гранти надходили здебільшого на ті проекти, що мали на меті створення різного роду торгівельних площ, які прилягали до готелів, побудованих у діловому центрі міста.

Далі практика вказує на те, що навіть більш цільові гранти, що виділяються на розвиток окремих міських кварталів піддаються маніпуляції з боку коаліції зростання. Прикладом цього є реалізація відповідної програми Ніксона, розпочатої у 1972 році. Згідно нею кошти розподілялись поміж усіма Штатами за визначеними долями та мали актуалізувати програми часів Війни з Бідністю 1960-х років, значна частина яких зосереджувалась довкола проблем безробіття. Хоча певна частина проектів стосувалась питань зростання (оновлення міста), більшість з них зосереджувалась на безпосередніх пропозиціях по покращенню рівня життя збіднілих та робочого класу.

1 Schwartz G. Social Democracy Going Down or Down Under: Institutions, Internationalized Capital and Indebted States // Comparative Politics. 1998. Vol. 30, № 3, p. 257.

2 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 170.

Однак при реалізації ці проекти набували суттєвого відхилення від заданої мети через активне втручання коаліції зростання. Хоча місто було зобов'язане з часом інвестувати кошти від грантів в територію проживання збіднілих прошарків населення, однак «не існувало вимоги, щоб люди із низьким рівнем доходів отримали вигоди від використаних коштів»[1], що зумовило формування значного відсотку в структурі витрат, який ішов на заходи пов'язані з розчищенням території та оновленням інфраструктури (наприклад, будівництво нової магістралі через територію сусідства); або ж «реконструкцією будинків» для потреб нових резидентів із високим рівнем прибутку. З часом, контроль над витратою коштів послабився, і вони «були витрачені на будь-що, починаючи від озеленення причалів та закінчуючи будівництвом кортів на території заможних пригородів»[2], подібні свідчення знаходяться й в дослідженнях Джастера, що базуються на інтерв'ю понад двох сотень державних службовців та розгляду статистичних даних по витратам бюджетних коштів.

Наступний механізм заохочення місцевого розвитку, у більшій мірі спрямований від початку в напрямку збільшення соціально-економічного зростання. Механізм збільшення податків на реконструкцію міст ґрунтується на ідеї про «міграцію» розвитку від більш розвиненої території, яка має можливість сплачувати додатковий податок, що повертається на територію, яка розвивається. Міста можуть реалізувати такі можливості за досить простою схемою. По-перше, приймається рішення про виділення окремої проблемної території та надання їй статусу зони реконструкції. Далі, всі прибутки від податків з нерухомого майна, отримані на цій території після її офіційного визначення, розподіляються місцевим управлінням, що займається реконструкцією. У подальшому місто на власний розсуд освоює територію, очищує її від будівель та надає субсидії для розвитку території, що формуються

1 Peterson P.E. City limits. Chicago: University of Chicago Press, 1981, p. 119.
2 Ibid., p. 123.

за рахунок отриманих податкових повернень. Таким чином місто довільно переформатує збіднілі сусідства в нову зону розвитку.

Досить часто частиною реконструкції міського ландшафту стають історичні пам'ятки. Здебільшого це стосується центра міста, який подекуди представляє собою цілий архітектурний пласт, «старе місто». Для створення таких історичних заповідників держава започатковує спеціальні програми, чи то особливого режиму оподаткування, чи то виділення субсидій власникам будівель-історичних пам'яток. При цьому важливо, що такі дотації у своїй структурі містять кошти й на екстер'єрні роботи, що передбачають облаштування значної частини прилеглої території та складають потенційно значну суму.

До таких операцій мають схильність залучатися ініціативні підприємства. Зокрема відомим є приклад, коли Публічна Бібліотека Лос-Анджелесу продала свою центральну будівлю приватному забудовнику, який за умовами договору передав усю площу у довічне користування бібліотеки. Потім, як власник будівлі, він зміг претендувати на дотації на розвиток території, які «склали податкові пільги в межах 38 млн. долл., а також забезпечили реконструкцію території в центрі міста перед офісними будівлями забудовника»[1]; тобто останній не тільки принагідно облаштував вигідну придомову територію, але й отримав податкові пільги, кошти від яких могли бути витрачені будь-де. Цей факт є достатньо ілюстративним та демонструє лише один приклад серед безлічі інших (наприклад, в округах Кольэр та Саффолк, містах Болдер та Нью-Йорк тощо). Така методика використання історичних пам'яток отримує сенс в розрізі логіки діяльності коаліцій зростання.

Нарешті, інший механізм для інтенсифікації міського розвитку забезпечується виділенням коштів на будівництво

1 Cox K.R. Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Political Economy // Political Economy and the Changing Global Order / R. Stubbs, G.R.D. Underhill (eds.). London: Macmillan, 1994, p. 48.

промислових виробництв. Зокрема поширеними є схеми фінансування приватних мало бюджетних або нецікавих для інших інвесторів виробництв за рахунок надання облігацій. Також державні установи придбають земельні ділянки та здійснюють будівництво, яке потім продають чи здають в лізинг приватним фірмам за ціною меншою, ніж на вільному ринку. В США розмір облігацій на фінансування виробництв «поступово зростав від 6,2 млрд. долл. у 1975 до 44 млрд. долл. у 1982»[1], а оскільки такі облігації є вільними від оподаткування, виділені бюджетні кошти фактично представляють собою безоплатні позики для приватних підприємців.

Підсумовуючи, зауважимо. По-перше, досить часто можна зафіксувати невідповідність задекларованих цілей та кінцевих результатів, що не можна описати в простих формулюваннях помилок при розробці проекту. По-друге, всі проекти пов'язані з регулюванням міського розвитку у кінцевому вираженні формують спеціальні умови, нові правила гри, які безперечно впливають на міський розвиток. При цьому держава володіє потужними інструментами довільного визначення акторів, які будуть формувати ядро коаліції зростання. По-третє, реалізація програм регулювання або заохочення безпосередньо залежить від дій місцевих представників влади. Численні спекуляції відносно цієї теми свідчать про тісний зв'язок міської влади та бізнес-еліти, на основі якого виробляється вектор міського розвитку. Тобто мова йдеться про певну політичну гру, яка починається в центральних органах влади та в кінцевому результаті розгалужується по всій державній території, формуючи неповторну політичну ситуацію в країні та в кожній локальній спільноті. Відтак кожна конкретна ситуація впливає на сталий політичний розвиток держави й навпаки.

З рештою, програми регулювання місцевого розвитку та заохочення тих чи інших проектів однаково піддаються маніпуляціям збоку коаліції зростання. Потужні ресурси

1 Ibid., p. 51.

державного управління розвитком включаються у процеси локального зростання вартості території, часто даючи парадоксальні результати перерозподілу коштів у напрямку до діючої коаліції зростання. Відповідно, інститути місцевого самоврядування на території, де відбуваються подібні маніпуляції, можна вважати зацікавленими в подібному процесі, а відтак і визнати їх як дієву частину коаліції зростання, що забезпечує її порядок денний через власні формалізовані механізми.

Впливи процесів делокалізації та геоекономізації на розвиток локальних спільнот

Коаліція зростання та більш широко місто реагує та намагається моделювати різновимірні впливи оточуючого середовища. До державних механізмів дотаються латентні та транзитні впливи менш очевидного порядку, які однак здійснюють вагомі перетворення. Це відбувається за рахунок внутрішнього контексту дії, який значно перевищує державницький механістичний вплив, що моделює діяльність коаліції зростання у більшій мірі в ручному режимі, тобто відбувається самостійне формування констеляції акторів за рахунок передбачуваних реакцій. Глобальні процеси діють на більш глибинному рівні моделюючи те, що лежить в основі будь-якого міського політичного режиму – землекористування.

Тут важливим елементом розвитку є взаємозалежність локальних та глобальних процесів, що створюють нову діалектику сучасності. Формується загальний простір взаємозалежної діяльності, в якому господарсько-політична діяльність міста, в залежності від власної ефективності формує паттерни розвитку, що поширюються в існуючій мережі господарської взаємодії або ж навпаки детермінуються зовнішніми впливами. Дійсно спостерігаються обидва вектори взаємозалежності, однак для кожного конкретного випадку вони володіють власною інтенсивністю.

Якщо представники еліти та заможні резиденти можуть отримувати найкращий сервіс у своїх районах міста, то

більш значні витрати зростання розширюються на багато більшій площі, породжуючи доволі гострі соціальні протиріччя, що створюють потенціал до появи нових політичних рухів. Оскільки подібний нерівномірний розділ щоденних благ неможливий без їх штучного перерозподілу органами місцевої влади. Останні створюють додаткові послуги для коаліції зростання та нівелюють ризики для афільованих до неї акторів (підприємців, держслужбовців, висококваліфікованих працівників тощо). Щоденне життя більшості інших громадян перевантажене новим соціальним порядком, у наслідок незбалансованого соціально-економічного розвитку територій, відбувається перенасичення новими будівництвами, зменшується життєвий простір. Крім того спеціалізація міста у системі розподілу праці детермінує демографічні зміни, які неодмінно супроводжуються соціальними та політичними процесами.

Змінюють і соціальні паттерни створення управлінських структур у центрі міста або нових виробничих потужностей у більш віддалених районах. Перші створюють значний кластер різного роду менеджерів, офісних робітників, життя яких є стереотипним відображенням реалізації Американської мрії: «здорове харчування та БМВ замінюють суворі готичні образи спиць для в'язання та вил»[1]; тоді як нові фабрики та заводи означають превалювання в певних районах робітничого класу з більш традиційними цінностями. У більшості реструктурованих міст, заможні жителі здійснюють перманентний рух у бік передмість, виняток на завершення XX століття складали зокрема такі міста США як Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Вашингтон та Сан-Франциско. Однак таке бачення переродження міста допомагає виправдовувати субсидіювання деструкцій в старих сусідствах заради будування нових об'єктів, які сприяли б збільшенню вартості території.

Далі подібні зміни фактично формують різновимірну реальність конкретного міста. Дійсно, у великих містах

1 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 287.

Третього Світу, «заможність та бідність драматично уживаються один поруч з іншим, залишаючись функціонально ізольованими»[1], з рештою, це призводить до концентрації багатошаровості та руйнування ідентичності, унаслідок переживання багатьох соціальних ролей. Оскільки ці міста здебільшого виробляють товари для внутрішнього ринку, то вони стають дійсним господарським центром, що розподіляє ресурси на власну користь. Таким чином різкий резонанс соціальної нерівності створюється в межах регіонів окремої країни. Фактично це «біполярна територія багатих та бідних»[2], яка виникла через діяльність коаліції зростання та є загрозою сталості її повістки денної. Також для міст, де власне сконцентровані виробничі потужні, характерне існування бідних районів міста, у яких проживає значна кількість громадян та які знаходяться під загрозою подальшого погіршення житлових умов не через загрозу будівництва торгових центрів, кварталів із магазинами, але через нові схеми реіндустріалізації з метою автоматизації виробничих процесів.

Продовження занепаду бідних районів може сприяти соціальній адаптації у відповідності до зростання економічної маргінальності всього населення, тобто відбувається «періферізація ядра»[3], унаслідок випадання все більшої кількості населення з гонки за успіхом. Це може сприяти подальшому розвитку поглиблення взаємозалежностей між родичами або сусідствами та неформалізованому обміну товарами. У майбутньому це навіть може набути ознак формальної організації. Це те, що більшість людей звикли найменувати «самопоміччю», у соціальному прогнозуванні отримало розуміння як «революція на задньому дворі», а в суспільних науках

1 Pierson C. Globalisation and the End of Social Democracy // Australian Journal of Politics and History. 2001. Vol.47, № 4, p. 472.

2 Martin H.P., Schumann H. The Global Trap – Globalization and the Assault on Democracy and Prosperity. London: Zed Books, 1997, p. 59.

3 Sassen-Koob S. The New Labor Demand in Global Cities // Cities in Transformation: Class, Capital, and the State / Smith M.P. (ed.). Beverly Hills: Sage, 1984, p. 140.

як «міські соціальні рухи». Однак це не обов'язково має розумітися як самопоміч, що робить можливою висхідну мобільність або трансформацію повстання; це скоріше спільне виживання, яка є необхідністю для знедолених людей у всьому світі.

Зокрема у державах для яких характерним явищем є масова імміграція, бідні райони міст населені інтернаціоналізованою спільнотою. Для прикордонних міст багатьох держав подібний етнічний мікс є звичайним явищем, соціально-економічні фактори в значній мірі виступають у ролі об'єднуючого чинника. У той же час програми по оновленню міст, населених великими стійкими діаспорами, безперечно мова йде про міста США, витіснили етнічні групи, переважно афроамериканців у збіднілі нетрі, що пояснюється початковою соціальною нерівністю біло та темношкірого населення (звичайно це саме можна віднести й до вихідців із Латинської Америки та азійських іммігрантів). З рештою, «гетто продовжує бути основною формою організації місць проживання темношкірого населення на протязі останньої чверті XX та наступного століття»[1], визначаючи домінування соціально-економічної нерівності у повсякденному житті локальної спільноти.

Нездібність існуючого рівня зарплатні компенсувати можливий матеріальний розвиток або ж відсутність необхідних послуг за рахунок державного бюджету ставить тих, що знаходяться внизу соціальної ієрархії в досить скрутне становище. При неможливості сплачувати витрати на підтримку темпів соціально-економічного розвитку та при відсутності державної підтримки для частини мешканців сусідств єдиною перспективою є знебожіння на тлі розвитку центральної частини міста або багатих передмість. Фактично відбувається відображення на локальному рівні глобальної нерівності багатого Півдня та бідної Півночі. При цьому знебожіння є досить стійкою характеристикою населення великих міст, у яких відбулась руйнація стійких соціально-територіальних взаємозв'язків.

1 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 288.

Злиття капіталу та маніпуляції з розподілом вигід від зростання території позбавляють житла сучасних жебраків, які виявляються нездатними сплачувати його вартість.

Міста в інтересах своєї ділової частини перестають навіть виділяти кошти на будування в центральних районах суспільних туалетів, як це ілюструє приклад Атланти, оскільки існування таких сервісів збільшує кількість «небажаних персон з території всього міста від яких намагається відмежуватися сучасний бізнес»[1] та які так згубно впливають на привабливий фасад успішності. Також з метою позбутися жебраків у процвітаючій частині міста Форд-Лодердейл, Флорида, був прийнятий закон, який забороняв брати їжу зі смітників. Подібні екстенсивні методи вводяться в дію, оскільки коаліція зростання сама по собі не здатна забезпечити гармонійний розвиток території, що є єдиною дійсною причиною знебожіння більшої частини мешканців зростаючих міст. Плями концентрації жебраків є радикальним проявом нездатності коаліції гармонійно розвивати територію, зберегти існуючу систему землевикористання в інтересах зручності існуючих побутових об'єктів для існуючих резидентів. Тому міста без інтенсивних громадянських рухів у сучасному контроверсійному світі геоекономічних відносин приречені на збільшення соціальних протиріч на фоні економічного процвітання.

Безперечно важливим моментом для покращення умов життя більшості громадян є вдале використання інструментів оподаткування та надання різноманітних послуг населенню. Однак, знову таки сама по собі коаліція зростання не здатна проявити інтерес до гармонійних соціальних наслідків при їх використанні. Особливо це помітно в містах із розвиненим виробництвом або ж у містах-курортах, які виявляються нездатними здійснити необхідний перерозподіл коштів за рахунок місцевих

1 Hicks A., Misra J. Political Resources and the Growth of Welfare in Affluent Capitalist Democracies, 1960-1982 // American Journal of Sociology. 1993. Vol. 99, № 3, p. 673.

податків.

Важливою змінною у трансформаційних економічних процесах є загальний рівень заробітної плати та добробуту, що вже дотично були розглянуті. Загалом, не зважаючи на зростання кількості робочих місць у містах, що розвиваються у майбутньому простежується «неможливість підтримки високого рівня зарплатні або егалітарного доступу до міських професійних структур, зокрема тих, що розміщуються в зонах росту»[1], відповідно можна передбачати збереження паттернів поглиблення соціальних диспропорцій.

Підсумовуючи викладене у підрозділі, необхідно зазначити, по-перше, що геоекономізація світового простору відбувається в контексті концентрації глобалізованих ресурсів у межах обмеженого пулу гравців. По-друге, глобальні впливи сучасності корелюють із локальним контекстом території, вписуючись та формуючи його як на рівні конкретної діяльності, що полягає у інвестуванні в будівництво нових об'єктів або відкритті власних штаб-квартир чи виробничих потужностей, так і на рівні входження до констеляції існуючої коаліції зростання. Остання залишається дієвим гравцем локальної спільноти.

Наведенні свідчення є емпіричним підтвердженням факту геоекономізації транснаціональної еліти, а відтак і глобалізації політико-економічної діяльності груп, що концентрують ресурси для здійснення впливів необхідного масштабу та інтенсивності.

По-третє, місто на сьогодні є надзвичайно успішним бізнес-проектом, який забезпечує повернення інвесторів та акумулює в собі всі витрати та ризики нових проектів. Коаліція зростання стає посередником між міжнародним капіталом, що надходить у вигляді інвестицій та локальною спільнотою, на території якої вони реалізовуються. При цьому міська еліта акумулює вигоди від зростання, нівелюючи витрати за рахунок основного населення міста. Фактично сьогодні мова йде про безперервне зростання

1 Logan J., Molotch H.L. Op. cit., p. 281.

при нерівному розподілі ресурсів на локальному рівні.

По-четверте, подібні явища значно загостюють соціальні протиріччя, які можуть загрожувати коаліції зростання, якщо вона втратить можливість абсорбувати вияви соціальної фрустрації. Біфуркація робочої сили при втраті дійсних механізмів впливу на поведінку власників підприємств; подальша ерозія соціального ядра в наслідок вибування все більшого числа акторів з гонки за успіхом та створення певних «закритих клубів» гравців, що продовжують визначати політико-економічні правила гри; перекладання витрат розвитку на збіднілі сусідства та неспроможність економіки на рівні міста, регіону чи світу дійсно намітити позитивні тенденції вирішення проблеми безробіття створюють ризиковану ситуацію соціальних бунтів зі значно більшими катастрофічними наслідками, аніж у певній мірі інституціоналізовані прогресистські рухи. Фактично мова йде про взаємопов'язаність світу та унікальну ситуацію відображення в кожній розвинутій локальній спільноті загальної картини соціальної диспропорції Півночі та Півдня чи більш класично багатого Заходу та більш бідного Сходу (однак про таке протиставлення навряд чи може й надалі йти мова в сучасному світі).

Коаліція зростання як чинник сталого розвитку локального політичного режиму

У загальній сукупності зовнішні та внутрішні чинники у всій своїй багатоманітності формують неповторний малюнок стратегії розвитку міста та констеляції акторів, що покликана його реалізувати. Відтак важливим питанням залишається розгляд проблеми збереження та відтворення коаліції зростання у нових вимірах локальної політики.

Логіка сталого розвитку такої коаліції формується через певний симбіоз суспільної та економічної систем. У даному підрозділі, що завершує розгляд сутнісних особливостей варіанту ідеальної теоретичної моделі міського політичного режиму розглядається суспільна кооперація як вимір управління локальною спільнотою, що стає основою його конституювання. Кросс-секторальна діяльність

стає основою комунікації не тільки в межах сформованої коаліційної влади, але й у вимірі її постійного оновлення.

Як, зазначалось у першому розділі роботи феномен кооперації різноманітних акторів лежить у площині збільшення індивідуальних переваг при груповій діяльності, а також через детермінанту соціально-економічного зростання. Однак суспільна кооперація в системі коаліції зростання пояснюється крім першого мотиву, збереженням існуючих інституціоналізованих від попереднього зростання вартості території ресурсів (як монітарних, так і організаційних) із перспективою їх перерозподілу через внесення змін до повістки денної. Для активно діючої прогресистської коаліції встановлений політичний режим є даністю. До того ж коаліція зростання вже постає добре структурованою, ефективною машиною, що володіє мережею провідників влади. Відтак власні зусилля нової коаліції не матимуть значного ефекту без використання вже існуючих можливостей сконцентрованих у машині зростання, тому «принесені акторами жертви можуть бути невідповідними тим вигодам, що здатні принести їх окремі дії»[1], відповідно стратегією таких дій є об'єднання різнопланових акторів у єдину групу, що створює порядок денний території.

Традиційно основною проблемою при розгляді групових дій вважаються селективні стимули, які є глибоко суб'єктивними та доповнюють групові цілі системою індивідуальних винагород та покарань, що підтримують рух у напрямку загальної мети групи. Відтак актори, що дотримуються групових правил, вкладають власні ресурси та беруть участь у групових заходах, з рештою, «отримують персональну винагороду та користуються всіма перевагами»[2]; відповідно вони отримують повернення від вкладених ресурсів та не накликають на себе санкцій з боку групи. Таким чином здійснюється задоволення

1 Stone C.N. Op. cit., p. 186.

2 David S., Kantor P. The Dependent City: The Changing Political Economy of Urban America. Glenview: Scott, Foresman and Company. 1988, p. 63.

селективних стимулів. Звичайно, при цьому діяльність акторів мотивується також іншими чинниками, що знаходяться в сфері символічної політики та волонтерства. Однак діяльність машини зростання сприяє широкому використанню селективних стимулів; «вводячи різні форми дисципліни, опір яких на емоційну основу не передбачається»[1], що перш за все обґрунтовується мінливістю волонтерської діяльності на противагу сталості механізмів заохочення та покарання. Таким чином, діяльність на основі доброї волі здатна лише на перемоги «одного ранку»[2], які здійснюють недовготривалий вплив. У той час як коаліція зростання виробляє порядок денний, що забезпечується відповідною ресурсною основою. Тож це і є її ключова перевага в груповій взаємодії. Якщо прогресистська коаліція прагне до сталої динаміки, вона має конвертувати мінливий ресурс масової підтримки в довготривалу систему заохочень та покарань. Відтак відбувається зближення із антагоністичною коаліцією зростання та початок взаємодії.

Цей феномен Кларенс Стоун описує як «стиль машини», здатність якого до використання матеріальних стимулів очевидно знаходиться у тому, що давало старому стилю управління містом його здатність до механічно визначеного розподілу голосів виборців по округам. Міські машини, звичайно, використовують і менш тривіальні механізми, але використання цієї методики «запровадило певну дисципліну та зміцнило ядро робочого класу»[3], що на довгий час дозволило отримувати електоральні переваги над менш згуртованими представниками реформаторських сил. Більше того, стиль машини виявився прийнятним для акомодації широкого спектру міських режимів, поза тим, які конкретні цілі вони підтримували.

Відтак, якщо селективні матеріальні стимули виявились здатними до поєднання з різноманітними формами

1 Verba S. Elites and the Idea of Equality. A Comparison of Japan, Sweden, and the United States / S. Verba, G. Orren (eds.). Cambridge: Harvard University Press, 1990, p. 117.

2 Riordon W.L. Plunkitt of Tammany Hall. New York: E.P. Sutton, 1963, p. 18.

3 Stone C.N. Op. cit., p. 187.

емоційної підтримки та груповими вимогами, то політичні організації, які демонстрували істотну залежність від таких стимулів отримували потенціал до вирішення проблем колективної дії.

У цілому загальні характеристики групової діяльності відображаються на рівні локальної спільноти. Хоча тут необхідно зазначити, що не кожен міський політичний режим досягає подібної взаємодії, що означає його, у певній мірі, недосконалість детерміновану відсутністю динаміки соціального розвитку. Коаліція сервісу звичайно має значно легше завдання, ніж режими, що приймають активний стиль управління; «для обслуговування традиційних потреб необхідні мінімальні зусилля та перманентне підтримання безлічі узгоджених позицій та норм, що підсилюють пасивність»[1], яка означає відсутність соціальних перетворень або принаймні їх незначний рівень. Тягар кросс-секторальної кооперації розподіляється між акторами, що здійснюють виклики для порядку денного коаліції сервісу. За своєю природою коаліція зростання діє, відштовхуючись не від апріорі відомих позицій акторів, а від факту їх постійної зміни, вона є силою динамічної кооперації. Тому прогресистський режим не може походити від режиму сервісу, а діяльність економічних акторів у більш глобальному вимірі є позитивним явищем, однак очевидно, що більш гармонійний розвиток спільноти потребує принаймні послаблення їх позицій за рахунок піднесення громадського сектору. Тож важливим моментом розвитку є загострення та зближення суспільних потреб. У той час як пасивна підтримка або просте дотримання існуючих позицій у цілому потребує менших витрат і створює лише мінімальне напруження між особистісними та груповими інтересами, що звичайно не сприяє відповідності соціального розвитку, зростаючим потребам щодо якісного розвитку міської інфраструктури, існуючих виробництв, культурної сфери життєдіяльності суспільства, політичної

1 Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press, 1990, p. 128.

диференціації та конкурентності тощо.

Для здійснення програм по оновленню міста коаліція має сприяти реалізації зусиль багатьох акторів та «демонструвати високий рівень координації»[1], необхідний для реалізації багаторівневих проектів, при цьому здійснювати їх в умовах загострення протиріч серед існуючих та нових акторів. Такі проекти потребують ряду термінових зусиль та витрат із відтермінованими поверненнями; ризики та короткострокові незручності часто слугують платою за успіх. Як зазначають Пресман та Вілдавські, «складність здійснення спільних дій є серйозною перешкодою для ефективної реалізації проекту»[2], тому такі багаторівневі програми як оновлення міста потребують максимальної концентрації розрізнених ресурсів та сприяють зростанню напруженості між груповими та індивідуальними інтересами. У таких проблемних ситуаціях достатньо глибоко ілюструються проблема вільного наїзника та спільні концепції дилем групової взаємодії. З огляду на це не дивно, що, наприклад, режим, який включає широку підтримку механізмів селективних матеріальних стимулів та був сформований у Чикаго за часів мера Дейлі, став достатньо життєздатним для активного просування програм по оновленню міста. Майже те саме можна сказати й про діяльність Кевіна Вайта в Бостоні, та «імперії» Роберта Мозеса в Нью-Йорку. Цікаво, що обидва Мозес та Вайт стартували як «реформісти й залучили використання селективних стимулів у порядку створення програм активного розвитку»[3], відповідно такі дії однаково сприятливі як для приходу до влади, так і для її подальшого збереження.

Далі приклад Атланти демонструє широкий спектр акторів, що володіли різноманітними за своєю природою ресурсами та спрямованістю як на дотримування загальних групових цілей, так і мотивів окремих персон. Від початку XX століття мали місце спроби повернути паттерн управління

1 Stone C.N. Op. cit., p. 188.

2 Pressman J.F., Wildavsky A. Implementation. 3d. ed. – Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1984, p. 94.

3 Stone C.N. Op. cit., p. 188.

з метою піклування про потреби всієї спільноти, які хоча й були невдалими, однак стали фундаментом подальших дій із орієнтацією на групу. Протестний період 1960-х знову сформував виклики правлячій коаліції, однак окремі групи опозиціонерів виявились нездатними сформувати стабільну коаліцію. «Недостатність селективних стимулів супроводжувалась відсутністю групової дисципліни»[1]; тому протести так і не стали чимось більшим, ніж спробою висловити невдоволення. Вони стали тією самою «ранковою перемогою» та зійшли унівець перш ніж створити структурований політичний режим.

Ігрова теорія Аксельфорда допускає, що «актори, які виявляють здатність до співпраці можуть отримати перевагу при конкуренції з тими, що нездатні досягти кооперації»[2], подібна ситуація спостерігається в наведеному прикладі. Так, протестні групи загалом мобілізують підтримку через акцентуацію відмінностей, як зазначав Сол Алінські у своїх більш пізніх працях «вплив на непідготовлені маси породжує нездорові розбіжності»[3] – це не приносить успіху в спробах ствердити себе в якості центрального елементу міцної коаліції. Вони не демонструють дійсну здатність об'єднати прихильників та основних акторів у мережу кооперації, покладаючись і в подальшому на інтенсивну підпитку образу ворога, який є неминучим чинником початкової мобілізації. На противагу протестним групам, бізнес-коаліція разом із афроамериканським середнім класом, що переживав завершальний етап свого становлення в новій системі взаємодії, нарощувала вплив селективних стимулів у груповій діяльності, які здатні вирішити комплекс задач суспільної кооперації. Таким чином, можна говорити про те, що селективні стимули дійсно є вітальними чинниками утворення та підтримання політичного режиму, особливо

1 Holden C. Decommodification and the Workfare State // Political Studies Review. 2003. Vol. 1, № 3, p. 310.

2 Axelrod R. The Evolution of Cooperation. New York: Basic Books, 1984, p. 37.

3 Silberman C.E. Crisis in Black and White. New York: Random House, 1964, p. 220.

коли він засновується на повістці дня, що передбачає активне перетворення міста.

Прогресистська коаліція все ж виявила здатність до інтеграції під час ефективної виборчої кампанії Мейнарда Джексона у все тій же Атланті. Разом із муніціпальною радою, дві третини якої були обрані в округах, структурованими громадськими організаціями та міською виконавчою владою, яка була дійсно здатна визначити підприємців, що походили із суспільних меншин та у подальшому інтегрувати в правлячу коаліцію, зберігаючи їх соціальні зобов'язання, сформована політична влада мала можливість широко використовувати селективні стимули для об'єднання прогресистської коаліції. Однак цей потенціал залишився невикористаним.

Значною мірою причини цього лежать в достатньо біхевіористських детермінантах, виражених у боязливості нового мера щодо рішучих дій у момент піднесення власного рейтингу. Зокрема «газети та бізнес-організації досить ретельно досліджували діяльність мера та кроки, які вони розглядали як узурпацію влади»[1], відтак будь-яка спроба нагородити прихильників та покарати ворогів була уразлива збоку гучної публічної критики. Тож новий мер зволікав все більше часу, не використовуючи існуючого потенціалу політичної влади. У свою чергу, громадські організації співпрацювали з Міською Лігою Сусідств, яка могла відповідати індивідуальним запитам щодо вдосконалення роботи міських служб. Однак існуюча система господарства, об'єднана довкола організації НПУ, що опиралась на адміністративну виконавчу владу, яка перебувала під впливом коаліції зростання, була достатньо стійкою до будь-яких електоральних змін або ж іншої активності в розрізі мобілізації виборців. Хоча й НПУ залишалась поза можливістю створити мережу своїх прихильників у масштабах міста. Подібним чином, процес розподілу контрактів по обслуговуванню та розширенню

1 Perry D.C., Watkins A.J. Profit, and the Rise of the Sunbelt Cities // The Rise of the Sunbelt Cities / Perry D.C., Watkins A.J. (eds.). Beverly Hills: Sage, 1977, p. 289.

міської інфраструктури відбувався у вельми критичних умовах. Фактично не відбувалось жодної угоди, якщо вона не вписувалась в орбіту спільних інтересів бізнес-еліти та нового мера, особливо добре це ілюстрував приклад розвитку нового аеропорту Атланти.

До того ж бізнес-еліта вдало лобіювала створення публічно-приватної Економічної Корпорації Розвитку Атланти, яка була поза контролем муніципальної виконавчої влади. З рештою, їй вдалось витіснити відповідні управління мерії із сфери прийняття ключових рішень по економічному розвитку міста. Цей приклад ілюструє, що опозиція до мера Джексона збоку бізнес-еліти могла легко уникати будь-яких негативних впливів, доки залишалась центром розподілу прибутків. Таким чином прогресистська коаліція, яку очолював Мейнард Джексон опинилась у ситуації обмеженості своєї здатності до створення автономного джерела селективних стимулів.

У свою чергу, коаліція зростання продовжувала контролювати цей інструмент як основу для здійснення власного владного впливу. Будучи сформованої як унікальне утворення, вона намагалась зберегти в недоторканності систему громадської кооперації, що виникала довкола міського ділового центру. Селективні стимули є більш ніж основа оформлення громадської кооперації; «вони також є об'єктом боротьби»[1]; контроль над використанням селективних стимулів є істотним чинником детермінування здатності групових домовленостей остаточно оформитись, через просування свого порядку денного, у якості владної коаліції.

Ступінь до якого бізнес-еліті вдається успішно обмежити діапазон селективних стимулів, якими маніпулює публічна влада надає режиму міста його відмінних особливостей, що досить ілюстративно відображено в описуваному прикладі Атланти. Переадресація контролю над селективними перевагами до приватного сектору, забезпечила підтримку бізнес-еліти в якості центрального ядра суспільної мережі

1 Stone C.N. Op. cit., p. 190.

громадської кооперації. Відтак, різновид дисципліни, який дозволяє режиму виконувати багатовимірний комплекс задач координації, присутній і в електоральному секторі. Однак звичайно в широкому контексті електоральної поведінки такий зв'язок залишається опосередкованим. Таким чином бізнес-сектор одночасно «концентрує можливість просувати довговічний, ефективний політичний режим підконтрольний приватним інтересам»[1] і забезпечує його за рахунок спорідненості місцевих інвесторів.

Відповідно, варто окремо проаналізувати чинники, що дійсно стверджують коаліцію зростання в якості домінуючого актора локального політичного режиму та без наступу на які, спроби формування ефективно діючої прогресистської коаліції приречені на розчинення в процесі еволюції початково прийнятого порядку денного, в якому зберігається примат зростання ринкової цінності території. Контроль, який бізнес-еліта здійснювала в Атланті не є елементом прямого впливу, він зосереджувався на значно тонших маніпуляціях. Це був прояв влади, яка намагається підтримувати свою легітимність на фоні нових викликів національного та локального масштабів. Вона засновувалась та обмежувалась наступними факторами:

1) влада розподіляється між всіма членами коаліції;
2) коаліція складається довкола здатності реагувати на мінливі умови, вона не може покладатись на те, що певна подія обов'язково відбудеться або не відбудеться;
3) сукупність домовленостей через які об'єднується правляча коаліція підтримують потреби, що походять із необхідності оформлення самостійної політики, яка не залежить від персональних преференцій окремих його членів[2].

Відтак міська ділова еліта не може робити просто те, що їй заманеться; вона може лише позиціонувати себе через ті домовленості, що вже були досягнутими. Таким

1 Ginsburg N. Divisions of Welfare. A Critical Introduction of Comparative Social Policy. London: SAGE Publications, 1992, p. 158.
2 Stone C.N. Op. cit., p. 195.

чином, бізнес-еліта самообмежується, роблячи це «не через зовнішні чинники, а через необхідність підтримки коаліційних потреб»[1], які об'єднуються довкола питань ефективного управління. Домінуючу роль займає потреба в кооперації усередині коаліції, яку формують як актори здатні забезпечити притік інвестицій на територію, так і лідери суспільної думки, здатні мобілізувати електоральну підтримку. Тож прогресистська коаліція, таким чином органічно вписується в існуючу констеляцію.

Разом обидва елементи піддаються впливу збоку внутрішньої дисципліни, яка забезпечує кооперацію. У випадку бізнес-еліти, невеликий розмір, гомогенність інтересів та спільна історія становлення та постійність основних акторів (часто проходить через декілька поколінь представників компанії) підтримують норми об'єднання та взаємної участі. Селективні переваги та загальні прибутки від спільного альянсу зі згуртованою бізнес-елітою поширює дисципліну на акторів, що представляють прогресистську коаліцію, яка є більш численною та відповідно значно менш гомогенною. Відповідно, для отримання переваг у коаліції представникам громадського сектору необхідно розширяти долю політичних акцій у процесі прийняття рішень, у іншому випадку й це зокрема демонструє приклад Атланти, різні за природою актори об'єднуються не нерівних умовах. У першу чергу цьому сприяє неконсолідованість прогресистської коаліції, відсутність єдиних артикульованих інтересів, підкріплених можливістю настання невідворотних негативних наслідків для бізнес-еліти в разі їх неприйняття до порядку денного.

Відтак структурна влада бізнес-еліти заснована на приватному володінні матеріальними та фінансовими ресурсами посилюється та охороняється через поетапне створення, розробку та актуалізацію постійного розвитку мережі громадської кооперації. «Розміщуючись у центрі

1 Sassen-Koob S. Op. cit., p. 147.

широкої суспільної системи кооперації»[1], бізнес-еліта стверджує себе у якості незамінного партнера для міської управлінської коаліції. Органи місцевого самоврядування можуть управляти містом разом із бізнес-елітою, однак не можуть здійснювати це управління ефективно без неї. Інкорпорація в бізнес-еліту мережі громадської кооперації надзвичайно підсилює її структурну владу, що робить альянс місцевих політиків із економічними акторами неминучим.

Сфера суспільної кооперації висвітлює комплексний характер влади коаліції зростання і у значній мірі те, що ця влада залежить від активного та політично ефективного використання наявних ресурсів. Бізнес-еліта відчуває нестачу чисельності, однак вдалі маніпуляції дозволяють обернути масовість прогресистських коаліцій на свою користь. При цьому ресурси та вміння публічних політичних акторів задіються з метою підсилення ефективності мобілізації електорального ресурсу через три кроки:

1) Прищеплення усередині власної команди, політичних функціонерів, більш широкого бачення суспільного розвитку, тобто підсилення свідомості всередині власних прихильників і просування ідеї єдності власної суспільної групи;

2) Використання взаємності в якості селективного стимулу та можливості до заохочення кооперації зі своїми союзниками. Кооперація стає тим механізмом, який не можуть ігнорувати громадські актори, оскільки вона створює значний фундамент, що переважає над можливими незручностями, побоюваннями та потенційною байдужістю;

3) Створюючи мережу громадської кооперації, міська економічна еліта може запропонувати більш вигідну модель взаємовідносин тим персонам та організаціям, що здатні отримати найбільшу електоральну підтримку. Партнерство з бізнес-елітою пропонує звернення до коаліційних форм взаємодії, які в змозі досягти мети. Хоча звичайний огляд може ігнорувати роль громади як переважно політичну,

1 Mollenkopf J. Who (or What) Runs Cities, and How? // Sociological Forum. 1989. Vol. 4, № 1, p. 125.

дійсним є факт того, що вона оформлює політичний вектор розвитку[1].

Звичайно подібну активність коаліція зростання може провадити й виключно за рахунок участі бізнес-акторів, однак не так багато пунктів порядку денного вбачається можливим виконати без співпраці. Дійсна картина, представляється такою, що хоча бізнес-еліта не володіє владою для безпосереднього управління спільнотою і може зазнавати поразки при просуванні будь-якого питання, тим не менш є надзвичайно цінним союзником – особливо для тих, хто орієнтується на зміни та досягнення – щоб не обміняти власні електоральні можливості на можливі переваги збоку коаліції зростання. У свою чергу політично активний бізнес намагається самостійно підсилювати свій вплив на прийняття рішень через прямі внески в фонд кампаній, що займаються вирішенням проблемних питань або навіть через вплив на корумпованих чиновників. Так чи інакше економічні актори вкладають потужні інвестиції в оформлення локального політичного режиму.

Узагальнюючи вищенаведене можна говорити про те, що коаліція зростання під впливом прогресистських рухів вимушено проходить еволюцію від констеляції, що включала лише бізнес-еліту та ключових функціонерів органів місцевої влади, за рахунок долучення активних представників громади, які опираючись на суспільну підтримку також долучаються до діяльності органів місцевого самоврядування. Ключовим механізмом абсорбації нових викликів є вже існуюча система селективних стимулів, яка компромісно пропонує задоволення ряду вимог прогресистських коаліцій, в обмін на лояльність до існуючого політичного режиму розвитку.

Коаліція зростання готова поступитися із прогресистськими рухами в нюансах розвитку, однак ніколи в самій необхідності економічного зростання, яке у цілому залишається позитивним суспільним явищем. Циклічне формування прогресистських коаліцій дозволяє

1 Stone C.N. Op. cit., p. 196.

артикулювати потреби більш гармонійного соціального розвитку, однак такий процес залишається реакційним. Спільнота здатна лише протистояти найбільшим недолікам зростання, але не здійснювати власний порядок денний, оскільки їй бракує інституціоналізованих ресурсів коаліції зростання. Останні виступають основою компромісу через використання механізму селективних стимулів для представників спільноти, які діють в межах отриманих повноважень у органах місцевого самоврядування або володіють стійкою електоральною підтримкою.

З рештою, на відміну від циклічних коливань прогресистських коаліцій, коаліція зростання залишається константою міського політичного режиму через особливості власної структурованості, що пояснюється її гомогенністю, та сталістю інституціоналізованих економічних ресурсів.

Підсумовуючи викладене у розділі, необхідно окреслити специфічні особливості коаліції зростання як локального актору, що діє в умовах здійснення постійного впливу на процеси прийняття рішень більш високого рівня та утримання власних позицій із огляду на виклики внутрішньо незбалансованого соціального середовища.

По-перше, діяльність коаліції зростання в умовах використання національних програм по заохоченню або ж директивному визначенню паттернів розвитку, а також залучення транснаціональних потоків капіталу в локальну економіку засвідчує примат зростання соціально-економічних показників.

По-друге, правляча коаліція є рушійною силою, безпосереднім ініціатором та одержувачем переваг від зростання. Аналіз всіх методів державного регулювання та заохочення вказує на те, що всі вони в фазі конкретної імплементації у той чи інший спосіб зазнавали маніпуляцій збоку місцевих коаліцій зростання (якщо такі були сформовані) та були переформатовані в напрямі підтримання проектів комерційного розвитку території, замість декларованих цілей загального благополуччя. Так само, проведений огляд транснаціональних факторів дає

змогу підтвердити вихідну гіпотезу: у будь-якому випадку ТНК створять власні штаб-квартири, виробництва чи будь-які інфраструктурні об'єкти в необхідній кількості, відтак коаліції зростання самостійно моделюють простір локальної спільноти та створюють умови в контексті яких транснаціональний капітал отримує свої конкретні вираження.

По-третє, домінування коаліцій зростання у життєвому циклі локальних спільнот неминуче породжує штучні та надзвичайно об'ємні соціальні протиріччя, що виражаються у переносі витрат зростання на середній та нижній суспільні класи. У подальшому цей факт породжує конкретні прояви дисгармонічного розвитку локальної спільноти: зростання безробіття, нерівність у прибутках, збільшення вартості житла та зубожіння населення. Відтак бізнес-еліта неминуче втрачає суспільну підтримку та наражається на нові ризики пов'язані з організованим опором громадського суспільства в образі прогресистської коаліції.

По-четверте, коаліція зростання володіє значним досвідом вирішення проблем групової діяльності, а відтак подолання персональних розбіжностей заради виконання досягнутих домовленостей через утворення можливостей для результативного досягнення різнопланових персональних інтересів за рахунок об'єднання ресурсів. Подібний досвід дозволяє ефективно взаємодіяти із сформованою прогресистською коаліцією (в іншому випадку наявності простого невдоволення серед мас коаліція зростання просто не бачить партнера для переговорів). Відтак організовані прояви невдоволення, що дійсно здатні об'єднати потужне електоральне ядро є тим ресурсом, заради якого коаліція зростання може йти на істотні поступки, що дозволяють вирівняти існуючі диспропорції. Однак в такому випадку подібний організований тиск має бути перманентним.

Таким чином, коаліція зростання є самостійним, вдало організованим та успішним локальним гравцем, який вдало використовує зовнішні фактори для підтримання своєї діяльності. Важливо, що центральною категорією

її діяльності є питання зростання ринкової вартості території дійсна інфляція якої, відтак може вважатися єдиною умовою розпаду такого локального політичного режиму. Це у свою чергу свідчить про тісний взаємозв'язок економічного та політичного принаймні на локальному рівні. Однак при цьому, не дивлячись на власну гомогенність та консервативність, подібна правляча коаліція проявляє значні можливості раціоналізації власних стратегій, прийняття нових ризиків та здатність залучення до здійснення спільної діяльності інших за своєю природою акторів, що спираються на ресурс суспільної підтримки.

Розділ 5
Самоврядування в сучасному місті

5.1. Партисипативні міські практики та їх дніпровські варіації

Сучасні соціологи використовують соціальні практики в якості інструменту, який дозволяє розкрити широкий спектр явищ і подій суспільного життя як різновидів соціальних практик. Наразі є два найпоширеніші способи трактування поняття «практики». По-перше, практика розуміється як дія, що здійснюється за звичкою, неявні інтерпретативні схеми, напрацьований стиль, спосіб поводження з самим собою, з предметами, з іншими людьми. Це певний фон уявлень про правила поводження, які поділяються в даній культурі. По-друге, практика – це різні впорядковані сукупності навичок доцільної діяльності, що допомагають розкрити людині можливості, досягти чогось в тому чи іншому соціальному статусі. Сукупність навичок допомагає сформувати ідентичність, а отже розкритися в якійсь сфері[1].

Соціальна практика, з одного боку, виступає фундаментальною категорією макросоціології, має онтологічні підстави, оскільки соціальна реальність є соціальна практика індивідів, соціальних груп і спільнот. З іншого боку, на мікросоціологічному рівні, це сукупність вимірюваних дій і взаємодій індивідів і груп, що має емпіричне уточнення і інтерпретацію. Змістовний аналіз даної категорії спирається на соціальні дії і соціальні взаємодії, які можуть приймати різні види і форми і в сукупності постають як соціальні практики. При цьому

1 Глушко И.В. Осмысление феномена социальных практик и возможностей их развития // Общество: философия, история, культура. 2011. № 1-2, с. 33.

соціальна практика – це не поодинокий акт, а стійка система, що має просторові і часові межі. Становлення соціальних практик проходить в певному економічному, політичному і соціокультурному контекстах. Класичне визначення терміну «практика» надав німецький вчений

А. Реквіц: «Практика – це рутинізований тип поведінки, який містить деяку кількість взаємопов'язаних елементів: форми тілесної активності, форми ментальної активності, речі та їх використання, а також фонове знання у формі розуміння, знання-як, емоційні стани та мотиваційне знання»[1].

Залишаючи поза увагою доволі розроблену у соціологічному дискурсі загальну інтерпретації соціальних практик, зосередимося на такому їх особливому виді, як міські партисипативні практики. Отже, партисипативні практики – це різновид соціальних *практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом участі городян у життєдіяльності міста.*

Основною передумовою появи нової практики виступає її неможливість в повній мірі задовольнити запити акторів у досягненні певних цілей. У зв'язку з цим можна визначити два основних шляхи інституалізації соціальних практик: шлях «знизу» і шлях «зверху». У першому випадку ідея нової соціальної практики належить пересічному індивіду або соціальній групі. Традиційні практики перестають задовольняти повною мірою потреби і запити, і на зміну їм приходять інші. Нові дії і взаємодії можуть здійснюватися актором несвідомо. У другому випадку нові соціальні практики ініціюються «зверху». Це практики нав'язані, основне завдання – закріплення їх на мікрорівні, на рівні конкретних індивідів і соціальних груп. Таким чином, в процесі еволюції соціальна практика проходить ряд етапів: зародження / відродження / інкорпорація, уявлення (презентація) широким верствам, прийняття або

1 Цит. за: Недзельський А.О. Проблема соціального порядку крізь призму рутинізації соці-альних практик // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 17, с. 32.

відкидання, укорінення (рутинізація).

Розглянемо різні рівні партисипативних міських практик таїхзміни.*Першимзнихєрівеньтрадиційних,формалізованих практик, які містяни здійснюють/можуть здійснювати як члени територіальної громади.* Громада відрізняється певним засобом організації спільного життя, наявністю спільних інтересів та потреб, специфікою способу життя, певною самодостатністю, самоідентифікацією, місцевим патріотизмом, готовністю взяти на себе відповідальність за вирішення місцевих справ. Територіальна громада – це складна форма суспільної організації, сукупність місцевих жителів, асоційованих на публічних засадах у межах певної території та об'єднана різноплановими ознаками, зокрема, демографічним, територіальним, правовим, політичним, економічним, професійним, мовним, соціокультурним зв'язком. При дослідженні форм здійснення територіальною громадою місцевого самоврядування доцільно вести мову про наявність двох груп таких форм: індивідуальних, які належать кожному громадянинові окремо і можуть бути ним реалізовані незалежно від інших членів територіальної громади, та колективних форм, реалізація яких можлива лише шляхом колективних дій усіх або більшості членів територіальної громади. І якщо тривалий час в українському міському просторі спостерігалась реалізація саме індивідуальних форм (наприклад, право обирати і бути обраним до органів місцевого самоврядування; служба в органах місцевого самоврядування), то починаючи з 2000-х років можна казати про повільну, але активізацію саме колективних форм здійснення самоврядування територіальною громадою - загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи та проекти, громадські слухання. Тобто мова йде про поступове (само)усвідомлення територіальної громади як частини громадянського суспільства.

У Європейській хартії місцевого самоврядування, схваленій державами – членами Ради Європи у жовтні 1985 року та ратифікованій Верховною Радою України

у 1997 р. у Преамбулі Хартії задекларовано, що «право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами – членами Ради Європи» та висловлена переконаність у тому, що «це право найбільш безпосередньо може здійснюватися саме на місцевому рівні»[1]. Один з найпростіших та найбільш поширених підходів щодо участі громадськості був сформульований у 2001 р. Організацією з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), за яким виділяють три основних рівні взаємодії влади з громадськістю: інформування, консультування та активна участь. Дослідниця із США Ш. Арнстейн означила вісім рівнів: маніпуляція, терапія, інформування, консультування, врівноваження (заспокоєння), партнерство, делеговані повноваження та громадський контроль[2]. На перших двох рівнях про участь не йдеться, на наступних трьох рівнях маємо удавану участь, а активна участь – це останні три рівні взаємодії. Тобто мова йде про реалізацію територіальною громадою право на самоврядування, яка відбувається через різноманітні партисипативні практики. Розглянемо ці практики участі як на загальному рівні, так і їх дніпровські варіації.

Отже, серед безпосередніх формальних форм участі членів територіальної громади у місцевому самоврядуванні, зазначених у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», є: місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації населення[3]. Але законом не встановлений повний перелік форм участі громадян і територіальних громад у місцевому

1 Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show /994_036

2 Абрам'юк І. Матеріали до курсу № 7: Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях. К.: Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального і місцевого розвитку, 2014, с. 7.

3 Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170. – Режим доступу: https://docs.dtkt.ua/doc/1086.322.0?Page=5

самоврядуванні. Взагалі в Україні функціонує десятки механізмів громадської участі у суспільному і політичному житті та процесі прийняття рішень у містах, передбачених нормативно-правовими документами різних рівнів: від Конституції до рішень органів місцевого самоврядування. Розглянемо деякі з них.

Місцевий референдум: це форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування. На цей час місцевий референдум в Україні залишається лише декларативним, передбаченим Конституцією інструментом. На жаль, зараз ця форма участі громадян не може бути реалізована в повсякденному житті, оскільки на цей час такого закону не існує.

Громадські (місцеві) ініціативи щодо рішень влади з місцевих питань. Ініціативна група фактично самостійно готує проект рішення ради з певного питання і подає його у визначеному порядку на розгляд органу місцевого самоврядування.

Збори громадян за місцем проживання: на них містяни ухвалюють рішення, які надалі мають бути враховані місцевою радою у своїй діяльності. Також можуть ухвалюватися рішення, якими учасники зборів добровільно покладають на себе зобов'язання і надалі виконують їх. У м. Дніпро збори скликує міський голова за власною ініціативою, за ініціативою депутата міської ради відповідного округу або за ініціативою не менше десяти громадян, замість загальних зборів можуть скликатися збори представників громадян (норми представництва встановлюються міським головою). За оцінками експертів, практика застосування механізму зборів в українських містах поки що не надто багата, проте є приклади використання цього механізму громадянами для обрання домових комітетів, які стали важливим елементом підтримання порядку та збереження

майна в багатоквартирних будинках[1].

Громадські слухання – за українським законодавством це зустрічі членів територіальної громади з депутатами/чиновниками місцевої влади з метою обговорення актуальних питань, що належать до компетенції місцевого самоврядування, ознайомлення з позицією місцевої влади з цих питань та надання пропозицій і зауважень. Громадські слухання стають затребуваною формою виявлення культури участі дніпрян. Так, у грудні 2017 р. були проведені громадські слухання щодо перейменування проспекту ім. Калініна у проспект ім. С. Нігояна. Причиною слухань стало те, що раніше апеляційний суд Дніпра визнав неправомірним рішення міської ради про перейменування проспекту Калініна в проспект Нігояна. Суд зобов'язав міськраду провести громадські слухання з даного питання, на яких більшість висловилась за перейменування. У лютому 2018 р. відбулися громадські слухання з приводу перейменування Дніпропетровської області на Січеславську, ініціатором яких стала місцева організація Всеукраїнського товариства «Просвіта». Наприкінці березня 2018 р. відбулися слухання, в яких прийняли участь активісти та представники Придніпровської ТЕС з метою вирішення проблеми забруднення навколишнього середовища. Організатором та модератором слухань цього разу було Міністерство екології. Популярність цієї практики пояснюється її зручністю як для влади, так і для громадян. Адже завдяки консультативній природі слухань органи влади отримують сигнал про найбільш тривожні проблеми для населення, а громадяни, у свою чергу, мають можливість не тільки висловити свою думку, але й дати рекомендацію стосовно вирішення проблеми. Як зазначає Крістофер Карповіц, «публічні слухання є, мабуть, найпоширенішим інструментом участі громадськості в Сполучених Штатах, що використовується

1 Права людини і місцева демократія / Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. (упоряд.). К.: Українська Гельсинська спілка з прав людини, 2017. 92 с. – Режим доступу: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/book-3.pdf

всіма рівнями влади для різних цілей»[1]. Громадські слухання мають ряд переваг, серед яких наступні: забезпечення прямої комунікації між чиновниками та громадськістю з приводу певної гострої проблеми міста; вони дають громадянам можливість відчути силу власного голосу; по-третє, формат слухань надає можливість представити різні точки зору. Разом із тим, є певні проблеми, такі як обмежений у часі формат зустрічі; часто виникає складність для неекспертів розуміння предмету обговорення; незацікавленість та пасивність громади. Так, у дослідженні Ф.Л. Кука, М. Деллі Карпіні та Л. Джокобса, зафіксовано, що частка громадськості, яка відвідує громадські слухання, становить лише 25%.

Органи самоорганізації населення (вуличні, квартальні комітети). Результатом їх активної діяльності стає включення пропозицій громади до програм економічного та соціального розвитку міст, безпосередня участь членів ОСН у процесі розробки статутів та інших локальних нормативно-правових актів. Серед нових форм самоорганізації населення варто виділити об'єднання співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Їх можна розглядати як господарські організації, що створені власниками квартир у багатоквартирних будинках виключно для обслуговування, ремонту і реконструкції цих будинків та утримання в належному стані прибудинкових територій. Щодо створення та діяльності ОСББ, то соціологи фіксують ситуацію, коли містяни схвалюють в цілому діяльність ОСББ (хоча ще 5-6 років тому ситуація навіть з оцінкою була негативною), проте брати активну участь в їх роботі не хочуть. Так, загальнонаціональне опитування було проведено Фондом «Демократичні ініціативи» та соціологічною службою Центру Разумкова з 30 березня по 4 квітня 2012 року. Результати дослідження показали, що 42% опитаних вважають, що після того, як люди об'єднаються, держава повністю зніміть з себе відповідальність за будинок

1 Громадські слухання: світова та українська практики. – Режим доступу: https://gurt.org.ua/news/informator/43335/

(ремонт комунікацій тощо). 34% побоюються зростання вартості комунальних послуг після створення ОСББ. 26% відчувають страх перед колективною відповідальністю і необхідністю платити за тих, хто не сплачує за квартиру. 23% респондентів апріорі переконані, що їм «дістанеться» нечесне правління ОСББ, 23% вважає, що створити ОСББ у них неможливо через пасивність мешканців, а 19% зауважують, що краще вже триматися за звичну модель управління будинком (коли ЖЕК призначає орган місцевого самоврядування), ніж за щось їм не зрозуміле[1].

У Другому загальнонаціональному муніципальному дослідженні (2016 р.) жителя обласних центрів було поставлено запитання: «*Якщо Ви проживаєте у багатоквартирному будинку, чи створене у Вас ОСББ?*»: так – 17 %, ні – 48%, не знають та ускладнились з відповіддю – 24 %, проживають у приватному секторі – 11 %[2]. За кількістю респондентів, які відповіли «так», м. Дніпро займає третє місце серед інших обласних центрів. Під час третього загальнонаціонального муніципального опитування, проведеного соціологічною групою «Рейтинг» у 2017 р. на запитання: «Чи схвалюєте Ви діяльність таких сусідських об'єднань (ОСББ, ОСН, кооперативи)?» жителі м. Дніпро надали наступні відповіді: Цілком схвалюю – 9 %, швидше схвалюю – 39 %, швидше не схвалюю – 27 %, зовсім не схвалюю – 7 %, важко відповісти – 17 %[3]. Це середні значення відносно інших обласних центрів.

У Четвертому муніципальному опитування (2018 р.) респондентам обласних центрів було задане запитання щодо схвалення діяльності сусідських об'єднань (ОСББ, ОСН, кооперативи), жителі м. Дніпро відповіли наступним

1 Громадська думка про ОСББ: інформованість, ставлення, побоювання. – Режим доступу: https://www.oporaua.org/news/1393-gromadska-dumka-pro-osbb-informovanist-stavlennja-pobojuvannja

2 Друге всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-8 лютого, 2016 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2016. 156 с.

3 Третє всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-12 лютого, 2017 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2017. 232 с.

чином: цілком схвалюю – 10 %, швидше схвалюю – 49 %, швидше не схвалюю – 19 %, зовсім не схвалюю – 7 %, важко відповісти – 15 %[1]. За позицією «Схвалюю» дніпряни займають п'яте місце серед інших обласних центрів.

Проте схвальне ставлення не означає активної участі городян в їх діяльності. На кінець 2017 р. в Україні налічувалось 27 тисяч об'єднань співвласників багатоквартирних будинків[2]. На 2016 р. ОСББ у Дніпрі під управління перейшло лише 20% житлового фонду (ОСББ в Дніпрі: під управління перейшло лише 20% житлового фонду. На кінець 2017 р. у місті діяло 936 ОСББ.

Громадська експертиза (оцінювання діяльності органів виконавчої влади інститутами громадянського суспільства). Дозволяє громадськості оцінити рівень прозорості органу виконавчої влади та дотримання ним законодавства. У більшості місцевих рад питання громадських експертиз регулюється у статутах територіальних громад. Проте у статутах не визначено детальної процедури ініціювання та проведення громадських експертиз. Так, у м. Дніпро ГО «Інститутгромадськоїекспертизи»у2014р.провівекспертизу діяльності Департаменту фізичної культури і спорту, сім'ї та молоді Дніпропетровської облдержадміністрації щодо виконання протягом 2012-2013 рр. регіональної соціальної цільової програми «Молодь Дніпропетровщини»[3].

Можна вважати варіацією громадської експертизи громадський моніторинг відкритості місцевого бюджету м. Дніпро, який проводився протягом 2015-2016 років в рамках проекту «Громадянське суспільство та медіа за прозорі місцеві бюджети» та включав у себе моніторинг та оцінювання бюджетної політики, стратегічних та бюджетних

1 Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-10 лютого, 2018 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2018. 213 с.

2 В Україні створені 27 тисяч ОСББ – Зубко // Укрінформ. 2017. 14 грудня. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2364345-v-ukraini-stvoreni-27-tisac-osbb-zubko.html

3 Експертні пропозиції за результатами громадської експертизи. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-3257-856203351.pdf

документів, а також інформації на сайті Дніпропетровської міської ради. Оцінювалися рівні прозорості, участі та доброчесності органів місцевого самоврядування в процесі складання, розгляду, затвердження, виконання та звітування щодо соціально-економічної та бюджетної політики. Ці критерії включали в себе 173 індекси оцінювання, які оцінюють процеси, етапи та документи соціально-економічної та бюджетної політики. До речі, за результатами дослідження, у 2016 р. м. Дніпро набрав 24,5 бали із 173 можливих, що складає 14,2% від загальної кількості балів і зайняв 16 позицію серед 17 українських міст що свідчить про високий рівень закритості бюджетного процесу на місцевому рівні[1].

Звернення громадян, в тому числі електронні петиції та електроні звернення. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про звернення громадян», «під зверненнями громадян слід розуміти викладені в письмовій або усній формі пропозиції (зауваження), заяви (клопотання) і скарги». Сьогодні практично в усіх місцевих органах виконавчої влади, місцевого самоврядування функціонують спеціальні структурні підрозділи щодо роботи зі зверненнями громадян, на Інтернет-сторінках яких подається інформація про розгляд звернень громадян, графіки особистого прийому, аналітичні довідки тощо. На сайтах новостворених об'єднаних територіальних громад також зустрічаються окремі спеціальні розділи, які присвячені зверненням громадян. Е-петиції як важливий інструмент електронної демократії сьогодні закріплені у міжнародних документах. Зокрема, Рекомендація CM/Rec (2009) Комітету Міністрів Ради Європи щодо електронної демократії від 18 лютого 2009 р. визначає е-петицію як електронне подання протесту чи рекомендації демократичному інститутові: громадяни підписують петицію та можуть брати участь у дискусії з цього питання, вказавши свої імена та адреси

1 У Дніпрі були презентовані результати громадського моніторингу відкритості місцевого бюджету. – Режим доступу: http://probudget.org.ua/news/u-dnipri-buli-prezentovani-rezultati-gromadskogo-monitoringu-vidkritosti-mistsevogo-byudjetu_135/

онлайн[1]. Електронні петиції як демократичний механізм взаємодії влади і суспільства нині практикуються у понад 70 державах світу та є однією з найпростіших форм участі громадян в управлінні. Петиції реалізують ряд функцій, зокрема допомагають винести ту чи іншу проблему на порядок денний, привернути до неї увагу; дозволяють запропонувати власний варіант вирішення піднятої проблеми, завдяки чому громадяни долучаються до розробки й ухвалення рішень; пожвавлюють взаємодію між громадянами та сприяють їх самоорганізації[2].

Однак, у системі е-петицій є певні проблеми. Так, у 2016 р. експерти всеукраїнської Асоціації сприяння самоорганізації населення вивчили ситуацію у 22 обласних центрах України щодо впровадження та використання механізму е-петицій. Щодо подання е-петицій, то «… 9 міст – Дніпро, Запоріжжя, Київ, Львів, Луцьк, Полтава, Рівне, Тернопіль і Ужгород – в цьому аспекті скористалися (по суті, зманіпулювали) законодавчими формулюваннями «не більше…» (щодо строку збору підписів) і «не менше…» (щодо кількості підписів) та встановили власні формули збору підписів під е-петиціями, визначивши їх при цьому в положеннях/порядках, а не в статутах територіальних громад, що є сумнівним з точки зору законодавства». Також у Дніпрі був встановлений й доволі високий поріг кількості підписів (900 підписів за 30 днів)[3]. Що стосується змісту петицій, поданих у м. Дніпро, то у 2016 р. на офіційному порталі «Єдина система місцевих петицій» Дніпровської міської ради маємо наступний розподіл: благоустрій міста – 46 %,

1 Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). – Access mode: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf

2 Демократія в один клік чи розвага: як працюють електронні петиції в Україні. – Режим до-ступу: https://blogs.korrespondent.net /blog /events/3833480/

3 Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України // Асоціація сприяння самоорганізації населення. – Режим доступу: http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf

транспорт – 23 %, сім'я, молодь та діти – 15%, економіка та фінанси – 8 %, земельні відносини – 8 %[1]. При цьому, однією з найбільших проблем є значна частка петицій «поза компетенцією» місцевих рад (наприклад, прохання легалізувати проституцію); наявність «тролінгових» петицій (наприклад, петиція щодо неприсвоєння Геннадію Корбану звання Почесного громадянина Дніпра). Отже, в силу низки чинників, пов'язаних як із механізмом, так і з культурою подачі е-петицій, їх ефективність поки що є порівняно низькою.

Контрольні громадські інспекції (наприклад, у сфері охорони здоров'я, охорони довкілля, транспортних послуг).

Громадські ради. Відповідно рішення Дніпропетровської міської ради від 15.06.11 р. у м. Дніпропетровськ було створено Громадську раду при Дніпропетровській міській раді. Члени установчих зборів 17 листопада 2011 р. затвердили склад Громадської ради, до складу якої увійшли представники від 21 інституту громадянського суспільства. Згідно типового положення про громадську раду, громадська рада є постійно діючим колегіальним виборним консультативно-дорадчим органом, утвореним для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії зазначених органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Основними завданнями громадської ради є: створення умов для реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади; сприяння врахуванню органом виконавчої влади громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Тривалий час Громадська рада при міськраді не працювала. Її перезапуск є одним із етапів реалізації стратегії розвитку Дніпра, яка була окреслена

1 Єдина система місцевих петицій Дніпровської міської ради. – Режим доступу: https://dniprorada.gov.ua/uk/page/edina-sistema-miscevih-peticij

міським головою Борисом Філатовим. На квітень 2018 р. до складу ради входять представники 31 діючої громадської організації. Є навіть сторінка у Фейсбук (Див.: https://www.facebook.com/pg/GromRadaDp/about/?ref=page_internal). Проте й статус Громадської ради як консультативного органу, чиї рішення мають виключно рекомендаційний характер, і персональний склад теперішньої ради не дозволяють наразі оцінювати її роботу як незалежну та ефективну, яка дійсно сприятиме контролю за діяльністю міської влади.

Консультації з громадськістю, які проводяться у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Публічне громадське обговорення передбачає організацію і проведення конференцій, форумів, громадських слухань, засідань за круглим столом, зборів, зустрічей із громадськістю; теле- або радіодебатів, Інтернет-конференцій. Застосовується й електронна форма консультацій та обговорення. Так, на офіційному сайті Дніпропетровської обласної державної адміністрації є рубрика «Консультації з громадськістю», яка включає підрубрики «Електронні консультації з громадськістю» та «Публічні громадські обговорення»[1], проте аналіз кількості відвідувачів цих рубрик та звітів за результатами пропозицій, дозволяє стверджувати, що електронна форма консультацій з громадськістю (принаймні з тих проектів та документів, які представлені до публічного обговорення), не є наразі ефективною.

Вивчення громадської думки містян здійснюється через проведення соціологічних досліджень різними методами різноманітних джерел, проте у м. Дніпро не створена інституція, яка б здійснювала постійний моніторинг громадської думки містян, наприклад, Інститут дослідження міста.

Таким чином, законодавство України, в першу чергу

1 Консультації з громадськістю // Дніпропетровська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: http://old.adm.dp.gov.ua/OBLADM/obldp.nsf/document.xsp?id=5A7DD12B478D6DD5C2257CA1006DFC79

Закон «Про місцеве самоврядування», створює можливості для реалізації практик участі городян у життєдіяльності міста. Проте аналіз показує, що дані практики не є затребуваними серед міських жителів. Вірогідно, основною причиною є габітус сучасного українця-містянина, в якому є стійка недовіра до органів влади, в тому числі й місцевої, невіра в те, що можна впливати на чиновників, патерналізм свідомості тощо. Габітус, за П. Бурдьє, – це певна система особистісних диспозицій, які набуті в процесі досвіду та здатні змінюватися залежно від обставин місця й часу. Це певне «відчуття гри», властиве людям того чи іншого типу, яке дає змогу їм адекватно орієнтуватись у безлічі конкретних життєвих ситуацій, де далеко не все передбачено правилами, а інколи ці правила створюються в процесі гри[1]. Якщо характеризувати реальні практики «людини-радянської», то вони визначалися адаптивним габітусом, до основних рис якого варто віднести цинізм (як реакція на загублену віру в моральні засади); реалізм; некритичність; ухилення від активних дій та ін. Отже, залишки радянського світосприйняття заважають сучасним городянам активно використовувати легальні механізми участі у життєдіяльності міста.

Інший блок партисипативних практик можна умовно назвати напівформальним: деякі з них прописані у законодавстві, деякі ні, однак реалізація їх відбувається вже не на рівні громади, а на рівні зацікавленої спільноти (community), тобто вони поєднують містян, стурбованих певною проблемою і це можуть бути як жителі всього міста, так і певного району, вулиці, чи професійної групи. Розглянемо певні полуформальні партисипативні практики.

Партисипативні бюджети (бюджети участі, громадські бюджети, суспільні бюджети). Це процес прийняття рішень, мета якого полягає на залученні громадськості до спільного управління містом та до розподілу коштів виділеної частини міського бюджету. Отже, бюджет участі

1 Бурдье П. Социология политики: пер. с франц., сост. Н.А. Шматко. М.: Socio-Logos, 1993, с. 46.

– це частка бюджету міста, яка може бути використана безпосередньо громадою міста на реалізацію ініціатив її мешканців. Тобто цей ресурс має бути спрямований на проекти, які є найважливішими з погляду мешканців, а не влади Ідея створення партисипативного бюджету виникла у м. Порто-Алегро (1989 р., Бразилія) у 1980-х роках. Жодне рішення стосовно міського життя чи інфраструктури не приймалося міською владою – лише містянами. Починаючи з 2000 р., ідея бюджету участі поширилася світом, існуючи у різних моделях з урахуванням економічних, соціальних, культурних політичних чинників. Наприклад, у Польщі вперше бюджет участі з'явився у 2011 році, з кожним роком їх ставало все більше, спостерігається стрімке зростання кількості міст, що запроваджують такий бюджет. Обсяги бюджетів участі у Польщі – від 40 тисяч до 60 млн злотих, від 0,002% до 3,4% від загального бюджету міста. Що стосується активності мешканців – то це від 2% до 40%. У Варшаві весь бюджет розділено між мікрорайонами, 18 мікрорайонів, є 18 окремих партисипативних бюджетів. У Варшаві проекти перевіряють працівники міської ради, ті, хто відповідає за цей напрям. Є певні критерії аналізу: ці завдання мають входити в компетенцію міста, повинні бути реалізовані протягом року, повинні мати загальнодоступний характер, відповідати бюджету в межах заявленої суми, бути реалізованими на ділянці, яка є власністю міста. Якщо це приватна територія – то має бути дозвіл приватних осіб, а також відповідати місцевим стратегіям і програмам[1].

Моделі бюджету в Європі є наступними: Європейська версія моделі Порту-Алегрі; Участь організованих груп інтересів; Фонд місцевої громади на місцевому і муніципальному рівні; Публічно-приватні переговори; Сусідська участь; Консультації державних фінансів. В Україні механізм бюджету участі запрацював завдяки фундації українсько-польського партнерства ПАУСІ наприкінці 2015 р. у трьох містах – Черкаси, Полтава та

1 Бюджет участі: історія і польський досвід // Платформа розвитку міст. – Режим доступу: http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141

Чернігів та реалізується за польською моделлю. Платформу «Громадський проект», станом на листопад 2017 року, використовують понад 50 міст України. Всього в 2017-му містяни додали в систему понад 3 200 проектів, 344 тисячі українців взяли участь у голосуванні за них[1].

Соціальні ефекти такого типу бюджетів вагомі та відчутні: городяни солідаризуються навколо певної проблеми, навчаються досягати консенсусу; підвищується відповідальність жителів міста за власний простір існування; підвищується рівень міського (локального) патріотизму, гордість за місто (район); підсилюються процеси ідентифікації з містом, іншими городянами тощо; розширюється соціальний капітал жителів. Зрозуміло, що бюджети участі мають певні недоліки, наприклад, достовірність голосування, відсутність широкої дискусії щодо проекту, голосування «за інерцією» або «за проханням», до них залучена найбільш активна (молода, освічена) частина городян.

У якості кейсу пропонуємо розглянути проекти, які отримали найбільш голосів та перемогли. У 2017 р. їх знаходилося на реалізації 52. Аналіз свідчить про локальність громадських ініціатив, їх спрямованість на вирішення вузьких, «очевидних» проблем. Наприклад, підтримані проект «Улюблений двір на Каверіна, 26-28», «Благоустрій двору за вул. Робоча, 152», «Облаштування дитячого майданчику по вул. Б. Хмельницького, 3» та ін. Більшість проектів, поданих в категорії «Освіта» стосуються матеріально-технічної бази закладів – паркани, освітлення, утеплення, майданчики, інвентар тощо. Проект-переможець у галузі охорони здоров'я теж стосується благоустрою території та створення більш зручних і безпечних умов для відвідувачів поліклініки. Навіть великі проекти стосуються окремих об'єктів в межах мікрорайону – п'ять шкіл, дитячий садок, причому у трьох випадках – це ремонти, а у трьох –

1 Понад 50 українських міст долучилися до бюджету участі // На часі. 2017. 7 листопада. – Режим доступу: https://nachasi.com/2017/11/07/byudzhet-uchasti-ukraine/

комп'ютерне обладнання. Лише один з великих проектів стосується міста в цілому – «Сучасний 3D планетарій для космічного міста», а один – району («Нове життя сторічному парку на ж/м Ігрень).

Кількість проектів-переможців за різними категоріями: освіта (22), благоустрій та інфраструктура (10), спорт (7), культура та туризм (6), комунальне господарство (4), енергозбереження (2), охорона здоров'я (1), безпека та громадський порядок, навколишнє середовище, телекомунікації, зв'язок та інформаційні технології, соціальний захист – немає проектів-переможців.

Однак така ситуація властива не лише українським містам. Наприклад, у Лодзі (Польща), з 84 проектів, поданих у 2015 р., 72 були внутрішньорайонні. Згідно з інтерактивною картою Чикаго найбільша кількість проектів (254), представлених і профінансованих за рахунок бюджету участі протягом 2010-2016 років, відноситься до сфери поліпшення стану міських вулиць і тротуарів[1]. Що стосується самих проектів, то лише мінімальний відсоток із них дійсно можна назвати креативними і загальнозначущими – найчастіше ініціативи стосуються комунальної сфери, носять локальний характер і де-факто дублюють вже існуючі статті витрат міських бюджетів. Українські міста виділяють із своїх бюджетів різну долю на бюджети участі. Так, у 2017 р. у Києві це 100 млн. гривень, у Дніпрі та Львові – 16 млн., Чернівцях – 7 млн., Краматорську – 1,5 млн[2].

Отже, ідея «бюджетів участі», що знаходиться на стику теорій партисипативної демократії і електронного

1 Слободян Р. Міжнародний досвід запровадження партиципаторного бюджету на загальнонаціональному рівні та на рівні штатів / за заг. ред. В. Мазярчука // Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді України. 2017. Листопад. 12 с. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/21.11.2017_partycypatornyj-bjudzhet.pdf

2 Кисельова В., Авксентьєв А. «Бюджет участі» у Харкові: Шанс для громади або імітація самоврядування? // Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». – Режим доступу: http://od.org.ua/uk/%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82-%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D0%B2-%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D1%88%D0%B0%D0%BD%D1%81-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B3/

самоврядування, на сьогоднішній день є досить популярною, у тому числі і в Україні. Слідом за впровадженням інституту електронних петицій, українські міста масово запускають програми «бюджетів участі» – так, у 2017 році близько 500 мільйонів гривень із місцевих бюджетів було витрачено на реалізацію запропонованих самими громадянами проектів. Програма ООН з населених пунктів (UN Habitat), спрямована на сприяння сталому розвитку міст, оголосила експеримент з «громадським бюджетом» найкращою міжнародною практикою. На сьогоднішній день більше 1500 міст світу імплементували механізм бюджету участі. Проте, обсяг виділених коштів для розподілу громадянами залежить від особливостей встановленої процедури конкретної країни. Наприклад, в японському місті Ітіномія партисипативний бюджет або «1%-ва програма підтримки» («1% Support Program») становить, відповідно, 1% загальної суми доходів міста від податків, які платять мешканці. У містах Польщі цей показник – від 0,002% до 3,4% від міського бюджету, в Парижі – 5%, в Амстердамі – 20%.

Н. Гаврилова у статті «Зарубежные тренды в сфере партисипаторного бюджетирования» аналізує різний досвід в організації бюджетів участі, в першу чергу онлайн, з інтернет-участю. Наприклад, починаючи з 2010 р. голосування у Рейк'явіку проводяться на спеціальному сайті «Кращий Рейк'явік», з 2012 р. – на сайті «Кращі сусідські спільноти», де жителі представляють свої ідеї про те, як витратити частину міського бюджету. Найбільш вдалою ісландської інновацією стала система дебатів: екран розділений на дві частини, з основними пунктами «за» ідею – на лівій стороні і основними пунктами «проти» – на правій стороні. Громадяни не можуть коментувати пункти, висловлені іншими людьми, вони можуть лише залишати свої контраргументи. Це рішення дозволило підвищити рівень дискусій[1].

1 Гаврилова Н. Зарубежные тренды в сфере партисипаторного бюджетирования // Комитет гражданских инициатив. – Режим доступа: http://budget4me.ru/materials/d28526d0-ba68-11e6-993b-0242ac10f406/

Отже, розвиток партисипативного бюджетування і політика бюджетної відкритості, що реалізується сьогодні в багатьох країнах, мають багато спільного. Зокрема, це уявлення про громадян як про активних учасників бюджетного процесу. Довгий час два процеси розвивалися паралельно один одному, зовсім недавно відбулася їхня інтеграція.

Міські партисипаторні проекти. Наприклад, у Фінляндії є Siivouspaiva, «День генерального прибирання», коли люди виходять на вулиці з метою продати, обміняти чи віддати безкоштовно непотрібні їм речі. Останні роки спостерігається вибух розгортання міських низових ініціатив, рухів, організацій. Так навколо міської тематики об'єднуються дедалі більше активних міських жителів. У 2016 р. команда проекту Mistosite створила базу міських ініціатив України, у якій міститься інформація про ініціативи та організації, діяльність яких пов'язана із вирішенням загальноміських або більш локалізованих проблем, таких як питання незаконної забудови, благоустрою тощо. Вочевидь, до бази потрапили не усі ініціативи, а ті, організатори яких відгукнулись на прохання бути зареєстрованими у такий спосіб[1]. На 1 квітня 2018 р. у базі містилася інформація про 765 ініціатив, у Дніпрі – 21, з яких дев'ять у рубриці «Мистецтво та культура», по три – «Благоустрій» та «(Само) управління. Отже, Дніпро не є лідером міських громадських ініціатив. Так, у Харкові зафіксовано 69 ініціатив, у Львові 129. Активізація діяльності міських низових ініціатив є важливою для міського розвитку. Дослідження Дж. Ч. Морріса, К. Джейкобсон, М. Кастельса доводять, що збільшення кількості низових рухів у місті підвищує рівень цікавості до проблем міського розвитку та залучення пересічних мешканців.

І третій рівень, на якому здійснюються партисипативні практики містян, це рівень неформальних практик, які можуть реалізовуватися окремими городянами,

1 Mistosite. База міських ініціатив України. – Режим доступу: https://mistosite.org.ua/uk/initiatives

невеликими спільнотами однодумців (рівень співіснування містян як togethering). Їх важко аналізувати, оскільки дані практики носять позарамковий характер. Наприклад, у Дніпрі створили експериментальний публічний простір під назвою «Сцена: Stage». Дерев'яну конструкцію збудували в занедбаній частині парку Шевченка на місці, де раніше був амфітеатр. Крім самої сцени, тут є місце з екраном для кінопоказів, лекцій, сидіння та майданчик для воркшопів та виставок. Це яскравий приклад, як не майданчик зібрав людей, а громадяни об'єдналися навколо простору. Можна навести приклад, коли небайдужі містяни, які мають власні автомобілі, допомагали іншим під час снігових заносів у місті.

Така діяльність територіальної громади та її окремих членів вкладається в концепцію тактичного урбанізму, суть якого полягає в тому, що перетворення міста – це справа рук його жителів, саме вони можуть покращити міське середовище шляхом дій, які не вимагають ані багато часу, ані багато грошей. М. Лайдон, редактор серії «Tactical Urbanism» визначає тактичний урбанізм як «відвойовування просторів наших міст шляхом дій, які не займають багато часу, але мають довгострокову перспективу»; у якості прикладів називає створення парків, бомбінг стільцями (Chairbombing), едбастінг («злом реклами»), відкриті вуліиці, кемпінг[1]. Пояснюючи сенс тактичного урбанізму, М. Лайдон призводить п'ять його основних характеристик – далекоглядність, локальність, соціальна спрямованість, розрахунок на короткострокову перспективу, низька вартість проектів і, як наслідок невеликий ризик, який, в той же час, дає можливість отримання прибутку. В якості синонімів терміну «тактичний урбанізм» використовуються такі назви, як «хіпстерскій урбанізм», «pop-up урбанізм, «саморобний урбанізм» (handmade urbanism), «урбанізм в стилі зроби сам» (DIY urbanism), «партизанський урбанізм» (guerrilla urbanism), «кооперативний урбанізм» (co-urbanism) і цілий

1 Lydon M. What Is Tactical Urbanism? – Access mode: https://courses.planetizen.com/course/tactical-urbanism-1/3

ряд інших[1]. Під тактичним урбанізмом прийнято розуміти два пов'язаних між собою, але відмінні явища. Перше – це стихійні зміни простору самими городянами без будь-яких дозволів з боку міської влади. Іноді це може закінчитися приїздом поліції і штрафом; іноді – позитивними змінами, які легалізують муніципалітети. Приклади тут можуть бути різні: від організації публічного простору до захоплення паркування. Другий варіант тактичного урбанізму – більш масштабний і санкціонований міською владою. Тут мова може йти, наприклад, про перекриття автомобільного руху на цілих вулицях на кілька днів.

В останні роки в урбаністиці використовується термін «bottom-up approach» (дослідвно підхід «знизу-вгору»). Ним позначається стратегія розвитку, заснована на горизонтальному розвитку об'єкту чи місцевості, що в першу чергу враховує потреби та побажання користувачів, а вже потім звертається з ними до архітекторів, місцевої влади та власників. Професор з міського дизайну і суспільної політиці Департаменту урбаністики та планування Масачусетського технологічного інституту Р. Брент зауважує, що цьому підходу відповідають малобюджетні проекти, невеликі за масштабом. Часто жителі виділяють свій вільний час заради досягнення мети. У таких проектах приділяють велику увагу дрібницям. І найголовніше – задіяні місцеві жителі. Ці проекти не створені для того, щоб залучати великих інвесторів. Крім того, ці проекти як правило дуже креативні. В основному підхід «знизу вгору» використовують при реалізації проектів, пов'язаних з мистецтвом і культурою. Прихильники так званої «пірінгової урбаністики» (P2P urbanism) вважають, що навіть визначати планування території й архітектуру будинків повинні власне містяни, оскільки вони знають свої потреби найкраще, ніж абстрактний архітектор, який не буде там жити[2].

Окрім типології за критерієм формальності,

1 Грибер Ю.А., Егоров А.Г. Тактический урбанизм как форма модернизации повседневности // Социодинамика. 2015. № 9. С. 1-79.

2 Киев-Детройт: американский урбанист о том, что делают с промзонами в США https://platfor .ma/magazine/text-sq/pb/ryan-brent/

партисипативні практики можна типологізувати за критерієм усталеності (старі та нові). Так, експертка аналітичного центру CEDOS Ковшун Л. називає такі нові форми партисипації містян:

- Консенсусна конференція: конференція, на якій спілкування містян з різних соціальних груп та експертів дозволяє прийняти найбільш комфортне для всіх рішення.
- Дорадче опитування: інструмент, який дозволяє вплинути на громадську думку та побачити її зміну в експериментальний спосіб. Двоетапне опитування щодо певної проблеми, на першому етапі – до обговорення з експертами, на другому – після обговорення.
- Відкритий офіс: години вільного відвідування органів влади або спеціальні офіси для комунікації між органами влади і спільнотою. Перший варіант – стаціонарний Відкритий офіс, який надає консультації громадянам; другий варіант – періодичні Відкриті години в приймальні депутата або іншого державного чи муніципального службовця.
- Громадська панель: дорадчий орган, створений з громадян, який консультує депутатів або службовців в питаннях міської політики, збираються кілька разів на рік, щоб обговорити важливі політичні питання та запропонувати стейкхолдерам зміни[1].

Тобто, усталені практики не завжди та не в повному обсягу задовольняють запити містян щодо впливу на владу та реалізацію права на місто. У зв'язку з цим виникають нові практики, які «заходять» як «зверху» (вищеназвані Л. Ковшун), так і «знизу».

Отже, маємо достатньо широкий спектр різноманітних форм участі городян у справах свого міста. Щодо оцінки їх ефективності, то за результатами Другого муніципального опитування у м. Дніпро на запитання «Які форми місцевої демократії, участі громадян в управлінні містом Ви вважаєте найбільш результативними?»: місцевий референдум – 27 %,

1 Ковшун Л. Інструменти партисипації. Співпраця спільноти й органів влади // Mistosite. База міських ініціатив України. – Режим доступу: https://mistosite.org.ua/uk/articles/instrumenty-partysypatsii-spivpratsia-spilnoty-i-orhaniv-vlady

консультації з громадськістю – 25 %, міські вибори, загальні збори членів територіальних громад за місцем проживання – по 21 %, міські ініціативи, громадські слухання, створення та діяльність органів самоорганізації населення – по 20 %, нічого не знають про ці форми – 17 %, ускладнилися з відповіддю – 9%[1].

Щодо оцінки рівня можливостей включатися у процес формування рішень у вашому місті за результатами Третього муніципального опитування: відмінно – 2 %, добре – 16 %, середньо – 41 %, погано – 26 %, жахливо – 4 %, важко відповісти – 11 %[2]. Тобто містяни здійснюють усталені рутинизовані дії за звичкою, виходячи з того, що є певний порядок дій, проте не дуже вірять в їх ефективність.

Щодо напівформальних та формальних практик, то готовність до їх здійснення властива дніпрянам не в значному ступеню. Так, на запитання «Як часто Ви берете участь у так званих «суботниках», коли люди безкоштовно збираються разом і наводять порядок на вулиці, в парку…?» відповіли: постійно – 6 %, досить часто – 17 %, рідко – 36 %, ніколи – 38%, важко відповісти -2 %[3]. Щодо запитання «Чи готові ви долучитись до розробки пропозицій для міської ради?»: так, готовий на волонтерських засадах – 14 %; так, готовий, але лише за винагороду – 16 %; ні, не готовий – 53%, важко відповісти – 17 %[4].

За результатами дослідження, здійсненого кафедрою соціології (березень, 2018 р.), на запитання «Чи готові Ви взяти участь у розробці перспективного плану розвитку міста та надати свої пропозиції?», отримали те, що більше половини опитаних не готові долучатися до процесу планування розвитку міста (56% вважають, що цим повинні займатися спеціалісти, а 3,5% це не цікавить), третина скоріше готова, проте не знає, куди з ними звертатися (33,4 %), і лише 5 % мають ідеї щодо розвитку міста і знають, куди можна з цим звернутися. Такий розподіл свідчить як

1 Друге всеукраїнське муніципальне опитування…, с. 85.
2 Третє всеукраїнське муніципальне опитування..., с. 32.
3 Друге всеукраїнське муніципальне опитування…, с. 87.
4 NFV CFVJ/

про переважання патерналістських орієнтацій, так і слабку поінформованість дніпрян щодо реалізації свого права на місто. Для фіксації проактивної/ пасивної позиції містян були задані питання щодо відповідальності міської влади та городян у вирішенні проблем м. Дніпро. Маємо наступні результати:

- Жителі міста повинні брати на себе відповідальність за частину проблем, які стосуються території їх проживання (будинок, район тощо): так – 83,3 %, ні – 10,3 %;
- Містяни повинні вимагати від міської влади вирішення проблем міста, району, кварталу, будинку: так – 87,9 %, ні – 6,9 %;
- Городяни можуть самі покращити міське середовище шляхом дій, які не вимагають ані багато часу, ані багато грошей (створювати та реалізовувати локальні проекти): так – 76,9; ні – 15,8%;
- Жителі міста не зацікавлені брати участь у перетворенні та розвитку міста: так – 33,5 %, ні – 58,5 %.

Тобто городяни начебто розуміють, що місто – це спільна відповідальність, проте посередньо оцінюють можливості та спроможність жителів щодо участі в управлінні містом, і тим більш, не є готовими до власної активної участі. Щодо здійснення партисипативних практик («За останній рік Ви особисто брали участь у будь-якому міському (районному) проекті / ініціативі»?), маємо наступний розподіл (див. табл. 1). При цьому, більше третини опитаних жителів м. Дніпро не брали, але хотіли би взяти участь у міських (районних) проектах, тобто є тієї групою, з якою можна працювати та заохочувати.

Тобто, потенційно дніпряни готові здійснювати партисипативні практики, але необхідні «агенти змін» для активізації містян, так звані стейкхолдери. Е. Фрімен пропонує наступне визначення: стейкхолдери (від англ. stakeholder – група підтримки, група впливу) – «це будь-які індивіди, групи або організації, які здійснюють суттєвий вплив на ухвалюванні фірмою рішення та/або які

опиняються під впливом цих рішень»[1].

Таблиця. 1. Розподіл відповідей на запитання «За останній рік Ви особисто брали участь у будь-якому міському (районному) проекті / ініціативі»? (у %)

Подав проект до бюджету участі	3,8
Підтримав проект, подани до бюджету участі	9,3
Організував якийсь культурний, спортивний захід	7,7
Брав участь у культурному, спортивному заході	25,5
Брав участь у громадському обговоренні/слуханні	6.5
Подав електронну петицію	2,2
Підтримав е-петицію	37,3
Інше	2,5
Ні, але хотів би	38,1
Ні, мене це не цікавить	8,8

Також можна визначити стейкхолдерів як агентів, які мають значний капітал (культурний, соціальний, економічний, політичний) та репутацію. У нашому випадку ними можуть бути як окремі жителі міста, неурядові організації, органи місцевого самоврядування. Громадські організації зазвичай виступають посередником між органами місцевого самоврядування та містянами. Щодо Дніпра, то на дуку Голови Українського Центру Соціального Партнерства В. Жеганського, на сьогодні

1 Freeman R.E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston: Pitman, 1984, p. 25.

влада та громадські організації погано взаємодіють через певну недовіру до активістів та небажання представників місцевої влади співпрацювати із ними. Серед позитивних ефектів роботи ГО у Дніпрі експерт виділив: підвищення громадянської активності; налагодження діалогу між громадянами та місцевою владою; відкриття для мешканців міста інструментів участі у прийнятті рішень місцевою владою (громадський бюджет, електронні петиції тощо), згуртування громади навколо вирішення найбільш важливих проблем міста. Негативні моменти пов'язані зі створенням «кишенькових» ГО для співпраці із місцевою владою, які можуть виконувати доручення від влади; зловживанням деякими ГО у своїй діяльності можливими важелями впливу на різні владні та приватні структури, з метою отримання власної вигоди; недостатня згуртованість ГО у місті навколо важливих проблем[1].

Стимулювання розвитку партисипативних практик містян відбувається за їх власною ініціативою (неформальні та напівформальні практики), за ініціативою неурядових громадських організацій (напівформальні та формальні практики), часто за допомогою міжнародних донорів. Наприклад, відзначимо проект USAID «Громадяни в дії», термін реалізації якого з 2014 р. по 2019 р. Одна з цілей проекту – розвиток місцевої демократії через навчання як чиновників, так і представників громадськості[2]. Так, на Школі місцевої демократії (2017 р., Львів) у рамках зазначеного проекту були розглянуті такі теми, як інструменти участі у бюджетному процесі на місцевому рівні (бюджет участі); як ініціювати розгляд на сесії міської ради власного проекту рішення; як ефективно представляти інтереси громадян через проведення громадських слухань; ефективне застосування інших інструментів участі у місцевому самоврядуванні.

1 Експерт розповів, як громадські організації впливають на дніпрян та владу // Днепр.Главное. 2018. 16 квітня. – Режим доступу: https://glavnoe.dp.ua/articles/Ekspert-rozpoviv-jak-gromadski-organizacii-vplivajut-na-dniprjan-ta-vladu

2 Довідник громадського активіста. – Режим доступу: http://dovidnyk.org.ua/44-mistseva-demokratiia-zahalna?start=3&scroll_to=blog

Наслідками проактивної позиції містян є, в першу чергу, створення комфортного для городян міста. Як писав Р. Флоріда: «Місце, яке ми обираємо для життя, впливає на всі аспекти нашого буття… правильно обране місце проживання може стане притулком у життєвих бурях[1]. І далі: «…основний чинник, що впливає на наше життя – це місце, а робота, кохання чи освіта випливають з нього»[2]. І ця активність може реально впливати на міську владу, змінювати місто. По-друге, через участь у справах міста актуалізується міська ідентичність, міський патріотизм, гордість за місто.

Підводячи підсумок розділу, зазначимо, що партисипативні практики є різновидом соціальних практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом участі городян у життєдіяльності міста. Вони можуть реалізовуватися на трьох рівнях організації / взаємодії містян: на рівні громади (формальні практики), на рівні спільнот / community (напівформальні) та на рівні невеликих спільнот однодумців / togethering. На сьогодні законодавець визначив десятки можливих механізмів участі городян, багато практик ініціюється небайдужими громадськими організаціями и окремими городянами, тобто інституалізації соціальних практик відбувається як шляхом «знизу», так і шляхом «зверху». Всебічне використання різних форм участі, проактивну позицію, безпосередню участь городян у житті міста можна назвати партисипативною міською культурою (культурою участі). Отже, культура участі – це спосіб активної безпосередньої участі в різноманітних подіях, які стосуються містян, можливість впливати на прийняття управлінських рішень у місті, створювати та переформатовувати міський простір в залежності від потреб та інтересів людей.

1 Флорида Р. Кто твой город? Креативная экономика и выбор места жительства: пер. с англ. М.: Strelka-Press, 2014, с. 13.

2 Там же, с. 26.

5.2. Політична відповідальність: зміст та співвідношення понять в умовах демократичних трансформацій

Актуальність дослідження політичної відповідальності у міждисциплінарних розробках у політологічних і правознавчих дисциплінах зростає у зв'язку з докорінними перетвореннями в українському суспільстві після подій Євромайдану 2014 року. Ступінь відповідальності конкретних політичних посадовців на локальному рівні стає основою для визначення конкретних вимог до політичних інститутів з боку громадянського суспільства. Консолідація громадян навколо питань соціальної справедливості, забезпечення захисту прав людини, гендерного рівноправ'я, забезпечення паритету між приватними і державними інтересами, спонукає до визначення конкретних норм, які визначають ступінь підпорядкованості політичної поведінки вимогам правова. Ця сфера традиційно регулюється на основі міркувань політичної доцільності, а також можливостей обмеження політичного свавілля в умовах демократії й політичного плюралізму. Категорія політичної відповідальності з'являється у політичній науці порівняно нещодавно. Її поява зумовлена розвитком та вдосконаленням політичного представництва у межах парламентських демократій. Водночас в умовах реальної демократії, форма правління виступає важливим, але не вирішальним чинником формування вимог щодо підзвітності політичних діячів різних гілок влади перед виборцями, які їх обрали.

Для України та інших трансформаційних держав питання політичної відповідальності є одним з наріжних каменів успіху демократичних реформ, оскільки формальні інститути демократичної політичної системи потребують виразного підкріплення у вигляді забезпечення якості прийняття політичних рішень. Політична відповідальність є категорією, яка має велику кількість вимірів. Провідним

серед них є підзвітність посадових осіб народу, яка вимагає найдавнішу історію і коріння у подіях Великої французької революції і боротьби США за незалежність. В обох країнах «Декларація незалежності» (1776 р.) «Декларація прав людини і громадянина» (1789 р.) є установчими документами, які констатували відповідальність батьків-засновників республіканізму перед народом, оскільки ними проголошувалися суверенітет народу на всі владні рішення. Важливим аспектом політичної відповідальності як відповідальності перед загальними нормативами моралі і людського розуму є адекватність і доцільність прийнятих рішень. Ці аспекти розроблялися у класичних працях засновників політичного лібералізму Джона Локка, Беджамена Констана, Джона Стюарта Міля. У цьому політичному контексті відповідальність дорівнює адекватності й утилітаризму. Останній гарантує розвиток суспільства у вірному напрямку, а також узгодженість з категоріями здорового глузду, що не можливо в умовах автократії та обмеження свободи слова.

Наприкінці XX – початку XXI століття політична відповідальність набула етичного виміру у зв'язку з розвитком проблем біополі тики та забезпечення втілення в життя концепції сталого розвитку на міжнародному рівні. У цьому контексті питання політичної відповідальності виходить за межі національних політій і виступає чинником формування глобального громадянського суспільства, формування значення глобальної політичної відповідальності перед усім людством. Однак, найбільш визначальним для розробок явища і концепції політичної відповідальності є вимір покарання за неправильні упереджені та корисливі дії, які виступають джерелом шкоди для широкого кола осіб, або для всього суспільства. Мова йде про політичну відповідальність, яка набула поширення у країнах з різними формами правління і політичного режиму, в наслідок, не повної публічності дій політичних посадовців. Значення явища політичної відповідальності виходить далеко за межі вузького розуміння нормативно-

правого регулювання, оскільки здатність порушувати політичні норми не завжди кваліфікується нормами права.

В сучасній політичній науці індекс корумпованості є одним з провідних показників змісту та орієнтації політичного режиму. У крос-національних дослідженнях корумпованість є ознакою певного типу політичної культури та загального розвитку держави в умовах посттоталітарних й поставторитарних трансформацій. Крім того, великого значення політична корумпованість має для оцінки політико-цивілізаційної належності тієї, чи іншої держави або групи держав в сучасному світі. На перехресті дослідницьких інтересів правознавства й політичних наук, політична відповідальність перебуває як явище, яке, з одного боку, виступає злочином безпрецедентного значення і ваги. Вона передбачає найвище покарання. З іншого боку – політична відповідальність нерідко стає основою для політичних спекуляцій, виправдання на основі апологетичної політичної риторики в умовах змагань за політичну владу та її ресурси. В умовах амбівалентості поняття політичної відповідальності існує потреба з'ясувати чинники формування сучасних уявлень у теоретичному й прикладних аспектах. Актуальним є питання: чим виступає політична безвідповідальність на локальному рівні і яким є її значення в умовах сучасної трансформаційної демократії.

Окреслення політичної відповідальності як регулятивного визначення у науковій літературі відштовхується від тих фактів локальної політичної практики, які мають найвище соціальне і політичне значення, спрямовують громадську увагу та основні засади консенсусу в межах політичного устрою демократії. Визначення ступеня політичної відповідальності на тлі явища локальної (урбаністичної) політики історично мінливе. Воно пов'язане з тими формами прояву відповідальності та різними політичними реакціями на цю діяльність, яка не відповідає нормам політичної стабільності та дотримання правил політичного співжиття.

До критеріїв політичної відповідальності належить

виняткове значення й масштабність змін політичної поведінки. Ці зміни мають виняткові наслідки для широких верств населення й цілих сегментів громадськості. Водночас попри різноманітність ретроспективних форм політичних злочинів й мотивації покарань проти них, спільною рисою політичних злочинів, пов'язаних з корумпованістю, є шкода, завдана не індивіду, а цілій спільноті та підвищена небезпека цього явища. Різні етнокультурні засади та різні способи правової оцінки спричиняють ситуацію, у якій законодавці та правителі у прагненні запобігти політичним злочинам намагаються максимально широко охопити їх коло. Як вважає український дослідник В. Цитряк, історія показує, що безвідповідальність, зародившись разом із першими державами, продовжує успішно існувати у різних проявах та формах в усіх країнах світу. Підкуп, хабарництво, мздоїмство, лихварство, лобізм, фаворитизм, кумівство, непотизм, протекціонізм, казнокрадство, білокомірцева злочинність, клептократія – ось неповний перелік синонімів безвідповідальності, її проявів, форм та елементів у різних країнах на різних етапах її розвитку[1].

Враховуючи різноманіття емпіричної бази політичних злочинів локального рівня, які вимагають політичної відповідальності, набуває актуальності міждисциплінарний підхід. Його метою є якнайширше охоплення всіх наявних випадків відповідальності, фіксованих у політичній діяльності. Природа політичного злочину, який передбачає політичну відповідальність, у широкому сенсі, полягає у порушенні статусу-кво урбаністичної політики, або встановлених локальних політичних норм. Водночас у сучасних державах розвиненої демократії, де верховенство права стало фактом суспільного й політичного життя, оцінка політичних злочинів здійснюється в рамках юридичної, або правознавчої парадигми. Остання веде свій відлік від схеми винуватості, запропонованої в межах кодексів римського

1 Цитряк В.Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять // Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 47, с. 97.

права, в яких, як відомо, винуватість встановлюється на основі вмотивованості вчинку. В сучасних умовах, особливо під час демократичного транзиту, суспільна значущість безвідповідальності має багатовимірну структуру, яка включає соціальні, економічні, психологічні і культурні наслідки. Звідси формальна логіка юридичних звинувачень і прийняття рішень щодо винуватості не відповідає ситуаціям політичних девіацій та порушень. На цій основі питання політичної відповідальності, потребує більш широкого й обґрунтованого з точки зору наявних соціальних наук даних. «Складність дослідження феномена безвідповідальності обумовлюється її багатогранністю та проникненням у різноманітні сфери, які традиційно є об'єктами вивчення цілої низки суспільних наук — соціології, політології, економіки тощо», вважає В. Цитряк[1]. Неповна відповідність політичних порушень правовим критеріям проявляється у діяльності політичних суб'єктів, які у кризові періоди політичної діяльності можуть вдатися до таких неординарних і нестандартних дій, які можуть не збігатися із встановленими нормами.

Водночас вирішення політичної кризи нестандартними засобами визначає інструментарій політичної доцільності та можливість досягнення інтересів якомога ширшого кола політичних суб'єктів. Звідси, в умовах досягнення післякризового консенсусу, попередні дії пов'язані, з порушенням статусу-кво та прийняття неординарних політичних рішень, можуть визнаватися політичними спільнотами й масовою громадською свідомістю, як цілком доцільні і, цілком, законні. «Порушення також може і не проявлятися у порушенні норм чинного права (так звана моральна корупція), але полягати в осуді суспільством. Прикладом останньої може бути спільна участь вищих посадових осіб та криміналітету у найрізноманітніших заходах, просування родичів чи близьких по службі і т.п.», – вважає В. Цитряк[2]. Політична діяльність на локальному

1 Там само.
2 Там само. С. 101

рівні пов'язана з відстоюванням політичних інтересів та дотриманням політико-ідеологічних доктрин, які не повною мірою пов'язані з юридичним визначення провини.

У випадку сучасної України, досягнення неправомірної вигоди внаслідок діяльності окремих політичних сил носило настільки масштабний і масовий характер, що набувало змісту особливої системи правил, альтернативних визначеним і декларованим у законодавстві. У сучасних країнах Африки та Латинської Америки феномен політичної відповідальності також набуває масового характеру. Його значення тлумачиться окремим чином з точки зору культурного й етноцивілізаційного підґрунтя (також див.[1]).

Спроба монодисциплінарного оцінювання і значення перспектив розвитку політичної відповідальності відзначається, з одного боку, переконливістю тверджень з точки зору певної методологічної матриці, а з іншого боку, залишає поза увагою інші виміри проблеми. Оскільки проблема політичної відповідальності у міждисциплінарних політико-правових доробках, полягає у невизначеності критеріїв оцінки політичного злочину, то його причинність стає основою однобічних тлумачень з точки зору найбільш популярних, на даний час, пояснювальних парадигм. Тому серед неправових чинників, які формують значення відповідальності як політичного явища, є поширення інформації щодо порушень та протидії їм в межах існуючого політичного режиму та реакції політичних сил.

Спекуляції щодо довіри чи недовіри, легітимності чи нелегітимності сучасних урядів та політичних сил, ґрунтується саме на включеності тих, чи інших політичних інститутів у контекст порушень та боротьби з ними. Сучасні пострадянські суспільства, які переживали болісний перехід від тотального контролю над свідомістю до тотальної свободи вибору, перебувають у фазі усвідомлення масштабності проявів дисфункцій локальної політичної

1 Бабаков В., Ізєтов А. Правові аспекти застосування кримінального законодавства за вчинення корупційних злочинів // Вісник прокуратури. 2013. № 5. С. 93-99.

системи. Крім того, розбудова демократичної політичної системи і притаманних їй відносин на сучасному етапі передбачає не лише усвідомлення й громадську позицію, яка ґрунтується на негативному сприйнятті окремих порушень політичної етики. Цей чинник потребує особливого психологічного клімату й стану політичної свідомості у суспільстві.

Усвідомлення суспільної небезпеки політичної безвідповідальності полягає не лише у масштабності девіантних дій, їх зухвалому характері, але також у системному ставленні до проблем відповідальності з боку конституційно обраної влади. Відповідальність як елемент міжінституційних відносин на сучасному етапі, лише починає розроблятися у вітчизняній та зарубіжній науці. Однак, більшість дослідників доходить до висновку, що повноваження й можливість зловживання стимулюються не лише можливістю уникнення покарання на основі владних позицій, але також на основі найкоротшого досягнення політичної мети. Досягнення політичних противаг внаслідок безвідповідальних дій, тобто через отримання зиску від конкретної політичної позиції, а також від порушення попередніх політичних домовленостей, раптова зміна поведінки тощо, формуються безпосередньо політичним середовищем, кон'юнктурою та вимогою політичної ситуації і розстановкою політичних сил у межах змагання за владу[1]. Виняткове значення безвідповідальних дій в політичній сфері ґрунтується не лише на основі владно-масових і державно-громадянських взаємодій, а й в межах технологій здійснення політичної влади.

Політична відповідальність, яка стає неформальним правилом поведінки політичних лідерів і посадовців, здатна зруйнувати не просто баланс взаємодій між політичними силами (як це мало місце в українському парламенті після виборів 2006 року), але й завдати шкоди в цілому політичним засобом розв'язання проблем у суспільстві. Політична

1 Бадалова О.С. Загальні історико-правові аспекти боротьби з корупцією // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2011. № 11. С. 149-153.

безвідповідальність як альтернатива чесній політиці, має таке ж значення як злочинна й нормативно обґрунтована соціальна дія у повсякденному житті громадян. Оскільки політика – це найвищий рівень соціальних взаємодій, то поширення політичної безвідповідальності визначає вектор руху політичної системи до загального занепаду у певній часовій перспективі[1]. Політична відповідальність як один з чинників подолання політичної безвідповідальності на мікрорівні, передбачає аналіз цілепокладання та визначення концептуальних засад, а також ймовірності викоренення явища безвідповідальності у політичній сфері.

Буденне уявлення про політичну безвідповідальність як атрибут окремих злочинних політичних посадовців не охоплює всього значення й масштабу явища. Неможливість чіткої ідентифікації порушень у межах політичних нормативів, а також поведінки політичного істеблішменту, змушує звертатися до практик поступової локалізації масштабних безвідповідальних дій. Усунення конкретних політичних посадовців, які заплямували себе у злочинах політичної безвідповідальності, є порівняно рідкісним явищем. Викриття політичних злочинів є резонансною подією, ознакою високого рівня розвитку публічності й прозорості у політичній сфері конкретної держави. У сучасних Сполучених Штатах Вотергейтський скандал 1972-1974 років досьогодні вважається класичним прикладом викриття очевидних зловживань службовим становищем. Водночас поразка республіканського президента Р. Ніксона сприяла перемозі президента-демократа Дж. Картера. Зазначений випадок і подібні до нього в цілому виводять ситуацію політичного скандалу за межі парадигми відносин злочину і покарання. Також це свідчить про можливість тимчасової локалізації політичних діянь на мікрополітичному рівні.

Проблема політичної відповідальності у багатьох

1 Блажівський Є. Координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 5-9.

пострадянських і постсоціалістичних державах засвідчує, що органи й установи, які мають вести конкретну боротьбу з політичними зловживаннями, вмотивованими як можливостями неправомірної вигоди, так і мотиваціями здобуття політико-конкурентних переваг, виступають свідченням обмеженості впливу правової свідомості та важелів верховенства права.

Слід розуміти, що перетворення авторитарних і тоталітарних держав на формально демократичні після розпаду СРСР, призвело до розширювального тлумачення свободи, яка, серед іншого, визначила довільність політичної поведінки. Складність подолання політичної безвідповідальності визначається не лише її масштабністю й непідзвітністю, але також впливом політичних посадовців на процеси моніторингу і розслідувань. Поряд з цим, ступінь розвитку демократії визначає можливість свідомого переходу політичних еліт на порівняно прозорі засоби й методи політичної боротьби, а також усвідомлення ними необхідності забезпечення відповідальності за безвідповідальність злочини. Прикладом є сучасна республіка Хорватія, в якій національний лідер Ф. Туджман наприкінці своєї політичної кар'єри став об'єктом масштабних розслідувань. З іншого боку, даний випадок може свідчити про перемогу його політичних опонентів, які обрали як тему критичних виступів як політичну відповідальність керівника держави. Переслідування диктаторів після завершення їх правління (як у випадку А. Піночета, М. Каддафі, Х. Мубарака) також нерідко облаштовується зовнішніми ознаками боротьби за політичну відповідальність. Як відомо, такого роду звинувачення є безпрограшними у дискредитації особистості політичного посадовця[1]. Однак, докази діянь є лише складовою громадської боротьби, що передбачає участь більш широкого громадського середовища

1 Болдуєва О.В. Заходи протидії корупції в інвестиційному оцінюванні фінансового ринку // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. 2011. № 6. С. 224-229.

контролю за діями публічних політиків[1]. Тому негативна характеристика політичної безвідповідальності в сучасних умовах підкріплюється діяльністю політичних суб'єктів, які встановлюють норми поведінки і відносин між політичними інститутами. Звідси боротьба з політичною безвідповідальністю залежить від порядку денного та пріоритетності завдань розвитку держави і суспільства.

Рівень розвитку сучасних держав залежить від дієвості механізмів розподілу суспільного доходу і вирівнювання соціальних стандартів. Від цього ж, у свою чергу, залежить рівень легітимності урядів і правлячих груп. За умови високого рівня добробуту населення, легітимність влади буде зростати навіть, за умови значних показників рівня політичної безвідповідальності. Одним з таких прикладів є держави арабського Сходу, насамперед, Перської затоки і Аравійського півострову. У цих країнах за високого рівня загального добробуту, проблема масштабного політичного зловживання не викликає загального масового невдоволення. На цій основі проблема політичної безвідповідальності на найвищому рівні пересувається до непріоритетних завдань порядку денного. Також велику роль відіграють соціокультурні умови, в яких безвідповідальність взагалі і політична безвідповідальність зокрема, можуть не вважатися тяжкими злочинами. «Проблему безвідповідальності не можливо вирішити лише силовими методами апріорі, вона вимагає системного комплексного підходу виключно у контексті позитивних соціальних і економічних змін у державі», – вважає Є. Скулиш[2].

Вимір політичної відповідальності, як запобіжника політичної безвідповідальності, у стратегічному значенні визначається не лише проблемами соціально-економічного розвитку та взаємодії влади і громадянського суспільства.

1 В'юнник А. Міжнародний досвід боротьби з корупцією // Вісник Пенсійного фонду України. 2011. № 11. С. 16-17.

2 Скулиш Є.Д. Корупція в Україні: основні напрями протидії в сучасних умовах // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 16. С. 153-164.

Особливими ознаками суспільної небезпеки корумпованості є використання державних коштів у неправомірний спосіб й зловживання службовим становищем. Це класичне визначення не повною мірою збігається зі змістом політичної безвідповідальності як явища політичного процесу. Механізм державного управління, який охоплює виборні і призначувальні посади, в умовах конкурентної демократії, як злочин політичної безвідповідальності може визначати лише масштабні дії та бездіяльність посадовців. За цих умов політична безвідповідальність у представницьких органах влади виразно відрізняється від бюрократичної політичної безвідповідальності. У першому випадку зміст політичної безвідповідальності полягає у колективних діях, в той час, як у другому випадку, в основному задіяні індивідуальні вчинки. Поряд з цим ретроспективний вимір політичної корумпованості у найвищих ланках державного управління засвідчує, що деякі класичні види безвідповідальності, такі як непотизм, протекціонізм, родинні й кланові зв'язки, не можуть однозначно визначатися як безвідповідальність у політичному сенсі, що демонструє приклад сучасних Сполучених Штатів. У цій країні посаду президента обіймали представники родини Бушів та Кеннеді. Отже, зміст політичної безвідповідальності на найвищих рівнях влади демонструється, передусім, як неправильне рішення у контексті здійснення державної політики. Неможливість повної ідентифікації політико-безвідповідальних діянь не означає, однак, не можливість застосування політичної відповідальності. Водночас, стверджувати, що суб'єктами притягнення до політичної відповідальності можуть не бути уповноважені органи держави.

Політична відповідальність може відбуватися як наслідок тривалої практики не правильних державних рішень та шкідливої політики посадових осіб. Не можливість законного припинення зловживань призводить, як наслідок до потужних соціальних протестів і вибухів, які можуть призвести до зміни владної команди. Боротьба еліт і контр еліт в політиці є способом застосування політичної

відповідальності, санкцією якого є позбавлення політичної влади на завжди, або на тривалий період. Водночас, в оцінці не ефективних дій державних посадовців провідну роль відіграють моральні регулятиви[1].

Ідентифікація політичних дій як безвідповідальних наштовхується на солідарність політичного класу та поведінку політичних діячів, які ситуативно прагнуть уникнути відповідальності і досягти своїх політичних цілей. Звідси, навіть, політичні за ідеологічною спрямованістю і цілями політичної боротьби політичні сили можуть усувати з порядку денного питання безвідповідальних діянь та мірила відповідальності за них. Приклад сучасної України засвідчує, що за умови популярності громадських обговорень, питання безвідповідальності не стає пріоритетним питанням порядку денного через прихований консенсус провідних політичних суб'єктів.

Контроверсійність питання політичної безвідповідальності у громадянському середовищі проявляється у розбіжності між деклараціями і діями громадських структур. За роки незалежності в Україні діяльність ЗМІ і громадських груп щодо викриття політичної безвідповідальності не вийшло за межі декларування негативного ставлення до явища у абстрактному плані. Конкретні анти безвідповідальність кампанії перетворювалися на кампанії політичної протидії і протестів, що свідчило про вторинність проблематики порушень, в межах рушійних сил, які здійснювали підготовку тих, чи інших політичних дій. Водночас, широка громадська підтримка антибезвідповідальних гасел, засвідчила, що в суспільстві існує широкий консенсус щодо викоренення явища безвідповідальності на всіх рівнях, в тому числі і на політичному і на притягнення винних до політичної відповідальності. Одночасно, неурядові структури, які формують офіційний рівень

1 Камлик М.І. Корупція та службова злочинність – тенденції розвитку // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 17. С. 167-184.

політичної громадськості неодноразово демонстрували не послідовність у питаннях боротьби з безвідповідальністю та уникнення рішучих дій, в тому числі, в правовому полі. Осягнення політичного змісту безвідповідальності полягає не лише у визначенні її інституційних та поведінкових аспектів, але і у значенні для розвитку суспільства. Як вже зазначалося її подолання можливе за умови просування питання боротьби з безвідповідальністю до пріоритетних аспектів порядку денного політичної системи в цілому і держави, зокрема. Звідси політичні сили, які пропагують боротьбу з безвідповідальністю, мають усвідомлювати її негативний вплив для стратегічних перспектив державності і суспільного розвитку. В умовах сучасної України, яка здійснює системні євроінтеграційні реформи, політична безвідповідальність виступає системним елементом кризових очікувань і компонентом ризику для політичної результативності реформаційного курсу. О. Костенко вказує, що сьогодні безвідповідальність має ту особливість, що це – безвідповідальність кризового типу[1].

Усвідомлення значення небезпеки політичної безвідповідальності визначає систему заходів і підходів, які можуть активно протидіяти цим явищам. У країнах перехідного типу, в яких політична безвідповідальність на попередньому етапі політичного розвитку не розглядалася як критична домінанта суспільної небезпеки. Не врахування природи корумпованості веде до істотного гальмування вживання ефективних заходів. Відсутність політичного досвіду застосування важелів відповідальності до найвищих політичних осіб формує загальне нерозуміння природи безвідповідальних явищ в політиці. Намагання вирішити проблему засобами, які не можуть забезпечити масштабний і системний успіх. На думку фахівця, неврахування закономірностей існування безвідповідальності кризового типу в Україні приводить таким чином до волюнтаризму

1 Костенко О.М. Корупція кризового типу: поняття і шляхи протидії // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2008. Вип. 18. С. 136-141.

і утопізму у протидії цій безвідповідальності (зокрема, до законодавчого волюнтаризму і утопізму, а також політичного волюнтаризму і утопізму, який проявляється у свавільному реформуванні інституцій кримінальної юстиції і розробці різноманітних ілюзорних концепцій протидії безвідповідальності)[1].

Складність забезпечення системного руху до запобігання негативним явищам вимагає масштабної та системної роботи з трансформації правоохоронних інститутів. Реформа поліції в сучасній Україні засвідчила, що шлях до зміни ціннісних підвалин діяльності правоохоронних органів є досить тривалим і потребує послідовності і наполегливості. Водночас, без адекватності у розумінні негативного значення безвідповідальних явищ у всіх сферах суспільства, відсутня можливість реальної боротьби з ним. Інституційна спроможність будь-якої системи у боротьбі з безвідповідальністю визначається сукупним значенням її елементів у дотриманні норм права та етичної поведінки з метою згортання середовища і простору можливих безвідповідальних дій[2]. Складністю на цьому шляху є не підготовленість інститутів правопорядку до масштабних і скоординованих дій через проблеми у системі підготовки кадрів[3].

Відсутність системних заходів щодо подолання політичної безвідповідальності призводить до поширення безвідповідальних явищ на сфери життєдіяльності суспільства, які не були безпосередньою базою для безвідповідальних дій. Всеосяжність корумпованості виникає на основі, з одного боку, хибного уявлення про безкарність, а з іншого, про системність порушень, які стають «унормованою» практикою. На прикладі

1 Там само.

2 Валюшко І.В. Соціальні чинники протидії корупції в Україні // Стратегічні пріоритети. 2013. № 2. С. 69-73.

3 Погорецький М.А., Волков Д.В. Корупція і хабарництво на заочній формі навчання навчальних закладів МВС України та заходи протидії їм // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2009. Вип. 20. С. 122-130.

екологічних проблем можна побачити, що політична корумпованість охоплює не лише процеси прийняття стратегічних рішень, але і, відносно локальні питання. Згідно з Г. Поліщуком, «одним із проявів трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві та економіці є подальше розповсюдження на екологічну сферу безвідповідальності,яка значною мірою детермінує та підсилює дію факторів, що стосуються недоліків правозастосовної діяльності контролюючих і правоохоронних органів»[1].

Спосіб реалізації питань щодо питань політичної відповідальності залежить від можливості подолання проблем у конкретному секторі. Зазначене визначає необхідність координації з громадянським суспільством і постійний моніторинг того, що знову повертає з інституційної спроможності не лише органів правопорядку, але і інституцій управління і представництва. Сфера екологічних злочинів на локальному рівні дає змогу зрозуміти, що реалізація антибезвідповідальних заходів залежить не лише від діяльності відповідних установ, але і громадянської позиції. Все це доводить, що відповідних заходів в боротьбі з безвідповідальністю має включати політико-управлінську право-застосовну та масштабну комунікаційну діяльність. Роз'яснення причин і наслідків негативних явищ в певному сегменті розвитку суспільства мають реалізувати суспільний інтерес у вигляді цілеспрямованої громадянської дії. З метою поширення резонансу висування політичних вимог та тиску на політичні інститути з метою ухвалення відповідних рішень. Г. Поліщук вважає, що саме формування політичної культури громадян у поєднанні з заходами, спрямованими на формування належного рівня екологічної правосвідомості має створити підґрунтя для запобіжної діяльність щодо безвідповідальності в екологічній сфері та екологічної злочинності[2].

1 Поліщук Г.С. Корупція в структурі детермінації екологічної злочинності // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2009. Вип. 20. С. 131-137.

2 Там само.

Загальнонаукові підходи до визначення безвідповідальності становлять лише первинний базис для встановлення основних напрямків і випадків політичної безвідповідальності. Шлях досліджень в сучасних умовах в рамках політичних наук іде у напрямку фіксації емпіричних проявів встановлення причинних зв'язків між політичними інститутами та узагальнення видів політичної безвідповідальності. В сучасних умовах типологізація політичної безвідповідальності може здійснюватися як за рівнем функціонування того, чи іншого політичного інституту локальних, регіональних, національних, міжнародних, так і за предметом безпосередніх дій, якими можуть бути, або сфера владних повноважень, або ухвалення конкретних політичних рішень в межах колегіальних обговорень. Правова складова політичної відповідальності за безвідповідальність явища на найвищому політико-адміністративному, політико-владному рівні стає реальністю в умовах фіксації зовнішніх ознак та суспільно-небезпечного діяння. Звідси можна стверджувати, що лише не значна кількість політико-безвідповідальних явищ набуває розголосу і стає надбанням громадськості. Поряд з цим, наукова спільнота та громадські активісти здійснюють аналіз ситуації та пошук її виправлення. Український фахівець Б. Романюк стверджує, що організована злочинність і безвідповідальність – це соціальні явища[1].

Суспільна небезпека безвідповідальних діянь нерідко встановлюється на основі їх поширеності як соціальних практик. З політологічної точки зору політичного змісту вчинок безвідповідальності набуває через актуальність у взаємодіях політичних суб'єктів через значення того, чи іншого випадку для загальної політичної ситуації на всіх рівнях і етапах політичного процесу. Набуття соціальними практиками безвідповідальності загрозливих масштабів на політичному рівні означає, що ті, чи інші

1 Романюк Б.В. Організована злочинність і корупція – небезпечні суспільні явища // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. Вип. 24. С. 3-14.

політичні процеси не можуть здійснюватися через позицію певних політичних інституцій, можуть стати причиною масштабного політичного конфлікту. В цьому плані політична безвідповідальність докорінно відрізняється від її буденного визначення. В. Соловйов стверджує, що «побутова безвідповідальність» в українському суспільстві – явище «звичаєве», яке базується на сформованому з радянських часів у громадській свідомості нав'язливому стереотипі соціальної поведінки, пов'язаної з необхідністю давання хабара, без якого «неможливо обійтися»[1]. Політична ангажованість окремих державних посадовців у перехідних країнах також може слугувати ознакою причетності до безвідповідальних політичних дій.

Законодавством низки країн передбачена відстороненість державних діячів (призначуваних бюрократів) від політичної діяльності та партійності. Водночас, результати політичних рішень в усіх сферах життєдіяльності суспільства рідко мають однозначний ефект і результат. Ухвалення законодавчих актів під впливом груп інтересів має слабку доказову базу і може здійснюватися, навіть, за умови всебічної уваги засобів масової інформації і критики з боку політичних і громадських акторів. Масштаби не законного економічного прибутку можуть бути оцінені лише за умови участі в цьому процесі міжнародних інституцій. При цьому політична відповідальність у вигляді відставки, відсторонення від влади може стати реальністю лише за умови діяльності правоохоронних органів і незалежного судочинства на національному рівні. В умовах гострого політичного протистояння, звинувачення у безвідповідальності як вже зазначалося, можуть стати аспектом ведення політичної агітаційної кампанії та впровадження маніпулятивних стратегій. При цьому міжнародний фінансовий контроль може демонструвати вибірковість у пошуці ознак не законних прибутків посадових осіб та ухвалювати рішення

1 Соловйов В.М. «Побутова корупція»: сутність, ґенеза та сучасні тенденції в Україні // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. Вип. 25-26. С. 173-182.

щодо решти, або інших форм санкціонування не законних прибутків лише за сприятливої політичної ситуації. Як вважає С. Буткевич, «оскільки фінансові системи в усьому світі взаємопов'язані та взаємозалежні, проблема запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, сьогодні набула глобального масштабу. Вона викривлює економічну інформацію та ускладнює зусилля національних урядів щодо управління економічною політикою та забезпечення стабільності фінансової системи, а також стримує економічний розвиток будь-якої держави та створення середовища, привабливого для міжнародної співпраці й іноземних інвестицій»[1].

Конфліктогенність політико-девіантних рішень на локальному рівні підкреслюється зростанням ентропії внаслідок неможливості прогнозування ситуації. У класичному розумінні політична безвідповідальність є не лише порушенням існуючих норм політичної поведінки, які формувалися протягом розвитку демократичних політичних систем з середини XIX століття. За своєю суттю, поширення політичної безвідповідальності, відсутність чіткої відповідальності, зазвичай, повернення до стану війни всіх проти всіх, коли тимчасові альянси між політичними суб'єктами не підтримуються їх учасниками і порушення домовленостей носить масовий характер. Звідси, засобом обмеження масштабної політичної безвідповідальності є ухвалення нового суспільного договору, в якому політичні сили беруть на себе зобов'язання утриматися від подібних практик з метою самозбереження. Згідно з В. Пелішенко, в основі інституціонального розуміння безвідповідальності лежить протилежне ставлення до неї: з одного боку вона має позитивний, а з іншого негативний характер. Позитивний характер проявляється у тому, що владні політичні кола зберігають своє привілейоване становище, а негативний у тому, що високий рівень безвідповідальності

1 Буткевич С.А. Відмивання грошей і корупція: актуальні проблеми протидії та шляхи їх вирішення // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2012. № 2. С. 88-97.

загрожує ефективному державному управлінню та основам демократії[1].

Повертаючись до методології аналізу конкретних емпіричних проявів політичної корумпованості, необхідно звернутися до соціокультурних передумов і цивілізаційної зумовленості масштабів проявів безвідповідальності у практиках влади. Архетиповість посадового злочину правителя, або осіб, наближених до влади, визначається рівнем розвитку державності. Негативні конотації політичної корумпованості визначаються у той період, коли державний апарат встановлює загальнообов'язкові правила у вигляді законів та регулятивних настанов і встановлення заборони на певні види діяльності. Пам'ятки політичних вчень давнього Єгипту засвідчують, що велика роль у забезпеченні відповідного політичного клімату в державі надавалася моральній поведінці царя, який мав бути наділений достатньою мудрістю для того, щоб не вчиняти безвідповідальність дії та діяти відповідно до моральних імперативів. Як стверджують сучасні вчені політична корумпованість однією з провідних причин занепаду римської республіки наприкінці 1 століття до н.е. Римське суспільство було готове до авторитарного правління через очевидну зацікавленість і упередженість посадовців, які займалися «народними справами». Звідси, загроза політичної корумпованості демократичним нормам і стандартам, полягає не у кількості порушень, а у фатальному домінуванні довіри між суспільством і інститутами управління, які можуть призвести до позитивного сприйняття авторитарних владних практик, що сере іншого сталося у період занепаду Веймарської імперії у Німеччині на початку 30-х років XX століття. Згідно з В.Ємельяновим, усі, без винятку, форми уряду сприйнятливі до політичної безвідповідальності. Форми безвідповідальності змінюються, але обов'язково включають хабарництво,

1 Пелішенко В.О. Корупція у контексті сучасних соціально-політичних концепцій // Сучасне суспільство. 2014. Вип. 2, с. 122-123.

здирство, дружбу, сімейність, патронаж і привласнення[1].

Рівень політичної відповідальності та співвідношення рівню відповідальності за злочини та невідповідну поведінку в межах політичного процесу залежить від розвитку подій і ймовірності реалізації планів політичних суб'єктів. Політична безвідповідальність як чинник ризику у національних політіях викликає гостру увагу сучасних міжнародних організацій, а також аналітиків, які займаються визначенням тенденцій і подій на короткострокову, середньострокову і довгострокову перспективу і, що рівень безвідповідальності в певній країні на соціальному і економічному рівнях перевищує критичні показники, інвестори не приймають рішення щодо реалізації і масштабних проектів. Приклад співвіднесення рівня безвідповідальності з політичними рішеннями міжнародних гравців це закладена у політику ЄС щодо сусідів, вимога щодо етапів європейської інтеграції. Зазначене впливає на фінансування Європейської комісією певних програм і масштабних проектів. Звідси, можна стверджувати, що політична безвідповідальність є явищем, яке вивчається міжнародною спільнотою та впливає на ухвалення рішень.

Критичний аналіз владних відносин на локальному рівні їх підзвітності вимагає об'єктивних критеріїв політичної відповідальності і підзвітності. Контроль громадянського суспільства у розвинених демократичних державах здійснюється на основі функціонування вільних мас медіа і неупередженої системи судочинства. Результатами цього контролю є публічний характер видатків і життя найвищих політичних посадовців. В результаті, політичні лідери, представники політичних сил не можуть ризикувати репутацією, прямо порушуючи норми соціального співжиття і демонструючи користування привілеями, які виникають на основі перебування при владі. В зв'язку з цим, нормативність політичної поведінки у конкретних

1 Ємельянов В.М., Степанюк Д.А. Політична корупція в сучасній Україні // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2008. Т. 93, вип. 80, с. 72.

діячів залежить від аналізу й оцінки експертів і їх конкретного оточення та також конкурентів у політичних змаганнях. Безвідповідальність скандали щодо владних посадовців виникають, в основному, через порушення ними правил політичної гри і налаштування проти себе значної частини політичного середовища. Важелем, який запобігає суцільному і масовому порушенню політико-девіантної поведінки є жорстка політична конкуренція, коли представники політичних сил пильно стежать за конкурентами і політично протидіють їм. Для перехідних країн, в багатьох випадках, характерна неспроможність опозиції реально впливати на політику владних політичних сил. Як стверджує В.Ємельянов, завдяки політичній безвідповідальності влада фактично захоплюється. «Її ознаками виступають використання адмінресурсу та економічних важелів під час змагань за владу та замовчування фактів, які можуть негативно вплинути на передбачуваність ситуації, невідповідність між тим, що здійснюється,і тим, що проповідується, заради виправдання результату. Влада у такий спосіб виступає спотвореною формою власності й предметом купівлі-продажу»[1].

Реалістичним сценарієм подолання проблеми політичної безвідповідальності у трансформаційних країнах є консолідація політичного класу і громадянського суспільства навколо подолання загрозливих тенденцій. Водночас, сучасна Україна, попри, події на євро майдані перебуває лише на початку концептуального визначення політико-девіантних явищ, потребує широкої зовнішньої консультативної і зовнішньої матеріальної допомоги. Одним з важливих і масштабних чинників для подолання владної безвідповідальності міг би стати дієвий механізм представництва інтересів, який би гарантував змагальність та підзвітність на всіх етапах просування певних політичних рішень. Початковим етапом для реалізації цієї програми має стати забезпечення рівноправ'я формування умов, що вимагають рівного доступу для всіх суб'єктів лобіювання

1 Там само, с. 74.

і групового представництва до процедур колективного ухвалення рішень у відповідних міністерствах, відомствах, парламентських комітетах, тощо. Україна перебуває на початковій фазі цього шляху і дієвою стратегією реалізації легального лобізму і рівноправного представництва інтересів є реєстрація законопроектів, які спрямовані на задоволення інтересів конкретних бізнес-структур і окремих економічних секторів. Ухвалення законодавства про лобіювання має на меті усунення переваги великого бізнесу у методах і засобах просування необхідних політичних рішень. Вітчизняний фахівець стверджує, що наслідки політичної безвідповідальності в Україні буквально знищують нашу державу, оскільки напрямки внутрішньої політики Української держави переходять з рук суспільства до рук олігархів, які використовують владні повноваження корумпованих чиновників для власного збагачення. В результаті довіра народу до української влади зменшується, здорова політична конкуренція в суспільстві зникає, а престиж України у світі падає[1].

Темпи реформ щодо перетворення механізмів ухвалення рішень та усунення середовища безвідповідальності вимагають не лише ухвалення законодавства, але й широкої політико-комунікаційної роботи з чітко визначеними цілями і залученими засобами, оскільки важелі політичної відповідальності не збігаються з правовими стандартами і засобами, то для просування питань політичної відповідальності та пріоритетних завдань політичного порядку денного вимагає переконання необхідності більшості суспільства. Останні, в свою чергу, можуть бути забезпечені лише з прагматичної, а не цілком ідеологічної точки зору. Передбачає переведення питань з точки зору політичної відповідальності до сфери соцієтальних інтересів кожного громадянина як потенційного суб'єкта висування вимог підготовки петицій підтримки ініціатив, тощо. На думку В. Ємельянова, непрямий напрямок подолання безвідповідальності – це просвітницька робота,

1 Там само, с. 74-75

розвиток свободи слова та отримання інформації, розвиток громадських організацій[1].

В аспекті функціонування політичної системи живлення політичної безвідповідальності набуває значення в межах важливих процесів конвертації вимог політичного середовища на політичні рішення. Функціонування «чорної скрині», яку запропонував Девід Істон залежить від ухвалення рішень, які мають ухвалюватися виключно на основі безсторонності та усунення зовнішнього впливу суб'єктів, які мають безпосередню зацікавленість у розпорядженнях на виході з системи. Крім того, згідно з концепцією Толкотта Парсонса локальна політична система як підсистема загальної системи суспільства має чітко відповідати вимогам структури і функціоналізму, якщо в суспільстві не повною мірою визначені елементи і ресурси макросу спільного управління, то вся суспільна система стає дисфункційною. Згідно з позицією В. Дереги, «дослідження щодо політичної безвідповідальності єдині в наступному: її практично неможливо повністю викорінити як явище. Однак можливим є зменшення її обсягів, впливу на соціально-економічні, політичні та інші процеси в суспільстві»[2].

Відкритість та підзвітність парламентів у сучасному світі виступає об'єктом вивчення та оцінювання з боку міжнародних спостерігачів. Значення політичних перетворень для міжнародної спільноти проявляється у конкретних числових показниках та експертних оцінках. Саме очевидність проявів політичної безвідповідальності для незаангажованих спостерігачів становить основу об'єктивної оцінки наявного стану тих, ч и інших посадових злочинів у кожній конкретній країні. У свою чергу, небезпека безвідповідальності визначається негативним іміджем конкретної країни, означає наявність конкретних кроків реалізації стратегії щодо демократичних реформ. Сучасна

1 Там само, с. 75.

2 Дерега В.В. Політична корупція: визначення та особливості // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2009. Т. 110, вип. 97, с. 75.

Україна, маючи відповідну законодавчу базу, необхідні ресурси, тим не менш, тривалий час не може ідентифікувати масштаби та засоби протидії безвідповідальності, що позначається на її зовнішньо-політичному іміджі і її співпраці з міжнародними організаціями.

Огляд можливостей протидії девіантним проявам та стимулювання засобів політичної відповідальності у країнах світу, засвідчує, що протидія політичній безвідповідальності залежить від волі основних політичних інститутів та чіткого усвідомлення необхідності оздоровлення і досягнення у державній політиці конкретних рубежів. Приклад Сінгапуру свідчить, що, навіть, етнокультурні та цивілізаційні засади політичної діяльності, які не визначають безвідповідальність як один з найтяжчих злочинів, не можуть бути перешкодою для успішної протидії проявам безвідповідальності. Водночас, найістотнішим чинником проявів порушень політичних норм в сучасній Україні є безпрецедентна близькість економічних і політичних акторів, пряме представництво груп інтересів у парламенті, несамостійність представників політичних сил, квотування урядових посад відповідно до побажань економічних гравців. Зазначене перешкоджає ідентифікації ненормативних політичних діянь, непублічних змов, картелізації, явища патрон-клієнтальних відносин у політиці на всіх рівнях. Руйнування цих непублічних зв'язків можливе лише за наявності політичної волі всіх без винятку політичних гравців.

Система політичних відносин у перехідних суспільствах характеризується не стійкістю політико-інституційних взаємодій. Ця проблема не зводиться, виключно, до взаємодії між гілками влади, а визначає системні поведінкові матриці політичних партій, громадських організацій, груп інтересів, наявність демократичних правил гри спонукає політичних суб'єктів до як найповнішої реалізації своїх інтересів. Водночас процесам демократизації властиве явище відступу, зафіксоване американським вченим С. Гантінгтоном. За таких умов, можуть фіксуватися

поновлення окремих авторитарних практик. Прикладом цього можна вважати політику Віктора Орбана в сучасній Угорщині, коли праві сили, які усунули від влади соціал-демократичні сили після багаторічного правління, вдалися до обмеження свободи слова і контролю над засобами масової інформації. Цей приклад вказує, що панівна політична сила на короткий період може використати можливості політичного домінування для підлаштовування політичного середовища під свої потреби й інтереси. У цих умовах, питання політичної безвідповідальності не може визначатися виключно як злочин, тобто абсолютно девіантна поведінка. Корумповані вчинки у вигляді змов між парламентськими силами можуть бути ідентифіковані лише згодом, за результатами політичних дій. Звідси трансформаційні держави потребують більш чіткого визначення правил політичної гри та зростання ролі судової влади у політичному процесі. В сучасній Україні, залежність судової гілки влади від окремих політичних діячів, двічі спричинила зміну Конституції та форми правління з метою укріплення влади однієї з політичних сил.

У багатьох перехідних державах політична відповідальність є важелем і практикою, яка спричиняє втрату майбутнього політичними силами, в результаті поразки на виборах, або в результаті переформатування парламентської більшості. Звідси, правляча, або домінуюча група намагається здійснити укріплення своїх позицій за будь-яку ціну, в тому числі, на основі локальної політики, фактично підкупу суперників, конкурентів та прибічників. Зазначене має місце в умовах, коли практика призначення державних посадовців є не прозорою, відзначається суб'єктивністю, довільністю ухвалення рішень. Саме тому, політичні підприємці «розраховують» на швидкий виграш і відшкодування інвестованих в електоральні процеси коштів.

Засади системної протидії безвідповідальності у глобальному рівні істотно підриваються політикою транснаціональних корпорацій, які намагаються у будь-

який спосіб максимізувати прибутки на світових ринках. За умов наявності значних сировинних ресурсів або інших вигідних умов для функціонування міжнародного бізнесу, національні уряди не в змозі відстоювати національні інтереси через неспроможність протистояти масштабному тиску. Нерівність розвитку між країнами ЄС, Сполучених Штатів та азійсько-африканськими країнами визначає наявність простору для вирішення питань економічної співпраці і у спосіб, не досяжний для громадськості. Уряди з сильними авторитарними тенденціями взмозі блокувати будь-які спроби розкриття змов з транснаціональними корпораціями. Вони стають очевидними лише в наслідок діяльності антиглобалістського руху, в рамках якого в протидію масштабним проектам здійснює організація Green Peace. Як вважає В. Соловйов, «потужні транснаціональні корпорації,розширюючи географію ведення свого бізнесу за кордоном, почали пропонувати і давати вищим посадовцям хабарі за ухвалення рішень, які давали змогу їм отримувати переваги і вигоди на ринках»[1]. Це спотворює взаємодії політичних інститутів є в сфері реалізації, забезпечуючи функціонування цілісного механізму локальної політичної системи.

Однак, згідно з класичними уявленнями, політична система реалізує розподіл цінностей у авторитетний спосіб. Звідси, наявність надлишкових матеріальних цінностей у окремих представників політичного класу, викликає недовіру до системи в цілому. Звідси, механізм політичної відповідальності, який має позбавляти посадовців їх владного становища має спрацьовувати за будь-яких умов і без всіх виключень. У зв'язку з цим, інструмент відставки посадовців за політичні вчинки на сучасному етапі є домінуючим механізмом захисту демократичної системи від суцільного колапсу. Підзвітність урядів у парламентських республіках робить можливою їх відставку через наявність

1 Соловйов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 4, с. 32.

умов для висловлення недовіри. У президентських республіках заміна посадовців відбувається за мотивами невідповідності здійснюваної політики настановам і політиці голови держави. Отже політична корумпованість, як таємна змова або дія, спрямована на порушення політичних домовленостей і правил гри, не є центральним об'єктом політичної відповідальності. Імпічмент як захід проти посадовців, які вчинили політико-безвідповідальність дії на сучасному етапі є наслідком помилки самого політичного суб'єкта, якому загрожує така форма політичної і правової відповідальності.

Зв'язок між економічною діяльністю і економічною відповідальністю перебуває в межах тих політичних рішень, які забезпечують безперешкодне функціонування економічної системи. Водночас, ефект економічних рішень, які застосовані в економічній сфері проявляються лише через певний період часу, що не дозволяє, повною мірою, на суб'єктів політичної безвідповідальності. Крім того, політична корумпованість може бути наслідком дострокової стратегії наземних держав, спрямованої на розхитування ситуації і дестабілізації окремих країн, що визначає неспроможність національного законодавства та ефективно протидіяти проти міжнародної політичної безвідповідальності та змоги іноземних держав щодо прийняття рішень на шкоду третім країнам, або групи країн.

Інтернаціоналізація політичної безвідповідальності прогресує через можливість наявності спільних інтересів між національними та міжнаціональними політичними елітами. Предметом таких дій є лобіювання інтересів національних і іноземних держав на шкоду національним інтересам, зокрема у питаннях імпорту та експорту забезпечення культурно-ціннісної ангажованості обміну послугами, а також досягнення цілей стратегічної політики. Геополітичні детермінанти політичної безвідповідальності яскраво проявилися в сучасній Україні у період до Євромайдану і, фактично, спричинили масштабне невдоволення. Наслідки політичної безвідповідальності

на міжнародному і глобальному рівні визначають втрати держав не лише у репутації, але у конкретних ресурсах та позиціях на міжнародній арені. Запобігання цим явищам, є розбудова ефективної системи міжнародної безпеки, моніторинг і взаємна допомога держав.

Феномен політико-безвідповідальних транзакцій у сучасному світі не є до кінця вивченим, він може бути продемонстрований на основі співвідношення економічних активів окремих держав та реалізації їх інтересів протягом певного часу. Водночас для міжнародних фінансових інституцій, неефективність використання коштів за лініями міжнародного фінансування вимірюється рівнем досягнень конкретними національними урядами. Це є непрямим у випадку неефективності використання значних за обсягом кредитних коштів. Політична корумпованість суб'єктів національних політичних відносин стає очевидною. Особливо наочно це демонструється на прикладі африканських і азійських держав, які витрачають значні донорські кошти донорської допомоги, проте, не демонструють успіхів у реформуванні національної інфраструктури, тощо. Тому на порядку денному стоїть питання глобальної політичної відповідальності, вироблення її суб'єктів, інститутів, способів і шляхів реалізації.

Таким чином, взаємозв'язок понять і явищ політичної безвідповідальності і політичної відповідальності виходить далеко за межі лінійних інтерпретацій і причинно-наслідкових зв'язків між злочином і покаранням. Буденні уявлення щодо корумпованості політичних посадовців, обраних і призначуваних, є далекими від розуміння сутності корумпованості як політичного явища і політичної відповідальності як процесу, що формує траєкторію взаємодії політичних інститутів. Політико-правова практика визначення політичної безвідповідальності у провідних демократіях світу засвідчила, що законодавство істотно відстає від розвитку форм політичної корумпованості. Звідси її нові форми,

завжди можуть уникнути нормативних обґрунтувань у звинувачувальних актах і судових рішеннях. Крім того, політична відповідальність залежить від суто політичних чинників, які визначаються рівнем розвитку громадянського активізму захисту прав людини, можливостей політичної участі і самовиразу громадян у кожному конкретному суспільстві. Події Євромайдану в Україні засвідчили, що безпрецедентний рівень безвідповідальності не може залишитися безкарним в умовах загального суспільного невдоволення. І політична відповідальність є наслідком дії закону великих чисел і функціонування політичного ринку, що означає, що не якісний політичний товар, в решті, не буде «призваний» на наступних політичних виборах. Механізми імпічменту та відставки, які є виразними прикладами політичної відповідальності конкретних політичних лідерів і посадовців, є лише не значним зовнішнім проявом макрополітичних змін, які відбувають внаслідок прийняття невірних політичних рішень, або програшу тих, чи інших політичних акторів у масштабній політичній грі. В сучасній Україні випадки політичної безвідповідальності ще не набули стійкої систематизації. Однак, макрополітична відповідальність отримала вираз у подіях Помаранчевої революції і Революції Гідності. Регулювання питань політичної відповідальності в сучасній Україні є істотним аспектом євроінтеграційних реформ. У цьому контексті безпосередня база безвідповідальності – тіньове відстоювання політичних інтересів групами тиску і групами інтересів – потребує законодавчого регулювання. Як свідчить законодавча і правозастосовна практика провідних демократій світу (передусім країн ЄС і США), легальний лобізм з джерела злочинів може перетворитися на потужний ресурс для представництва суспільних інтересів. Це можливо лише за умови вироблення адекватних правил та послідовності у їх захисті і контролі з боку суспільства. Зазначене визначає напрями для широких суспільних дискусій і досягнення консенсусу у подальшому удосконаленні правового підґрунтя демократичної політичної системи й громадянського суспільства.

5.3. Соціальне партнерство і легальний лобізм як чинники розвитку громадянського суспільства в урбаністичному середовищі

Сучасна політична наука дедалі більше уваги приділяє питанням неформальної групової політичної активності в умовах переходу до демократії. Оскільки інформація про ці явища може стати основою для розкриття механізмів функціонування політичних інститутів і процесів в умовах, коли правила політичного суперництва не є формалізованими і прозорими. Водночас груповий вимір політичного представництва розкриває специфіку соціальної структури конкретного суспільства, механізми просування соціальних вимог на політичний рівень. Одним з базових секторів генерування соціальних потреб та імпульсів підтримки і вимог до політичної системи (Д. Істон) виступає сфера соціально-трудових відносин. У економічно розвинених державах соціально-трудові відносини вкладаються у парадигму соціального партнерства і включають взаємодію трьох різноспрямованих сил: роботодавців, представників працівників (профспілок) і урядових органів регулювання. Всі ці структури мають власні групові інтереси в межах соціально-партнерських відносин.

У сучасній Україні групова політична взаємодія в межах соціально-трудових відносин також перебуває у фазі становлення. Тому вкрай необхідним є вивчення загальних закономірностей щодо розстановки сил в межах питань організації праці, які існують у суспільствах, що переживають процеси трансформацій.

Проблеми групової активності профспілок у межах соціального партнерства розглядали вітчизняні та зарубіжні вчені. Зокрема, комплексний характер групової громадської активності профоб'єднань підкреслював

В. Цвих[1]. Український експерт О. Корнієвський[2] розкрив роль профспілок у транзитивному суспільстві. Економічний аспект відстоювання групових інтересів у соціально-трудових відносинах вивчала дослідниця І. Урусова[3]. Аспекти активності профспілок у суспільстві сталої демократії вивчали американські дослідники Дж. Келлі та П. Вілман[4]. Поряд з цим, проблематика групової активності профспілок в межах соціально-трудових відносин потребує подальшого вивчення.

Проблема громадської активності профспілок в межах соціально-трудових відносин для сучасної політичної науки є важливою як з практичної, так і з теоретичної точки зору. У сучасних розробках актуалізується встановлення потенціалу профспілок як групового політичного актора в межах сучасних соціально-трудових відносин в урбанізованому середовищі. Завданнями сучасної політичної науки є, по-перше, вивчення трудового представництва політичних інтересів роботодавців та держави; по-друге, визначення структурних та організаційних особливостей групової активності профспілок у соціально-трудових відносинах на прикладі конкретних транзитивних та розвинених демократичних держав.

Активність профспілок як громадських організацій на пострадянському просторі має досить тривалу традицію. Традиційні форми відстоювання трудових інтересів найманих працівників удосконалювалися і набули розвинених форм вже у позаминулому столітті. Ефективність досягнення профспілками успіху у реалізації потреб своїх членів залежала від ступеню радикальності вимог та організаційної спроможності профспілкових об'єднань.

1 Цвих В.Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: автореф. дис... доктора політ. наук: 23.00.02. К., 2004. 36 с.

2 Корнієвський О. Професійні спілки в умовах соціальних трансформацій // Політичний менеджмент. 2008. № 6. С. 105-113.

3 Урусова И.Н. Экономические интересы в системе отношений собственности // Экономический журнал. 2008. № 15. С. 37-47

4 Union Organization and Activity / J. Kelly, P. Willman (eds.). N.Y.: Routledge, 2004. 208 p.

Відстоювання прав найманих працівників в межах соціально-трудових відносин профспілками пов'язана з іншими сторонами соціально-трудових відносин. Значну роль у трансформаційних суспільствах в межах регулювання відносин праці і капіталу відіграє держава. Її спроможність полягає в існуванні низки групових гравців, які представляють, з одного боку, профільні міністерства і відомства, а з іншого – регіональні та місцеві виконавчі і представницькі органи влади, зацікавлених в економічному зростанні. Профспілки виступають партнерами держави в умовах, коли остання намагається контролювати діяльність бізнес-структур. Водночас в умовах трансформації профспілки позбавлені багатьох можливостей, які б дозволяли їх розглядати як рівноправні за потенціалом групи у соціально-трудових відносинах.

Відносини конкуренції та змагання виступають середовищем для взаємодії профспілкових груп інтересів з організаціями роботодавців. В умовах суспільства трансформацій успішність соціального партнерства залежить від можливостей реалізації інтересів роботодавців та їх форм і методів роботи. Приклади сучасної України свідчать, що організації роботодавців виступають одним з найбільш динамічних в організаційному відношенні групових утворень, які утворюють досить розгалужену мережу.

Оцінюючи групову спроможність профспілок у відстоюванні інтересів найманих працівників і забезпеченні своїх організаційних потреб, необхідно враховувати й слабкі сторони роботодавців як потенційних конкурентів. Формальні організації підприємців не є тими базовими структурами, які виступають реальними учасниками групової активності з відстоювання соціально-економічних інтересів.

Спроможність груп роботодавців як конкурентів профспілок залежить від стану економічного зростання у конкретній галузі. Якщо профспілки утворюються на більшості підприємств, то активність груп

інтересів, (просування та відстоювання інтересів на загальнодержавному, регіональному, місцевому рівнях), спостерігається здебільшого у секторах економіки, які здатні забезпечити сталий прибуток.

Реалізація групових інтересів профспілок в межах соціально-трудових відносин пов'язана з завданнями, які стоять перед сферою соціально-трудових і соціально-партнерських відносин у урбанізованому суспільстві. Ці завдання виражають загальні потреби модернізації та забезпечення сталого зростання економіки.

Успішність реалізації групових інтересів найманих працівників у суспільствах соціальних і економічних трансформацій залежить від адекватності розуміння профспілками своїх можливостей та потреб. Близькість до базових запитів і інтересів трудящих, обґрунтовує постійну актуальність вимог профспілок як груп інтересів. Водночас істотною потребою є постійне удосконалення умов праці, що не завжди є реальним у межах суспільства трансформації.

Організаційна спроможність профспілок як групи інтересів у межах соціально-трудових відносин спирається на можливості формальної організації об'єднань трудящих. Як сторона об'єднань трудящих у соціально-трудових відносинах, профспілки представляють перед роботодавцями і адміністраціями конкретних підприємств не лише конкретні трудові колективи, але й весь загал найманих працівників, об'єднаних у цілісну структуру. В цих умовах вимоги до підвищення стандартів і умов праці є більш обґрунтованими і вагомими.

Групове відстоювання інтересів профспілок в межах соціально-трудових відносин має серйозні переваги в тому випадку, якщо профспілки розширюють свій вплив на процеси виробництва й управління підприємствами. В такій ситуації групова активність профспілок, в тому числі й лобізм, мають бути спрямовані на законодавчі зміни, які будуть констатувати процеси реальної виробничої демократії за зразками розвинених демократичних країн. В цілому соціально-трудова сфера має бути інтегрованою і

вирішувати завдання економічного зростання.

Можливості профспілок як групових політичних об'єднань в межах реалізації державних реформ соціально-трудової сфери має спиратися на їх внутрішню єдність і концентровану підтримку з боку трудящих. Також процеси інституалізації профспілок як груп інтересів мають знаходити підтримку на основі формування соціальної ідентичності найманих працівників, усвідомлення ними належності до специфічних соціальних верств з особливими інтересами та потребами.

Розширення можливостей профспілок як груп інтересів в межах соціально-трудових відносин може базуватися на удосконаленні загальних норм колективно-договірного процесу і забезпечення дотримання укладення колективних договорів. В умовах, які існують з моменту розпаду СРСР це питання є вкрай важливим. Формальний характер укладених колективних угод підкреслюється багатьма дослідниками і практичними діячами.

Підсилення впливу профспілок як груп інтересів в межах соціально-трудових відносин також має перспективи зростання через реалізацію національних традицій і специфічної ментальності. Як свідчить приклад Японії, населення є структурованим в межах специфічних соціально-етичних норм, які регулюють процеси виробництва на основі індивідуального та колективного сумлінного ставлення до трудових обов'язків.

Специфічні національні традиції як основа трудової етики можуть стати основою для посилення членської бази профспілок як конститутивного провідника інтересів трудящих. Єдність інтересів людей найманої праці потребує організаційного оформлення і громадсько-політичного виразу. Профспілки, здійснюючи агрегування та артикулювання інтересів можуть спиратися на особливості національного характеру пострадянських країн.

Зміна ролі власників і трудящих у процесі виробництва і надання послуг, збільшення індивідуальних ролей, підвищення статусів індивідуального працівника

кидає певний виклик колективам як соціальній основі професійних спілок. З іншого боку, підвищення кваліфікації відповідальності найманих працівників передбачає і наявність нових удосконалених форм захисту. У цих умовах організації найманих працівників, як структури групового впливу, можуть більш оперативно і чітко здійснювати захист інтересів своїх членів. Трудові відносини перебудовуються в напрямку встановлення партнерських відносин і співпраці трудящих і представляючи їх інтереси профспілок з одного боку і керівництва підприємств з іншого, з метою підвищення ефективності діяльності, посилення значимості в трудових процесах, творчості, новаторства, інтелектуалізації праці, включаючи потенціал організації і економіки в цілому.

Таким чином, специфіка соціально-трудових відносин трансформаційного суспільства формує середовище групової громадсько-політичної активності на основі існуючої організаційної бази соціального партнерства. Еволюція законодавчого та виконавчого регулювання соціально-трудових відносин ставить перед профспілками як політичними групами інтересів низку викликів. Серед них: відповідність змісту нового законодавчих актів (таких, зокрема, як проект «Трудового кодексу» в сучасній Україні) специфіці національної економіки, активне впровадження менеджерських технологій, зростання рівня технологізації праці. В цих умовах практична робота профспілок як груп інтересів має бути динамічною та спрямованою на визначення ключових моментів і особливостей поточного виробничого процесу. Групова форма політичної активності як чинник відстоювання інтересів може забезпечити більш глибоке і широке представництво інтересів найманих працівників через її динамізм та вплив на прийняття рішень.

Роль профспілок як груп інтересів в межах соціально-трудових відносин трансформаційного суспільства має низку перспективних напрямків та істотних викликів. Потенціал групової активності для профспілок у контексті соціально-трудових відносин може бути як

базою для підтримки організації найманих працівників, для нарощування їх політичного впливу, так і основою організаційних обмежень їх діяльності.

Серед позитивних рис перспективної групової активності профспілок є масовість організаційної структури, загальна підтримка трудящих, стандартність вимог профспілок та їх близькість до основних потреб трудящих. Водночас нарощування організаційної спроможності роботодавців, специфічні галузеві інтереси державних агентств з регулювання соціально-трудових відносин, галузеві, регіональні та місцеві пріоритети в межах соціально-трудових відносин, можуть бути перешкодами для сучасних профспілок як груп інтересів, оскільки вони формують своєрідне конкурентне середовище. Спроможність профспілок пристосовуватися до мінливих умов може надати їм шанс для подальшого організаційного зростання і ефективного відстоювання прав найманих працівників. Відновлення впливу профспілок, як масових громадських організацій може бути забезпечене за рахунок послідовного просування питань реформування соціально-трудових відносин шляхом зміни умов, стандартів оплати праці відповідно до світових стандартів, рекомендацій МОП та європейських соціально-партнерських структур. Це дає можливість соціально-трудовій сфері сучасної України стати чинником економічного зростання та політичної стабільності.

Проблема відображення сучасної взаємодії профспілок і політичних інститутів (політичних партій, держави, органів місцевого самоврядування, груп інтересів і громадських рухів тощо) набуває актуального значення через явища суспільної аномії в умовах економічної кризи. Також в сучасний період відбувається пошук владними командами нових стратегій легітимації на тлі зростання випадків і фактів позасистемної громадської активності, які призводять до раптових змін і трансформацій. Для сучасної України роль взаємодії профспілок та політичних інститутів важко оцінити. Це питання носить, в основному,

потенційний характер. Масова формальна участь громадян у професійних спілках, (за різними оцінками, до 90 % всіх працюючих, тобто до 10 млн. осіб), не перетворилася на істотне підвищення ролі профспілкових об'єднань в українській політичній системі.

Функціональна роль соціального партнерства у контексті розвитку всього суспільства залежатиме також від інноваційного потенціалу профспілок, їх здатності відповісти на соціальні запити населення у майбутньому. Поряд з цим, перспективи розвитку самого суспільства і його виробничої та економічної інфраструктури змушують ставити під сумнів безхмарність майбутнього профспілкових об'єднань. Соціальна спрямованість світової економіки може бути основою посередницької ролі профспілок у глобальному виробництві. Водночас зростання кризових явищ в світовій економіці та окремих регіонах світу ставить під сумнів можливості ринковим чином орієнтованого виробництва реагувати на соціальні запити та представництва соціальних інтересів.

Серед взаємодій профспілок з державою як сукупністю політичних інститутів, основними імперативами мають стати виконання взаємних домовленостей, відкритість, взаємна повага та спрямованість на інноваційний і модернізаційний вектори розвитку всього суспільства. Однак, інтереси демократизації можуть вимагати від профспілок, як громадських організацій, особливої опозиційної ролі у політичній системі.

Оглянутий матеріал свідчить про те, що політична взаємодія профспілок і інститутів політичної системи має опосередкований характер. Більшість контактів і груп інтересів протікають в межах соціального партнерства. Крім того, для взаємодії профспілок і політичних інститутів характерною є не лише модель співпраці, але й суперництва і конфлікту. Страйкова боротьба профспілок є ознакою їх конфліктної взаємодії з органами держави в цілому та з правлячими групами. З розвитком наднаціональних інституцій, наприклад, Європейського Союзу, з'явилася

модель взаємодії профспілок та наднаціональних груп інтересів, а також політичних сил. В такій моделі профспілки самі набувають рис політичних інститутів і безпосередньо контактують з державними агенціями та громадськими організаціями в межах корегування або вироблення державної політики за умови наявності доступу до цього процесу. Особливий відбиток на взаємодію профспілок і політичних інститутів справляє стан і рівень розвитку політичної культури. Для профспілок сучасної України важливим є залучення до політичного процесу громадян до громадсько-політичної діяльності як у межах страйків, пікетів, демонстрацій, так і участь у громадських обговореннях і консультацій від соціально-економічних та соціально-правових до суто політичних питань.

Набуття профспілками рис політичних інститутів пов'язане, передусім, з дестабілізацією політичної ситуації та втратою довіри населення до основних суб'єктів політичного управління. У таких умовах профспілкам важливо не втратити свій шанс і отримати пряму підтримку населення, створивши власну політичну силу.

Отже, сучасні тенденції розвитку політичних систем світу засвідчують, що взаємодія профспілок і політичних інститутів вимагає від об'єднань працівників суб'єктної позиції, яка полягає у послідовному відстоюванні своїх вимог та використанні засобів комунікаційного просування на політичному ринку. В цьому випадку зацікавленість політичних сил, органів держави і самоврядних спільнот, а також міжнародних політичних гравців у профспілках як партнерах має шанс істотно збільшитися[1].

На думку автора, потребує поглибленої розробки концептуальний зв'язок між специфікою конфігурації системи соціально-професійного представництва, політичним режимом і взаємодією соціального середовища і політичної системи, який полягає у детермінації розвитку структури соціально-професійного представництва

1 Тихомирова Є. Лобізм як складова міжнародного PR // Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 143-151.

владним впливом держави у відповідності з типовими режимними характеристиками в напрямі визначення провідного компоненту представництва професійних інтересів. У свою чергу, місце основного агента зв'язку між соціальним середовищем політики як джерелом вимог і підтримки політичної системи, можуть посідати профспілки як найбільш масова представницька організація, а їх політичний вплив у вигляді компоненту структури соціально-професійного представництва знову залежить від базових режимних передумов.

На думку автора також необхідно розширити класифікацію мотивацій політичної діяльності профспілок, в якій на основі аналізу результатів та зміни поведінки профоб'єднань виокремлено внутрішні (політичний інтерес, що втілюється у конкретних вимогах до влади, потреби профспілок у стабільному розвитку та подальшому існуванні як соціального інституту та дієвої організації трудящих, амбіції керівництва профспілок у розширенні сфери впливу) та зовнішні чинники (прямий директивний вплив держави та політичних сил, тенденції розвитку соціально-політичної ситуації, зовнішньополітичний вплив). У цих випадках мотивація політичної діяльності профспілок виступає як складна інтегрована структура, що ґрунтується на нестійкому балансі внутрішніх і зовнішніх чинників впливу та залежить від особливостей профспілкового руху в кожній окремій країні.

Агрегування та артикуляція профспілками інтересів трудящих, що спираються на комплекс профспілкових прав, до певної міри гарантують відстоювання даних інтересів в тому сенсі, який найбільшою мірою відповідає потребам працівників. Правові засади існування профспілок в Україні та світі складають основу певної позиції, сукупності можливостей, за допомогою яких профспілки можуть активно діяти у сфері політики. Розширення або звуження даних прав становить предмет політичної взаємодії. У сучасний період, що характеризується домінуванням технологічних засад політичного мислення, профспілкові

права набувають нової актуальності, оскільки виникає загроза як з боку специфічного розвитку трудових відносин (що стають менш формальними та більш індивідуалізованими), так і з боку соціально-психологічного клімату в суспільстві (що характеризується зниженням інтересу до колективних дій.)

Статус профспілок у політичний системи визначається багатьма чинниками. По-перше, це політичний вплив. Він зумовлюється здатністю впливати на розвиток політичних подій, забезпечуючи при цьому отримання потрібного результату, незважаючи на протидію несприятливих чинників. Даними чинниками можуть бути: протидія політичних сил або конкуруючих груп інтересів, загальний політичний клімат у суспільстві, несприятлива соціально-економічна ситуація, деструктивні дії державного апарату. Крім того, визначальним параметром оптимального політичного статусу профспілок слід вважати інтенсивність політичного життя профспілок, тобто кількість політичних дій у певний проміжок часу. До числа даних дій слід віднести, насамперед, підтримку політичних сил, здійснення публічних заяв з політичних приводів, що стосуються не тільки профспілок, але й політичної ситуації взагалі. Політичними діями профспілок може бути їх цілеспрямована агітаційна робота, що має на меті створення в суспільстві враження про профспілки як про політичних акторів. Зазначена робота може не збігатися з поточним політичним порядком денним (серед іншого, так вважають українські політологи[1]).

Вимір політичного впливу ґрунтується на сукупності політичних рішень, прийнятих на користь профспілок завдяки їх цілеспрямованій діяльності. Другим показником політичного впливу слід вважати обсяг підтримки або довіри до профспілок з боку виборців. Проте виміряти реальний політичний вплив дуже важко, оскільки політика виступає сукупністю різноспрямованих дій. Віднести

1 На шляху до суспільної злагоди / Ю.Ж. Шайгородський (упоряд.). К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2001. 144 с.

котрусь з них до числа наслідків активності профспілок іноді проблематично. Усе ж слід зауважити, що політичний вплив профспілок перебуває не тільки й не стільки у сфері електоральної політики. Основою їх політичного впливу є довгострокова діяльність з набуття авторитету серед членів профспілки та надалі передачі цим членам політичних повідомлень.

Пріоритетність політико-суб'єктних дій профспілок має формуватися на основі основних політичних потреб профруху: забезпечення постійного представництва інтересів організацій найманих працівників, налагодження конструктивної взаємодії з органами державної влади або вироблення чіткої опозиційної платформи та системи дій, забезпечення постійного контакту з базою політичної мобілізації. Остання може бути достатньо ефективною за умов розвитку ідентификації широких мас трудящих з профспілками як своїм представником у політичній сфері. Отже, оптимізація політичного статусу профспілок є можливою за умов сприяння об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Суспільні рухи відзначаються нетривалим існуванням та виникають, зазвичай, у періоди політичних криз як реакція населення на погіршення соціальних умов. Проблема взаємодії профспілок та соціальних суспільних рухів виступає досить цікавою проблемою для сучасної політичної науки, оскільки профспілковий рух є одним з різновидів цього явища в сучасному світі. Складовими проблеми є риси профспілкового руху як суспільно-політичної течії та його завдання та пріоритети в сучасних умовах.

Основною причиною порушення оптимальності взаємодії профспілок та суспільних рухів є спонтанність виникнення останніх. Водночас, широка соціальна база, яка вважається в стихійних суспільно-політичних течіях, базується на негативному сприйнятті індивідами і групами оточуючої соціальної реальності. В цьому ставленні профспілки можуть підтримувати, або заперечувати ті, чи інші факти соціального життя.

Подальшою перспективою розвитку профспілок як суспільного руху є підвищення їх універсальності, як структур представництва соціальних інтересів. Саме зростання протестних настроїв в період глобалізації забезпечує їх відповідність більшості вимог та пріоритетів.

Політична мобілізація профспілок пов'язана з формами їх активності у владно-управлінському контексті та контексті представництва інтересів. Обидві лінії є взваємопов'язаними і мають спільне нормативне підґрунтя. Воно пов'язане з громадськими об'єднаннями, які виступають посередниками між власне політичними процесами та життєдіяльності суспільства.

Ресурсом активізації профспілкового руху, згідно сучасних досліджень, є потреба населення в довірі та спільному перебуванні. Завдяки цьому профспілки можуть розширювати свій вплив як суспільний рух не лише на основі представництва трудових інтересів, але й на основі реалізації потреб населення у формуванні спільнот. Інституалізація сучасних трудових колективів виступає важливою проблемою через індивідуалізацію праці та втрату єдиних стандартів соціального співжиття.

Виступаючи посередником між державою і громадянським суспільством, профспілки активно діють в межах соціального партнерства. Вони реалізують тлумачення соціально-трудових відносин та представництва найманих працівників, вимагаючи відповідності дій соціальних партнерів правовим вимогам, також вимагають корекції укладених угод.

Значна частина політичних прав профспілок пов'язана зі свободою їх діяльності. Це питання є надзвичайно актуальним для транзитивних країн. У цих державах існування профспілок не ставиться під сумнів на декларативному рівні, проте в реальності вони зустрічають низку перешкод в своїй діяльності: від свавілля адміністрацій окремих підприємств до цілеспрямованої обмежувальної корпоративної політики. Тому низка профспілкових прав перебуває у фокусі відстоювання і громадської

діяльності організацій та об'єднань найманих працівників. Наприклад, в сучасній Україні таким нормативним актом є проект нового «Трудового кодексу», який значно звужує можливості профспілкової діяльності.

Співвідношення самостійності політичної суб'єктності профспілок та політичних сил є важливим питанням розвитку сучасних партійних систем. Вказана залежність детермінується як рівнем розвитку партій та профспілок окремо, так і особливостями національних політичних систем. Партії в основному шукають найефективніший спосіб впливу на свідомість виборців та громадян як соціальної бази. Ініціатива при цьому може належати як профспілкам, так і політичним силам. Чим більш розвиненими та впливовими є об'єднання працівників, тим більш самостійними вони є під час вибору політичного партнера. Зниження самостійності у виборі профспілок пов'язане, насамперед, з зовнішніми по відношенню до партійних систем політичними чинниками: нормативним регулюванням державою політичної діяльності громадських організацій, режимними характеристиками політичної системи, а також специфікою політичної активності мас. Ситуація, за якої профспілки повністю втрачають можливість діяти як політичні суб'єкти й змушені чітко виконувати накази партійного керівництва є можливою в умовах тоталітаризму.

Контрольні функції профспілок в межах ліберальної інтерпретації громадянського суспільства отримують прояв у представництві інтересів і їх артикуляцію в межах обговорень і відстоювання позицій, які реалізують право на вільне представництво і свободу слова, виступаючи як рівноправний партнер держави. Перевагами профспілок у ліберальному контексті громадянського суспільства є їх організація та широкі організаційні можливості.

Профспілки, входячи до структури соціально-професійного представництва, мають цілком забезпечений законодавством статус, який не ставиться під сумнів владною елітою. Їх профільна діяльність – захист інтересів

найманих робітників у виробничих відносинах – виступає стабільною базою та передумовою соціального впливу та соціальної конкуренції з іншими організаціями професійного представництва. Для відносин соціального середовища та політичної системи за умов демократичного політичного режиму характерні прозорість, толерантність, зворотний зв'язок та стійкі правила гри. За таких обставин політичний вплив профспілок зростає, оскільки вони стають провідною організованою силою соціально-політичного представництва професійних інтересів населення.

Зв'язок соціально-професійної структури трансформаційно-транзитивного суспільства та політичної системи того ж суспільства має низку особливостей, що впливають на перспективи зміни політичного статусу профспілок у сучасній Україні та в цілому світі. Модель відносин суб'єктів представництва професійних інтересів та політики залежить від: 1) варіабельності концептуальних варіантів розвитку соціуму, що трансформується; 2) нестійкого характеру соціально-професійної структури населення; 3) економічної нестабільності, поєдання різних компонентів економічного ладу; 4) авторитарних тенденцій у діях державних інституцій (спрямованих на реформування) та непрозорості прийняття політичних рішень.

Взаємодія соціального середовища і політичної системи набуває в межах предметної сфери соціального партнерства нових умов розгляду і чинників впливу. Дослідні пріоритети будуються на визначенні політичних вимог соціальних акторів. Крім того, міжнародні відносини та умови глобалізації вносять певні корективи щодо політичної взаємодії на національному рівні. У цих умовах соціально-економічні процеси дедалі більше перебувають під впливом національної та міжнародної політики. Тому роль держави полягає в більш гнучкому реагуванні й адаптивності до зовнішніх викликів.

Умовою успішної реалізації реформ і програм модернізації в сучасній Україні є політична стабільність. Її передумовою,

як відомо, є соціальна злагода і громадянський мир. Ці засади не завжди забезпечуються через тенденції вітчизняного політичного процесу: політизацію економіки та соціальної сфери, активність політичних сил, які змагаються за владу тощо.

Крім того, істотний вплив на систему соціального партнерства в сучасній Україні справляють групи інтересів, які не повною мірою спрямовують свої зусилля на забезпечення оптимальної взаємодії держави, роботодавців і найманих працівників. В сучасній Україні загострюється проблема легального політичного лобізму, який має сприяти реалізації функції соціального представництва.

Дослідження спектрів політизації соціального партнерства актуалізується у контексті формування нової соціальної структури в сучасній Україні, в якій змінюються старі соціальні ролі і механізми соціальної мобільності. Тому потребують аналізу позиції соціальних партнерів і їх основні вимоги у межах партнерських взаємодій. Партнерські відносини між профспілками і об'єднаннями бізнесменів потребують політичного аналізу, оскільки партнери нерідко використовують політичні важелі для досягнення зміни свого становища і його виправлення.

Політика соціального партнерства є багатовимірним явищем, яке охоплює низку політичних і суспільних процесів. Практика розгляду соціального партнерства як виключно економічного явища не відповідає сучасним реаліям, оскільки відносини між працею та капіталом визначають ступінь громадсько-політичної стабільності у суспільстві.

Питання прийняття рішень стосовно перспектив розвитку соціального партнерства у політичній площині залежить також від вироблення спільної точки зору з боку його основних учасників. Наявність спільних підходів з боку роботодавців, профспілок та держави збільшує імовірність укладання домовленостей, які забезпечують соціально-економічну стабільність протягом тривалого часу.

Поряд із представництвом інтересів громадських груп,

які відображають потенціал соціального партнерства для процесів розбудови громадянського суспільства, важливою частиною політологічного проблемного поля політики соціального партнерства є специфіка демократичного транзиту. Вона відображає незавершеність підходів до стратегічного розвитку соціальної структури, не повну функціональну готовність до широкомасштабного соціального компромісу між основними соціальними партнерами.

Підприємницькі структури у вигляді фінансово-промислових груп стають потужними суб'єктами політичного процесу, не зважаючи на формальний пріоритет партій і громадських органа цій. У розвинених демократичних державах відбувається підготовка законодавства і порядку денного функціонування органів державної влади, і прийняття рішень. В сучасній України групові інтереси соціальних партнерів потребують більш широкого і публічного узгодження. Також політичним аспектом сучасного соціального партнерства і ролі профспілок в ньому є структуризація громадянського суспільства. У межах цього процесу політичного значення набувають соціальні вимоги профспілок, що особливо посилюється в періоди фінансово-економічних криз. Неузгодженість соціальних вимог, зростання кількості безробітного населення сприяють виникненню (як засвідчили приклади країн Азії і Африки у 2011 році) проявів масового невдоволення, некерованих протестів, громадянського протистояння й дестабілізації.

В сучасній Україні соціальні партнери потребують доступу до прийняття законодавчих рішень. Для цього оптимальним є безпосереднє політичне представництво інтересів силами підприємців і профспілок, що передбачає утворення відповідних політичних сил. Потребують розширення процедури обговорення позиції в межах соціального партнерства, зокрема, умов та норм оплати праці, а також співвідношення прибутку і ролі найманих працівників в управлінні підприємствами.

Ці процедури мають отримати більш широку реалізацію, особливо на регіональному і місцевому рівнях. Як свідчить практика парламентських слухань в Верховній Раді України, як підприємці (роботодавці), так і профспілки мають позиції, які потребують для узгодження політичної волі. Тому політичні партії повинні інкорпорувати соціальне партнерство до своїх програм як провідну цінність.

Соціальне партнерство в сучасному світі виступає одним з провідних об'єктів політико-правового регулювання. Основи соціальної взаємодії, закладені в середині XX століття, переживають період інтенсивного реформування і переосмислення. Держава, роботодавці і об'єднання найманих працівників за період після другої світової війни пройшли шлях значних трансформацій. Держава у глобалізованому світі уже не є єдиним суб'єктом законодавства і управління об'єднання найманих працівників, які характеризувалися масовістю і мали форму профспілкових організацій і поступово перетворюються на альтернативні форми. Працівники і роботодавці також проходять процес дифузійної зміни, коли національні підприємці взаємодіють з партнерами за кордоном, гнучко змінюють бізнес, співпрацюють з транснаціональними корпораціями, тощо. За цих умов, застарілість норм соціального партнерства викликає різноспрямовані імпульси, метою яких є зміна середовища реалізації інтересів та пріоритетів в межах системи соціального партнерства. Головним результатом всеохоплюючих та різноспрямованих змін початку XX1 століття є зменшення пріоритетності у взаєминах роботодавців і найманих працівників. Фрагментація представництва профспілок, послаблення ролі держави через планетарну тенденцію монетаризму і неолібералізму, на цій основі взаємодія сторін в межах соціального діалогу все частіше набуває характеру суперництва і конкуренції, ніж співпраці, що знаходить вираз у політико-правовому регулюванні соціального партнерства. Як стверджують сучасні вчені, «політико-правове регулювання соціального партнерства є

системою стратегічних і тактичних дій у межах діяльності з розробки й впровадження політик, спрямованих на стимулювання співпраці між роботодавцями, найманими працівниками і державою, а також на корекцію вже існуючих соціально-трудових відносин відповідно до нових стандартів соціального розвитку, рівня політичного впливу соціальних партнерів, динаміки розширення соціально-захисних функцій держави»[1].

Особливості просування інтересів та корекції соціального трудового законодавства спричиняється, великою мірою, тенденцією соціальних партнерів будь-що забезпечити свої позиції у мінливому світі. Водночас попри інноваційність економіки, значний вплив інформатизатизації, оптимізації виробничих процесів та інфраструктури, виникає потреба у мережній, горизонтальній взаємодії, яка передбачає співпрацю між соціальними партнерами не на рівні їх об'єднань центрального рівня, а на рівні регіональних і локальних суб'єктів представництва соціально-трудових інтересів. Ця співпраця в сучасному ЄС виходить за межі національних кордонів. вказане різноманіття соціально-партнерських практик вимагає законодавчого регулювання, спрямованого на уніфікацію підходів до розподілу цінностей в ході виробництва і врахування інтересів держави за умови легкої трансакції капіталів. Ситуацію ускладнює політика децентралізації, субсидіарності, властива, як сучасному ЄС, так і іншим сучасним індустріально-технологічним лідерам світу, Японії, США, тощо. Політико-правове регулювання соціального партнерства стає ареною різноспрямованих взаємодій з непередбачуваним нормативним результатом у вигляді законотворчості і нормо творення. Система пактів соціального партнерства, яка складає основу соціально-партнерських взаємин у Західній Європі на сучасному етапі перебуває перед низкою викликів і випробувань, що потребує балансування з метою збереження соціальної

1 Рибалка Г. Г. Система політико-правового регулювання соціального партнерства: структура та функції в умовах сучасної демократії: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Д., 2012, с. 4.

стабільності. Як вважає політолог Г. Рибалка, зміст регулятивного впливу соціально-політичних пактів на відносини соціального партнерства, який полягає у забезпеченні параметрів соціальної стабільності на тривалий період з урахуванням пріоритетів та програм економічного зростання та відповідно до балансу інтересів між провідними політичними силами»[1].

Реальність політико-правового регулювання соціального партнерства в сучасній Європі й світі означає формування механізмів озвучення позицій, які запобігають виникненню масштабних конфліктів, попри, загострення ситуації щодо відстоювання інтересів підприємців держави і найманих працівників. Здатність знаходити компроміс у сфері законодавства визначає роль політичних представників, соціальних партнерів у процесах просування рішень, які мають широке визначення у вигляді легального лобізму. Парадигма груп інтересів як більш гнучка на сучасному етапі забезпечує можливість адаптивної зміни законодавства внаслідок ситуативної активності сторін соціального партнерства. І це дає змогу удосконалити недоліки пактової системи взаємин, розрахованої на тривалий період і, які означають фіксованість членів, які є суб'єктами обговорень і прийняття рішень. Водночас, в умовах трансформаційних суспільств, зміна парадигм соціального партнерства і способів їх політико-правого регулювання не може не відзначатися окремими прорахунками та недосконалості нормативної бази, яка відкриває можливості для зловживань. Політична корумпованість в питаннях соціальних стандартів на рівні країн Центральної та Східної Європи, особливо у наймолодших країнах-членах ЄС відзначається лише зовнішнім визнанням соціальних стандартів та скоординованими діями державних і підприємницьких лобістів. Щодо штучного зупинення соціальних стандартів, зростання соціальних стандартів, властивих більш заможним країнам ЄС. Сказане спричиняє нове коло боротьби соціальних партнерів за удосконалення і

1 Там само.

гармонізацію соціально-трудових відносин, що призводить до далекосяжних політичних наслідків. Як вважають сучасні українські дослідники, політичне значення відносин соціального партнерства, яке реалізується у прийнятті (на базі узгодження позицій соціально-економічних акторів у межах тристоронніх консультацій) конкретних законодавчих рішень, корегуванні позицій парламентських й непарламентських політичних сил та урядів як органів коаліційного політичного управління щодо соціальної та економічної політики, встановлення режиму консоціальної демократії та моделі соціально-ліберального розвитку суспільства»[1].

Зв'язок між рівнем розвитку соціального партнерства і особливостями реформування політичних систем, отримує прояв у домінуючій моделі соціального партнерства, яка, не зважаючи на масштабні глобалізаційні процеси, обирається на національному рівні (відповідно до цього необхідно розглядати й моделі лобіювання інтересів, як вважає О. Длугопольський[2]). Саме в цьому контексті, має очевидний і рельєфний прояв лобістська діяльність суб'єктів соціального партнерства, оскільки в кожній з трансформаційних держав як у Європі, так і за її межами існує різний баланс між активністю роботодавців, профспілок та менеджерською роллю держави. Тяжіння до трипартиської та біпартистської моделей з боку політичних еліт і груп інтересів в тих, чи інших держав, зумовлено можливостями тієї, чи іншої моделі вирішувати конкретні завдання і інтереси підприємців, які виступають роботодавцями. Звідси, зрозумілим є їх прагнення спричиняти тиск на політичні інститути, уряди, парламенти, партії, громадські організації з метою забезпечення своїх інтересів. Саме ці питання формують середовище не контрольованого та нелегального лобізму, умовою якого є здатність політичних діячів тієї, чи іншої країни до корупційних

1 Там само.

2 Длугопольський О. Моделі лобіювання інтересів: світовий досвід та українська специфіка // Журнал європейської економіки. 2006. Т. 5, № 1. С. 30-57.

практик. Як стверджує Г. Рибалка, політико-суб'єктну структуру біпартистської та трипартистської схем політики соціального партнерства, де перша полягає у політико-правовій взаємодії локальних осередків профспілок та роботодавців з органами влади територіальних громад та громадськими групами з захисту соціально-економічних та екологічних прав за децентралізованою моделлю, а друга визначається централізацією, обумовленою роллю держави (як арбітра та ініціатора укладення колективних угод і їх корекції), покладанням на профспілки та організації роботодавців відповідальності за дотримання параметрів макроекономічного становища, а також вимог міждержавної інтеграції та стандартів демократії»[1].

Проблема емпіричних проявів корумпованого лобізму пов'язана з пошуком причин і наслідків взаємодії політичної системи та її зовнішнього середовища. Корумповані політичні дії в наслідок прямого, або опосередкованого лобіювання можуть спричинити далекосяжні наслідки у вигляді широкомасштабної дестабілізації у суспільстві, що порушує питання про функції політико-правого регулювання соціального партнерства. Згідно з сучасними уявленнями, функції політико-правового регулювання соціального партнерства, якими є: «сприяння встановленню соціально-політичної стабільності в умовах демократичних трансформацій та фінансово-економічних криз, перерозподіл національного багатства та доходів відповідно до рівня життя основних верств населення, адаптація соціально-трудових відносин до тенденцій та норм міжнародного правового регулювання, модернізація національного трудового законодавства та процесу прийняття політичних рішень до технологічних новацій та змін у структури виробництва»[2].

Особливості політичного регулювання соціально-трудових відносин формуються на основі рівнів і етапів співпраці між соціальними партнерами. Водночас, у сучасних

1 Рибалка Г. Г. Указ. твір, с. 4.
2 Там само.

державах конфліктність у сучасних соціально-трудових відносинах може проявлятися не лише на центральному, але і на периферійному рівні. Тому суб'єктами лобіювання у сфері політико-правового регулювання соціального партнерства можуть бути не лише консолідовані суб'єкти соціального партнерства, але і регіональні і локальні підрозділи. Непоодинокими є випадки, коли єдиний раніше профспілковий рух, подрібнюється, виникають альтернативні профспілкові організації. Зростає активність локальних бізнес угруповань з метою пом'якшення вимог і соціальних стандартів на локальному і місцевому рівнях. Зазначені дії вкладаються у певний алгоритм, розкритий вітчизняними науковцями. До його складу входить партійно-групова детермінація соціального партнерства у сучасних демократичних державах, яка представлена в вигляді механізму трансляції соціально-економічних інтересів та вимог, що охоплює такі основні рівні: агрегування соціального або економічного інтересу; формування ідеологічної платформи інтересу; утворення коаліцій співпраці; узгодження партійних, групових і партнерських вимог; реалізація інтересів на законодавчому рівні тощо[1].

Структура взаємодій в межах сучасного соціального партнерства дедалі частіше виходить на політичний рівень через те, що законодавчі рішення, ухвалені в період створення системи соціального партнерства, не відповідають поточним реаліям. Водночас подолати рамки застарілих обмежень можна лише через пошук консенсусу або через нестандартні практики просування своїх інтересів. До таких практик належать парламентський законодавчий лобізм, а також громадянське відстоювання інтересів (або civil advocacy). В цих практиках активну участь беруть як профспілки, так і роботодавці. Вони, з одного боку, формулюють законопроекти і домагаються їх просування, а з іншого боку, намагаються впливати на процес з боку підконтрольних, або союзних громадських організацій.

1 Там само.

Саме тому, сучасних політичних системах потребують максимізації використання потенціалу, легального лобізму для того, щоб прискорити просування пропозицій у спосіб, який не збігається зі звичними формальними процедурами. Це може значно полегшити вибір політичних альтернатив у спірних ситуаціях. Як стверджують сучасні вчені, обґрунтування позитивного впливу практик легального лобізму як чинника модернізації системи політико-правового регулювання соціального партнерства сучасної України, яка розкривається через адекватне та оперативне задоволення позицій сторін, наявність можливостей для відстоювання інтересів не лише центральними, але й локальними організаціями працівників і роботодавців, що забезпечує демократизацію прийняття політико-правових рішень, набуття урядовими та парламентськими суб'єктами регулювання соціального партнерства повної інформації щодо позиції соціальних партнерів, а також змін у поточній політичній та соціально-економічній ситуації»[1].

Простір лобістської діяльності суб'єктів соціального партнерства надзвичайно широкий як з точки зору предмету лобіювання соціально-трудових прав та стандартів, які впливають на діяльність соціальних партнерів, так і з точки зору масштабу не прямих дій і впливу на політичний процес. Можливість адекватного впливу на законотворчі процеси на сучасному етапі забезпечуються високою соціальною значущістю змін у трудовому законодавстві та потребами його модернізації з урахуванням нових форм зайнятості і організації трудової діяльності. Враховуючи це, політичні сили нерідко стають партнерами тих суб'єктів, які беруть участь у соціальному партнерстві. Непублічний характер угод про співпрацю може містити приховані аспекти, які, в свою чергу, можуть створювати середовище для політичної корупції.

Перетворення учасників соціального партнерства на активних лобістів позначаються на їх взаємодіях і спробах набути пріоритетного значення і більшої ваги у рутинних

1 Там само, с. 5

процедурах. Оскільки формально юридичні настанови процесу соціально-партнерської взаємодії не залишають іншого вибору як слідування нормам укладених угод, то в політичній сфері засобами лобізму здійснюється перегляд змісту укладених документів. Тому, об'єднання роботодавців нерідко виступають засновниками партійних осередків, активно включаються у політичну боротьбу і стають належними до політичної влади. На цій основі нерідко реалізується принцип співпраці двох партнерів проти одного, коли держава і роботодавці як соціальні партнери об'єднуються в межах єдиного блоку. На думку сучасних вчених, лобістські практики стають основою подібних не публічних взаємодій. «Лобізм жорстко пов'язаний з політичною владою. Можна навіть вивести таку закономірність: лобізму більше, як правило, там, де сконцентрована реальна влада. Тобто лобізм — свого роду ознака влади. І навпаки, він не виявлятиметься там, де влада відсутня або де вона виступає лише як номінальна сила. Органи влади і посадові особи виступають об'єктами дії лобістів»[1].

Базовими умовами конкуренції у політичній сфері, є, як відомо, ступінь реалізації політичних інтересів, який залежить від явних і врахованих вимог з боку політичних суб'єктів до політичної системи і її середовища. Лобізм є найпростішим шляхом досягнення політичної мети в умовах, коли політичні суб'єкти не мають достатньої формальної влади для прийняття своїх рішень. Крім того, лобізм в умовах політичного плюралізму і процедурної демократії є шляхом соціального і громадського представництва. Фактично, лобізм є альтернативою електоральним процедурам, наскільки дозволяє ухвалювати рішення за межами всенародного волевиявлення. Зазначена ситуація містить значний потенціал для масштабних корупційних дій. Як вважає М. Росенко, «лобістська діяльність завжди

1 Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 11. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214

ведеться в чиїх-небудь інтересах (класів, шарів, регіонів, партій, громадських організацій, націй, конфесій та інше)… Лобісти виконують функцію посередництва між впливовими зацікавленими групами, фінансовими корпораціями, комерційними організаціями, політичними партіями, суспільними об'єднаннями (блоками), громадянами і державними структурами (законодавчими і виконавчими органами влади)».

Специфіка лобізму у розвинених країнах Заходу полягає у широкому доступі соціальних груп, індивідів та організацій до легальних механізмів просування своїх питань. Ця активність охоплює питання розв'язання, контакти з окремими парламентарями, законодавчими зібраннями регіонів, установами виконавчої влади. Вона є регламентованою лише в рамками черговості та рівномірного представництва. Лобіювання у більшості випадків, не зводиться до ухвалення функціонування певних підприємств, чи кампаній. Неурядові організації забезпечують діяльністю відстоювання інтересів громадських спільнот від етнічних і культурних товариств до не великих місцевих громад. За таких умов, лобізм виступає інструментом створення середовища інтересів, з якими працюють безпосередньо політичні діячі та органи влади. Механізми соціального партнерства, за таких умов, отримують потужну інфраструктуру, яка дозволяє розглядати і вирішувати проблеми у комплексі, а також зосередитися, власне, на соціально-трудових взаєминах, не витрачаючи час на проблеми громадського і політичного представництва. Як вважають сучасні вітчизняні вчені Лобізм допускає можливість відстоювання інтересів не лише організацій і об'єднань, але і окремих осіб. Адже у певних громадян і їх колективів можуть бути як загальні, так і суто індивідуальні інтереси. І ті, та інші поважно навчитися законно відстоювати. «Лобізм представляє окремим громадянам і групам громадян можливість побічно брати участь в створенні і підготовці правових і політичних рішень, і це є важливим, оскільки більшість цих груп

можуть не мати представників в парламенті, зацікавлених у відстоюванні їх інтересів, аналогічно і в органах виконавчої влади. Таким чином, через лобістську діяльність можливо реалізувати різні інтереси, які в іншому випадку могли б залишитися незатребуваними», – стверджує М. Росенко[1].

Розбудова громадянського суспільства, як процес, який забезпечує, з одного боку всезагальне і політичне представництво, з іншого, реалізує права і свободи громадян, створює особливі умови для лобіювання інтересів. Конкуренція у відстоюванні різних питань громадськими групами виступає передумовою, порівняно, чесного та неупередженого ухвалення публічних владних рішень. Корумпованість у діяльності органів влади стає очевидною через прискіпливу увагу до її дій, функціонування вільної преси та незаангажованої системи судочинства. Разом з тим, легальний лобізм є ознакою сталого ліберального суспільства, в якому всі,від окремого громадянина до найвищих посадових осіб перебувають у рівних умовах реалізації прав і свобод, пасивного виборчого права. Саме тому ініціювання виборчого права з боку окремих громадських груп і, навіть, індивідів, позбавлена характеру порушення інтересів інших груп і громадян. Сучасна Україна, як перехідна держава, потребує розробки законодавства і політичних нормативів співпраці в межах лобістської діяльності. Згідно з М. Росенко, «лобізм як повноцінний інститут з'являється тоді, коли вже існують дві необхідні умови: 1) велике різноманіття інтересів в суспільстві, що виникає унаслідок його соціальної диференціації, розшарування, «спеціалізації»; 2) розширюється доступ до влади на основі політичного плюралізму, що характерний перш за все для демократичних режимів. У зв'язку з тим що влада об'єктивно не в змозі задовольнити одночасно і якнайповніше всі інтереси відразу, виникає проблема черговості, пріоритету здійснення тих або інших інтересів. Звідси закономірне прагнення різних груп і шарів суспільства впливати на поведінку держави з метою

1 Там само.

переорієнтації політики в свою користь, стимулювати його, ухвалювати вигідні для себе управлінські рішення»[1].

Неможливість повної реалізації прав і свобод громадян на сучасному етапі означаю конкуренцію за ресурси, задоволення цих інтересів в часовому і матеріальному вимірах. Здатність політичної системи задовольнити якомога ширшу палітру суспільних інтересів і визначає рівень її стабільного розвитку. Водночас, радикалізація суспільних настроїв в умовах кризи, породжує вимоги до негайного задоволення потреб, що дестабілізує політичну систему, змушує представників влади шукати не правові засоби укріплення свого становища. Соціальні партнери, завдають значного тиску від економічних гравців, які вимагають негайного і повного забезпечення їх інтересів. Це означає необхідність розбудови системи соціального партнерства, яка зможе попередити втручання зовнішніх сил. «До негативних рис лобізму можна віднести наступне. Він може стати інструментом пріоритетного задоволення іноземних інтересів в збиток інтересам державним, тобто реалізуватися часом як засіб «не патріотизму»…<лобізм> виступає інколи провідником не правової дії (тиск) на державні органи. Тут вже треба говорити про злочинні види лобізму (хабарництві, корупції і тому подібне), які підточують фундамент влади», – зауважує М. І. Росенко[2].

Осягнення негативних рис лобізму, формує упереджене ставлення до нього з боку громадських діячів і політичних експертів. В сучасній Україні жодна з політичних сил не в змозі виступити, як ініціатор просування законодавства щодо легального лобізму, оскільки це буде не однозначно сприйняте у суспільстві. Отже, легалізація лобізму потребує широкої просвітницької комунікаційної кампанії, яка має бути спрямована на подолання явищ політичної корупції. В жодному розумінні не правова вигода, в наслідок, політичних дій, в більшості випадків, базується на практиках нелегального злочинного лобізму, що означає

1 Там само
2 Там само.

значний рівень протидії. Однак, формування нових демократичних умов у країні стримує появу відповідних інституцій і практик, змушує політичні сили шукати компромісів і унеможливлює формування консолідованої позиції щодо лобістських практик. Водночас, не обмежений і не врегульований лобізм становить загрозу для подальших реформ в державі і євроінтеграційних перетворень. На думку сучасних фахівців, лобізм може служити чинником розвитку і захисту відомчиства, містечковості, націоналізму, підсилювати крайні форми задоволення спеціальних інтересів. «Лобізм містить в собі чималу небезпеку «розмивання» народовладних засад суспільства, перетворення демократичних інститутів в потужний інструмент окремих владних груп…Лобістські заходи виступають в певних умовах і у формі прояву соціальної несправедливості. Як показує соціальна практика деяких західних держав, результативність лобізму великого бізнесу незрівнянно вище (у вигляді головним чином фінансово-матеріальних можливостей), ніж у інших груп і структур. Подібна ситуація, що повторюється постійно, здатна дестабілізувати обстановку, дисбалансувати інтереси, сприяти зростанню соціальної напруженості»[1].

Позитивний зміст лобізму розкривається на тлі реформування сучасної системи соціального партнерства, яка визначає про активну комплексну позицію учасників трудових взаємодій, а також окремих дій щодо їх регулювання. Оперативна і результативна боротьба з проявами корумпованості у діях окремих соціальних партнерів та політичних інститутів, які співпрацюють з ними, або використовують їх ресурси у своїй діяльності,можлива лише на основі своєчасного інформування, широкого висвітлення подій і адекватної реакції уповноважених осіб. Оскільки корупційний злочин спотворює шляхи і можливості цивілізованого (наприклад, згідно з роботою

1 Там само.

О. Одінцової[1]) та нормованого вирішення необхідних питань і процесів, то його усунення має стати справою всіх зацікавлених осіб. Крім того, кінцевий результат у боротьбі з політико-корупційними проявами залежить від зростання критичної маси політичних суб'єктів, зацікавлених в усуненні цього питання. В сучасній Україні ці процеси лише у початковому стані. «Дозволяє розширити інформаційну і організаційну базу схвалюваних рішень і набагато переконливіше звернути увагу на визначення «кричущі» проблеми. Лобісти забезпечують органи державної влади потоком інформації з того або іншого питання, яке вноситься на парламентське слухання, «інформують законодавців про те, що відбувається на самому нижньому суспільному рівні (і на інших рівнях). Через лобіювання додається інтересам різних груп і шарів злободенність, актуальність, соціальна значущість, переконуються владні структури в пріоритетному, оперативному і повнішому їх задоволенні. Тобто лобіювання виступає у вигляді системи аргументації, механізму підготовки і ухвалення відповідних актів»[2].

Професійна лобістська діяльність в сучасних країнах розвиненої демократії відзначається як необхідна умова представництва інтересів вирішення спірних питань. В цілому, групи інтересів, групи тиску й офіційні лобісти є механізмом регулювання суспільних інтересів і вимог, які потребують політичного вирішення[3]. За умов відсутності авторитарного контролю над соціумом демократія передбачає постійну ділову активність громадян щодо артикуляції і своїх інтересів. Тому задоволення потреб суспільства носить, скоріше, заявний, ніж гарантований характер. Як економічні гравці, так і соціальні групи потребують масштабного механізму лобіювання на всіх рівнях представницької і виконавчої влади, оскільки порядок денний парламентських асамблей є обмеженими

1 Одінцова О. Цивілізований лобізм як форма боротьби з корупцією // Право України. 2006. № 6. С. 110-114

2 Росенко М.І. Указ. твір.

3 Сабанадзе Ю.В. Групи інтересів в умовах перехідного суспільства. К.: Логос, 2009. 208 с.

процедурними питаннями і питаннями, які виносять політичні партії і окремі члени парламенту. Регламентація зустрічей парламентарів і лобістів є основою легальної лобістської діяльності і контролю над нею. Це саме стосується і кількості висунутих законопроектів та поданих проектів рішень. Найбільш розвиненим є законодавство США щодо лобізму. За даними українських фахівців, у США в 1946 р. ухвалили спеціальний закон про регулювання лобізму, в якому було встановлено вимогу про необхідну реєстрацію всіх професійних лобістів. У § 266 сказано, що дія цього закону розповсюджується на будь-яку особу, «яка безпосередньо або через своїх представників, службовців або інших осіб збирає або отримує грошові кошти або інші цінності з метою використання головним чином для досягнення одного з нижченаведених завдань: а) ухвалення або відхилення Конгресом Сполучених Штатів якого-небудь законодавчого акту; б) дії прямо або побічно на ухвалення або відхилення Конгресом Сполучених Штатів якого-небудь законодавчого акту»[1].

Процедурна реалізація легальних лобістських стратегій має публічний характер з ініціативами щодо зміни законодавства можуть ознайомитися представники інших політичних сил у встановленому порядку. Все це забезпечує прозорість і публічність законотворчої діяльності, дозволяє уникнути умов для політичної корупції. Учасники соцпартнерських відносин на сучасному етапі активно користуються механізмами офіційного лобізму з метою зменшення регіональних і локальних стандартів оплати праці, матеріального забезпечення виробництва, оподаткування, тощо. Роботодавці, профспілки і державні органи постійно відстежують лобістські ініціативи і реагують на них через засоби масової інформації або через систему судочинства. Отже, механізми цивілізованого лобізму створюють умови для гнучкості політико-правового регулювання соціального партнерства і його подальшого розвитку. В сучасній Україні цей механізм ще потребує свого формування і

1 Росенко М.І. Указ. твір.

проект закону «Про легальний лобізм» не пройшов навіть, попередніх обговорень у парламенті. Окрім регулятивних норм щодо зустрічей членів парламенту з лобістами та кількості поданих ініціатив, в Україні має бути встановлено законом процедура покарання за ймовірну завдану шкоду. В результаті лобістської діяльності щодо якої не має повної і вичерпної інформації. Також, проблема лобізму потребує більш комплексного висвітлення у наукових працях. Формування цілеспрямованої політики держави у засобах масової інформації щодо висвітлення змісту та значення цієї проблеми у суспільстві, підготовки громадян до широкої і масштабної діяльності з відстоювання інтересів на всіх рівнях.

5.4. Політична бідність в сучасному місті та форми включення політично збіднілих груп до прийняття рішень в місті

Сучасне місто це перш за все складна форма групової взаємодії людей в соціальній та політичній сфері. В сучасній Україні головними проблемами розвитку міста частіше за все називаються соціальні проблеми городян.

Доволі часто такі соціальне невдоволення розвитком містом пов'язано не стільки з економічними особливостями реалізації політики міста, скільки з соціально-політичними. Тобто городяни невдоволені тим, що доволі великі суспільні групи виявляються політично збіднілими, й це пов'язано не стільки з фінансовим станом соціальних груп, скільки з тим, що вони не в змозі впливати на прийняття рішень в місті.

Така проблема може призвести до відчуження політичних груп, коли їх представники не відчувають себе частиною міської спільноти, а навпаки протипоставлять свої групи місту та його керівництву.

У якийсь мірі політична нерівність навіть грає позитивну роль, сприяючи змагальності суб'єктів політичного процесу,

що відображають інтереси і прагнення різних суспільних верств і груп. Однак існує межа, за якою нерівність не тільки стає непродуктивною, а й завдає шкоди суспільству.

Проблеми соціальної нерівності та бідності є актуальною проблемою економічного та соціального розвитку багатьох міст світу. Разом з тим не можливо ігнорувати той рівень впливу, який має проблема бідності в політичній сфері міста. Просідання у економічній сфері тягне за собою виключення з інших сфер – культурної, політичної, соціальної. Саме розмежування суспільства на закриті соціальні групи за економічними показниками призводить до формування політичних та соціальних конфліктів в місті.

Будь-яка суспільна група намагається відстоювати свої інтереси та позиції, впливати на прийняття політичних рішень в державі. Але такий вплив не можливий при умові закріплення політичної нерівності. Бідність веде до обмеження можливостей, наслідком чого формується соціально-політичне виключення, коли доволі велика частина населення опиняється в умовах соціальної ексклюзії та маргіналізується. Тому в сучасних політичній науці необхідно акцентувати увагу на дослідженнях політичної бідності, мінімізації її наслідків, що є умовою формування стійкого соціально-політичного розвитку.

Сьогодні при характеристиці соціальних процесів в місті велика увага приділяється в концепції соціального виключення. На відміну від сформованої в попередні десятиліття традиції вивчення бідності та соціальної нерівності як статичного явища (недостатній рівень споживання), нова концепція акцентує увагу на динамічних аспектах нерівності («процес виключення»). В межах цієї концепції вводиться поняття «множинності соціальних проблем» – накопичення подібно сніговому кому негативних життєвих обставин, які продукують одна одну[1]. Концепція соціального виключення активно орієнтована на практичну

1 Korpi T. Accumulating Disadvantage. Longitudinal Analyses of Unemployment and Physical Health in Representative Samples of the Swedish Population // European Sociological Review. 2001. Vol. 17. P. 255-273.

діяльність в сфері соціальної політики. Так С. Паугам зазначає, що бідність та нерівність є складовою частиною соціальної та політичної системи і навіть має певну роль в їх регулюванні. «Політика по боротьбі з бідністю та соціальною ізоляцією в різних європейських країнах, є віддзеркаленням економічного і соціального розвитку відповідних країн»[1].

Французький економіст Тома Пікетті в своїй книзі «Капітал у двадцять першому столітті» 2013 року розглядав проблеми соціальної нерівності. Пікетті наголошував, що «конкретна, жива реальність нерівності очевидна всім, хто відчуває її на собі, і, зрозуміло, породжує різкі і суперечливі політичні судження. Кожен з того спостережного пункту, який він займає, бачить важливі події, що зачіпають життєві умови різних людей і змінюють стосунки влади і панування між різними соціальними групами, і формулює власне розуміння того, що справедливо, а що ні. Питанню про розподіл багатств завжди буде притаманний цей неминучий суб'єктивний і психологічний вимір, який носить політичний, конфліктний характер»[2].

Проблема соціальної нерівності справляє вирішальний вплив на політичний процес. Соціальна нерівність перш за все базується на основі економічного положення в країні та світі, але має політичний вимір, позначаючись на ступеня участі громадян у вирішенні загальних справ. Від нерівних можливостей в економічному та соціальному положенні індивідів та соціальних груп прямо залежать їх позиції та можливості в політиці, їх громадянська активність. Основні фактори соціальної нерівності впливають на формування політичної і правової нерівності. Ця проблема набуває особливої гостроти, коли соціально-економічна нерівність стає надмірною і екстраполюється на політику. «Ті, що знаходяться вгорі і володіють багатством, намагаються закріпити своє домінуюче становище в державі. Ті ж, хто опинився «на дні» і відчуває тяготи бідності, випадають з

1 Paugam S. Poverty and Social Disqualification: a Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe // Journal of European Social Policy. 1996. Vol. 6, № 4, p. 297.

2 Пикетти Т. Капитал в XXI веке. М.: Ад Маргинем Пресс, 2015, с. 103.

політичного процесу»[1].

Соціально-економічні переваги великого капіталу (доступ до власності, високі доходи, ключові позиції в соціальній ієрархії) конвертуються в політичний вплив.

Внаслідок подібних перетворень в політичній сфері починають діяти потужні антидемократичні тенденції. Відбувається поляризація соціуму: на одному полюсі концентруються апатія і пасивність, на іншому – прагнення монополізувати і закрити для громадськості сферу прийняття політичних рішень. Знедолені верстви суспільства маргіналізуються, що підштовхує їх до нелегітимних форм протесту.

Будучи позбавлені можливості артикулювати і захищати свої інтереси публічно, вони утворюють соціальну базу політичного екстремізму. Руйнуються моральні підвалини соціальної справедливості і загального блага, а значить, і громадського єднання[2].

Саме тому зростання соціальної нерівності посилює владні позиції небагатьох і ставить бар'єри на шляху участі більшості в політиці, тобто суперечить демократії і сприяє розвитку авторитарних тенденцій. З метою запобігання таких процесів світова демократична практика виробила механізми регулювання соціальної нерівності. Держава через бюджет і спеціальні фонди перерозподіляє національний дохід на користь незаможних; в системі влади і громадянського суспільства утворюються структури, що акумулюють інтереси і запити громадських груп, які не артикульовані або недостатньо артикульовані в публічній сфері. Політичний сенс цих заходів полягає в тому, щоб стримувати соціальну нерівність в розумних межах, згладжувати її негативні наслідки і підтримувати громадянську активність населення.

1 Красин Ю.А. Социальное неравенство как политическая проблема // Полития. 2007. № 2, с. 83.

2 Феденко О.С. Соціальна нерівність як конфліктогенний чинник в українському суспільстві // Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. К.: НАУ, 2017, с. 304.

На збільшення розриву між бідними і багатими впливають, крім об'єктивних чинників, цінності та мотивації людей в економічній сфері, що призводять до різних моделей соціально-економічної адаптації в цілому. Дослідження ментальних установок і особливостей індивідуальної поведінки соціальних низів було популярно в англо-американській соціології 1960-х рр. Зокрема, в концепції «культури бідності» О. Льюїса, де індивідуальні якості розглядалися як головна причина їх перебування на соціальному дні.

Льюїс встановив 70 характеристик, які вказували на присутність культури бідності, яка, на його думку, поширювалася на майже на всі нижчі класи суспільства. Він зазначав, що люди, що належать до культури бідності, мають стійке відчуття маргінальності, безпорадності, залежності. Вони, як чужинці у власній країні, переконані в тому, що існуючі інститути не задовольняють їхні інтереси і потреби. Разом з почуттям, що їх інтереси не представлені в державних структурах, широко виражається почуття власної неповноцінності і особистої непотрібності з точки зору суспільного блага[1].

Згідно до практики розвитку соціальної нерівності «культура нерівності» проникає в політику, створюючи атмосферу нетерпимості, конфронтації, перешкоджаючи досягненню громадської згоди. Виникає політичне протистояння між суспільством і владою. Соціально пригноблені верстви населення перестають ідентифікувати себе з державною та міською владою. Зменшується, якщо не руйнується, громадянська солідарність – «глибинна основа самої громадянськості як причетності членів суспільства національним цілям і державній політиці, починається її «розтягування» по «приватним нішах» (корпоративним і груповим)»[2].

Треба наголосити, що суспільно-політичні інтереси соціальних шарів, які відчувають економічні труднощі

1 Lewis O. The Culture of Poverty // American. 1966. Vol. 215, № 4, p. 21.
2 Красин Ю.А. Указ. соч., с. 85.

та перебувають на межі бідності, звичайно ж є різноспрямованими у порівнянні з більш економічно успішними соціальними групами. Саме тому в таких умовах доволі важко забезпечити єднання суспільства навколо єдиної національної мети, навіть з тих питань, які дійсно стосуються кожного громадянина.

На думку П. Абрахамсона, термін «соціальна ексклюзія (виключення) поступово склався в ході досліджень бідності при вивченні таких процесів, як маргіналізація, позбавлення та злидні (депривація)»[1].

Реагуючи на виклики, з якими стикається ліберальна демократія в світі, що глобалізується, західна суспільно-політичному думка шукає способи залучення широких верств населення в публічну політику. Поняття «виключення» (inclusion) міцно увійшло в лексикон політичної науки і практичної політики. Теорія деліберативної (від англ. deliberation – обдумування, зважування) демократії обґрунтовує обов'язковість загальнонаціональної рефлексії для формування публічної політики. Проблема мінімізації соціальної нерівності і його політичних проявів зайняла сьогодні важливе місце в суспільно-політичному житті багатьох країн світу. Серед якісних індикаторів демократії одне з важливих місць займає «міра рівності»[2].

Треба наголосити, що суспільно-політичні інтереси соціальних шарів, які відчувають економічні труднощі та перебувають на межі бідності, звичайно ж є різноспрямованими у порівнянні з більш економічно успішними соціальними групами. Саме тому в таких умовах доволі важко забезпечити єднання суспільства навколо єдиної національної мети, навіть з тих питань, які дійсно стосуються кожного громадянина. Наростання соціальної нерівності породжує глибоке розшарування, чревате розколом суспільства. Згубні наслідки соціальної нерівності особливо помітні в умовах транзитивного суспільства та

1 Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность // Общественные науки и современность. 2001. № 2, с. 158.

2 Diamond L., Morlino L. The Quality of Democracy // Journal of Democracy. 2004. Vol. 15, № 4, p. 21.

міського політичного режиму, яке і без того є розділеним ідеологічно та соціально.

Транзитивні політичні режими завжди проходять новий етап розвитку своєї соціальної структури, який можна визначити як інституціоналізацію нерівності або, за термінологією П. Штомпки, виникнення міцної ієрархії привілеїв і поневірянь щодо доступу до бажаних благ і цінностей[1]. Це закріплення нерівних стартових позицій для нових поколінь, передача раз досягнутого високого багатства і соціального статусу дітям і, навпаки, позбавлення незахищених верств населення і їх нащадків найважливіших економічних, політичних і культурних ресурсів суспільства, що блокує їх можливості.

Неефективні стратегії є і наслідком, і причиною поганого економічного становища людей. П. Штомпка стверджує, що сліди «блокової культури» найбільшою мірою характерні для «тих, хто програв» в ході реформ, в той час як інші успішно адаптуються та приймають капіталістичну культуру і звертаються до ідей індивідуальної свободи, прагматизму, ефективності. Для останніх характерні інноваційні економічні стратегії, що сприяють накопиченню їх економічного, людського та соціального капіталу як трамплін для успішної кар'єри і підйому рівня життя.

І. Янг виділяє політичні проблеми, які «культурний імперіалізм» представляє для соціальних груп, які опинились у меншості. Ця концепція підкреслює той факт, що меншини зобов'язані виражати свої ідеї та потреби на мові домінуючих груп в суспільстві. «В тій мірі, в якій ці групи меншин менш вправні або, в крайньому випадку, повністю неефективні у використанні мови і концепцій домінуючих груп, у них не буде рівних можливостей для того, щоб члени дорадчого органу впливали на політику, яка буде вирішувати їх особливі потреби»[2].

На думку П. Штомпки, після розпаду СРСР та

1 Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения // Социологические исследованя. 2001. № 9, с. 7.

2 Young I. Justice and the Politics of Difference. Princeton: Princeton University Press, 2011, p. 113.

демократизації країн Варшавського договору підтримка і ентузіазм звільнених мас створили можливість імплантації західних інститутів. Була створена інфраструктура демократії, ринкової економіки та вільнодумства. «Парламент, партії, конституційний суд, чиновники, які розглядають скарги громадян на інших чиновників – в політиці; приватні корпорації, банки, фондовий ринок і брокерські фірми - в економіці; безліч газет, приватні теле- і радіоканали – в сфері ЗМІ»[1]. Але для успішного функціонування демократичного суспільства потрібні воля, здатність і компетентність акторів, які виросли в певній культурі.

П. Штомпка виділив п'ять симптомів культурної травми, поширених після 1989 року в польському суспільстві.

1. Синдром недовіри. Після захоплення та ентузіазму з'являється «синдром наступного ранку». Після піку довіри першому демократичному уряду довіра до інститутів влади неухильно падала.

2. Похмурий погляд на майбутнє - симптом культурної травми. Страх, тривога поширюється на цілий список проблем, які найбільше хвилюють людей.

3. Ностальгія за минулим. В першу чергу проявляється в питанні особистого добробуту. Ще в середині 90-х рр. XX ст. більшість громадян Польщі вважали, що стали жити гірше.

4. Політична апатія, високий електоральний абсентеїзм. Чисельність реально впливаючих на політичний процес нових політичних партій невелика. П. Штомпка вважає їх «диванними партіями» з непомірними очікуваннями лідерів, а прояви громадської ініціативи рідкісні, самоврядування не розвинене, підім'яте адміністративної бюрократією.

5. Посткомуністичні травми колективної пам'яті, переоцінка комуністичного минулого і ролі людей, в різній мірі підтримували режим того часу. Групи, які постраждали від змін, ставили питання відповідальності, відплати і реваншу[2].

1 Штомпка П. Доверие – основа общества. М.: Логос, 2014, с. 9.
2 Там же с. 10.

Ці симптоми культурної травми в першу чергу проявляється у формуванні у громадян відчуття нерівності, незадоволеності соціальним, економічним, громадським та політичним життям. Що є доволі актуальним в сучасній Україні. Дослідження «культури бідності» О. Льюїса та концепція «культурної травми» П. Штомпки наголошують перш за все не на економічних аспектах соціальної нерівності та бідності, а на соціально-політичних.

П. Штомпка перш за все акцентує увагу на проблемах трансформації соціальної структури суспільства, яка передбачає, що найбільшого успіху домагаються найбільш активні індивіди, які формують нові соціальні групи, які домінують в політичній та економічній сфері транзитивних політичних режимів[1]. Неактивні індивіди формують «відстаючий» політичний клас, які не мають вільного доступу до матеріальних та політичних ресурсів.

Як ми вже зазначали, О. Льюїс досліджував вже більш менш сталі політичні режими Мексики, США 60-х рр. XX ст. та прийшов до висновку, що «відстаючий» політичний клас не отримує доступ до економічних та політичних ресурсів, а лише консервує свою нерівність в суспільстві.

Так в межах цього підходу в науковому просторі США була сформована концепція «андеркласу», яка використовувалась відносно до певних районів проживання бідних в містах Північної Америки у 80-х роках XX століття. Це структурне зрушення означало розвиток міської бідноти в середовищі етнічних меншин. Андерклас представляв собою концентрацію економічних і поведінкових проблем расових меншин (головним чином афроамериканців і латиноамериканців) у великих промислових містах. Достатньо показово, що представники цього класу в сучасному світі «відмовляються голосувати, брати участь у політичній діяльності, включаючи їх відмову отримувати підтримку від традиційних груп інтересів»[2].

Як приклад формування андеркласу та його впливу на

1 Штомпка П. Понятие социальной структуры…, с. 8.
2 Абрахамсон П. Указ. соч., с. 161.

соціально-політичні процеси в межах конкретного міста можна навести приклад Детройту, який став символом американської міської кризи.

Сучасні проблеми бідності в Детройті пов'язані з проблемою формування бідності та її виключення з соціального та політичного процесу. Так, Т. Сугрю в своїй книзі «Витоки міської кризи: раса та нерівність у післявоєнному Детройті»[1] зазначає, що Детройт та інші промислові міста стали місцем постійної расизованої бідності. Сугрю знаходить коріння сьогоднішньої міської бідності в прихованій історії расового насильства, дискримінації та деіндустріалізації, яка модифікувала американський міський ландшафт після Другої світової війни, що призвело до формування сучасної проблеми робочих місць, профспілок, громадських правових груп, політичних організацій.

Сугрю наголошує, щоб зрозуміти національну політику дослідникам потрібно більше часу приділяти увагу місцевій боротьбі. «Житлове питання стало основною ареною організованої політичної діяльності в 1940-х роках, де детройтські расові групи воювали в битві, яка визначила детройтську політику протягом десятиліть»[2].

«Чорні детройтці», згідно до концепції андеркласу розробили численні стратегії для управління розширенням своєї громади. Сугрю стверджує, що білі детройтці сприймали таку тактику як загрозу для власної економічної, соціальної та політичної стабільності. Ці тенденції можна сприймати як процес формування політичної ідентичності. Білі домовласники, за словами дослідника, розуміли захист своїх кварталів як захист своїх прав як громадян та їх особистих свобод робити вибір свого життя. Таким чином, «білі» детройтці розробили політичну мову, щоб визначити себе як групу політичних інтересів, боротьба яких протистояла правам афроамериканців. Сугрю пов'язує

1 Sugrue T.J. The Origins of the Urban Crisis: Race and Inequality in Postwar Detroit. Princeton: Princeton University Press, 2014. 416 p.

2 Ibid., p. 55.

ці тенденції з електоральною політикою, демонструючи, що консервативні політики потрапили до адміністрації міста, розгортаючи карикатури на тему расової анархії. Тобто процеси формування політичної сфери міста проходили під впливом соціальної та політичної нерівності, формування андеркласів.

На нашу думку, така теорія довільно точно відображає основні етапи формування знедолених груп в місті. Це дозволяє нам підійти до проблеми формування бідності не просто як до форми економічної або соціальної нерівності, а розглянути її саме як політологічну проблему протипоставлення соціальних груп в межах конкретної державної політики.

Але на відміну від цих досліджень формується дослідницька модель розуміння соціальної ексклюзії андеркласових груп, яка ці групи аналізує як закриті соціально-політичні утворення, які не піддаються впливу зовні. Так, В. Вілсон та Р. Апонт, які аналізували андеркласові групи в іншому американському місті – Чикаго та інших великих містах, зазначали, що якісні зрушення в міських знедолених групах сталися в середині 60-х років XX ст. В. Вілсон та Р. Апонт визначали андеркласс як певну форму гетто, як збіднілий сегмент чорного співтовариства великих міст, який «складається як з сімей, так і з індивідуумів, що знаходяться поза межами американської системи зайнятості, а окремі сім'ї знаходяться в стані хронічної бідності»[1].

До кінця 80-х рр. XX ст. почала домінувати точка зору щодо «аномії гетто», тобто розладі норм спільного співіснування і зв'язків всередині спільнот, втрати групової сусідської самоідентифікації, розвал загальноприйнятих соціальних інститутів власності та відносин. «Натомість виникли нові структури і відносини, які не заохочувані суспільством: проституція, наркоманія, злочинність, підліткова вагітність, збільшення кількості незаконнонароджених дітей, сімей очолюваних жінками, залежність домогосподарств від

1 Cohen J. Philosophy, politics, democracy: selected essays. London: Harvard University Press, 2009, p. 273.

системи державної допомоги»[1].

Тобто бідність стає визначальною рисою соціального і політичного розвитку індивідуумів та соціальних груп. Як ми бачимо з прикладу американського підходу до гетто, бідні доволі тривалий час розглядалися як «небезпечний клас», за яким треба доглядати, щоб він не заважав «решті суспільства»[2].

«Теорія соціальної ексклюзії внесла вклад в пояснення причин бідності та шляхів її вирішення, а згодом даний концепт стали застосовувати по відношенню до всіх поневірянь (економічних, соціальних, культурних, фізичних)»[3]. Стан бідності накладає відбиток на спосіб життя і взаємодію з навколишнім суспільством. Результатом соціального виключення є соціально-політична ізоляція – нездатність приймати участь людьми в житті суспільства, яка має кілька вимірів – економічний, політичний і соціальний.

Еквівалентом надлишкової соціальної нерівності в сфері політики стає феномен політичної бідності. У трактуванні Дж. Бохмана суть цього феномена полягає у «нездатності деяких груп громадян ефективно брати участь в демократичному процесі», що робить їх уразливими «перед наслідками навмисно або ненавмисно прийнятих рішень»[4]. Політична бідність виводить громадян з публічної сфери; вони втрачають можливість представляти свої думки суспільству, державним та місцевим органам влади. Індикатором політичної бідності Дж. Бохман вважає саме нездатність тієї чи іншої суспільної групи ініціювати обговорення проблем, які зачіпають її інтереси.

Наявність такого рівня соціальної нерівності призводить до безпідставної маргіналізації груп населення, їх повного

1 Абрахамсон П. Указ. соч., с. 161.

2 Там же, с. 159

3 Савельєв Ю. Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій // Український соціум. 2015. № 4, с. 69.

4 Bohman J., Mansbridge J., Thompson D., Parkinson J. Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 125.

витіснення з політичної сфери, що сприяє прояву нелегітимних форм соціального протесту.

Не маючи можливості (та часто і бажання) для усвідомленого формулювання і тим більше захисту своїх інтересів в сфері публічної політики, вони представляють собою потенційну сферу для формування екстремістських структур[1]. Крім того, надмірна соціальна нерівність пригнічує мотиваційну сферу людської свідомості, веде до втрати віри в соціальну справедливість і загальне благо для всього населення, підриває моральні основи суспільної та політичної єдності і згоди.

Таким чином, внаслідок цих обставин з соціально-політичної сфери, публічної політики виключається велика частина суспільства. Можна зафіксувати знижений інтерес до політики і спад політичної активності, що виявляється в участі в діяльності громадських і партійних організацій, у виборах різних рівнів.

До найбільш типових факторів, що обумовлюють ризики опинитися в тій чи іншій групі бідних, відносять: втрату здоров'я, низький рівень кваліфікації, витіснення з ринку праці, низький рівень середньодушових реальних доходів і матеріальної забезпеченості, високе сімейне «навантаження» (багатодітні, неповні сім'ї та ін.); індивідуальні особливості, пов'язані зі способом життя, ціннісними орієнтаціями (які не бажають працювати, мають шкідливі звички і т.п.).

«Бідність викликає мутацію демократії»[2]. Це актуалізуються в той час, коли зрушення та нестабільність в економічному і соціальному стані людей набуває надмірні масштаби, які екстраполюються на політику і формують ієрархічну вертикальну піраміду соціальної нерівності і відсторонення суспільства від політичної влади. «Ті, хто знаходяться на вершині цієї піраміди й володіють багатством, прагнуть прибрати до рук і політику, використовувати важелі влади для закріплення свого домінуючого становища

1 Михайленок О. М. Общественно-политическое согласие и проблема преодоления социального неравенства // Власть. 2015. Вып. № 1, с. 14.

2 Циганов В.В. Політична бідність як деструктивна соціальна комунікація // Світ соціальних комунікацій: наук. журнал. 2013. Т. 10, с. 57.

в державі. Ті ж, хто знаходиться «на дні», випробовують тяготи убогості й бідності, випадають зі сфери активної участі в політичному процесі, опиняються в пригнобленому становищі»[1].

Нинішня стратифікація багатих і бідних доволі часто формується неорганічно та руйнує суспільство і встановлює антисоціальні орієнтири.

Багатство і бідність виступають характеристиками соціального та політичного розвитку суспільства. Вони породжуються дією механізму соціальної диференціації в сферах виробництва, розподілу і споживання життєвих благ. Багатство і бідність пов'язані з діалектикою прогресу і регресу в соціальному розвитку, яка полягає в тому, що прогресу багатосторонньому розвитку людини і суспільства як вищої форми вираження багатства постійно протистоїть регресивна тенденція: сковування потенціалу особистості, поневолення духу, розвиток однієї сфери суспільства за рахунок іншої або навіть застій і загальний занепад всіх його сфер.

Якщо блага концентруються в руках небагатьох, то економіці взагалі загрожує колапс (а в політичній сфері це призводить до відкату від демократичних принципів політичного устрою). Чим більша економічна нерівність, тим сильніше стає загроза демократії. Зростання нерівності стає викликом національно-державної ідентичності, формування громадянської нації, оскільки підриває солідарність людей. Доведено, що надмірна нерівність, і особливо бідність, раз виникнувши, починає самовідтворюватися, знімаючи тим самим відмінності між нерівністю можливостей і нерівністю результатів.

Надмірні розриви рівня матеріального та соціального становища окремих груп населення формують різні образи і стилі життя, які є вирішальним фактором консолідації груп, громад і суспільства в цілому, формування атмосфери довіри, співучасті і солідарності, без чого немислимо формування єдиної національно-державної, міської

1 Там же, с. 58.

ідентичності, громадянської нації[1].

Основна проблема місцевих політичних режимів полягає в забезпеченні рівного обліку соціальних і політичних інтересів. Справедливість вимагає, щоб інтересам різних осіб приділяти рівну увагу, коли є конфлікт інтересів. «У політичному суспільстві, де існують значні відмінності в інтересах індивідів і соціальних груп, а також такі види політики і законодавства, які реалізують рівне врахування інтересів, і в кінцевому підсумку суспільне втілення рівного балансу інтересів відбувається в організаціях, які забезпечують колективне прийняття рішень»[2]. Принцип політичної рівності підвищує значущість суспільної злагоди для справедливого політичного суспільства. Рівність в умовах доступу до прийняття рішень, є необхідною умовою для політичної рівності.

Політичне врегулювання має центральне значення для всього розвитку; і той, який не виключає потужних гравців, які швидше будуть запобігати конфліктам. Але держава також повинна працювати на низовому рівні, представляючи інтереси соціальних груп.

Кожна людина має інтерес, має свою власну точку зору. Єдиний спосіб мінімізації проблеми конфлікту цих інтересів - дати їм рівні частки в політичній владі в системі прийняття рішень. В іншому випадку формується почуття не причетності до держави, політичної сфери, суспільства, суспільної групи, міста. «Такі види труднощів можна побачити з досвіду народів і етнічних груп в суспільствах, які докорінно відрізняються від них»[3]. Інтерес в сенсі членства є джерелом конфліктів, а також, в тій мірі, що люди розрізняються за видами громад, які дають їм відчуття членства.

Політична бідність перш за все визначає рівність доступу і соціального визнання, і таким чином, мінімальні вимоги для ефективної участі в політичному житті, або адекватному

1 Штомпка П. Доверие…, с. 38-50.

2 Bohman J., Rehg W. Deliberative democracy: essays on reason and politics. Cambridge; Massachusetts; London, 1997, p. 31.

3 Ibid., p. 58.

суспільно-політичному функціонуванні. Нижче такого порогу адекватного функціонування, менш імовірно, що городяни будуть розвивати свої потенціали і ефективно використовувати свої політичні свободи. Бідні, більше, ніж будь-яка інша група, покладаються на основні громадські послуги.

Теоріями економічної нерівності традиційно була зроблена спроба виміряти добробут або його відсутність, тобто бідність. Такі нерівності можуть бути виміряні за допомогою різних способів: з точки зору добробуту, ресурсів, можливостей, сировинних товарів, а останнім часом, можливостей. Для того, щоб розвивати цю аналогію, ми не повинні вважати, що безпосередню участь в політичному житті є необхідною умовою для благополуччя кожного члена суспільства. Але ми можемо припустити, що інститути за умов ефективно функціонуючої демократії розроблені на достатньому рівні, щоб дати громадянам більш-менш рівні можливості впливати на рішення про питання, які зачіпають їх інтереси.

Поняття політичної рівності в деякій мірі залежить від механізмів прийняття рішень, зайнятих в міському устрою. «Демократичне голосування вимагає рівного розподілу влади для всіх громадян (наприклад, одна людина, один голос) поряд з усуненням форм примусу і заборони певних екзогенних впливів (наприклад, підкуп виборців)»[1].

На перший погляд, можливість рівності легко забезпечується найбільш відповідним для прийняття рішень способом обговорення. Використання громадського діалогу вимагає високорозвинених здібностей і навичок, пов'язаних з пізнанням і комунікацією. Цілком можливо, що деякі громадяни розвивали особливі інтереси в суспільно-політичній сфері в цілому або в конкретних питаннях, набуваючи особливі здібності і навіть експертні знання. «Але якщо дорадча політика повинна залишатися демократичною, вона може не просто віддавати перевагу

1 Bohman J., Mansbridge J., Thompson D., Parkinson J. Deliberative Systems…, p. 73.

тим, хто найбільш пристосований, які мають доступ до спеціальної інформації, які володіють найбільшими ресурсами і привілейованими соціальними та політичними позиціями»[1].

Політична бідність складається з нездатності груп громадян ефективно брати участь в демократичному процесі політичного життя міста. Наслідки такої бідності є двосторонніми: суспільне відчуження і політична інтеграція. З одного боку, політично зубожілі групи не можуть уникнути публічного виключення; вони не можуть успішно ініціювати спільну діяльність громадського обговорення. З іншого боку, такі групи не можуть уникнути політичного включення, так як вони є законними адресатами дорадчих угод, на які вони не мають ніякого реального контролю або впливу. Тому що вони не можуть ініціювати діалог, їхнє мовчання перетворюється в згоду на користь більш потужних політичних груп, які здатні ігнорувати їх.

За межею бідності, політично нерівні громадяни не мають обґрунтованого очікування того, щоб бути в змозі впливати на рішення. «Громадяни, які розробили можливості, необхідні для ефективного обговорення, однак, можуть уникнути як включення і виключення: вони не є ні виключені з обговорення, ні включені в плани, придуманих іншими»[2]. Стабільно неблагополучні групи не мають ніяких підстав, щоб визнати легітимність міського режиму, з яким вони не згодні, але не можуть дозволити собі його ігнорувати. «Бідність живить більше ворожнечі й менше поблажливості, більше ненависті й менше любові, більше ідеологічної поляризації та менше політичної єдності, більше соціальної фрагментації й менше соціального миру та культурної гармонії»[3].

Бідність в цьому сенсі є мірою мінімальної політичної

1 Sen A. Inequality Reexamined. Cambridge: Harvard University Press, 1992. 127 p.

2 Bohman J., Rehg W. Deliberative democracy…, p. 333.

3 Ель Гуессаб К. Особливості політичної та економічної сфер життєдіяльності арабських країн // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 12, с. 40.

рівності в демократичному суспільстві. Вона встановлює граничні можливості кожного громадянина бути в змозі почати політичний діалог і ефективно брати участь в ньому. Політично зубожілі групи також будуть страждати від дефіциту ресурсів і благополуччя: вони будуть нести непропорційно великі навантаження і не набувати відповідні кошти для політичної свободи навіть в умовах демократії.

У ситуації публічного обговорення, навіть правильне поєднання можливостей і ресурсів не гарантує результату; це гарантує тільки те, що людина залучена і може не бути виключена. Співпраця також має бути метою будь-якого вкладу в обговорення. Добробут (в більшості випадків) є лише побічним продуктом цієї мети; досягнення індивідуальних цілей не правильна міра для успіху або невдачі в політичній сфері. Ефективна соціальна свобода вимірюється по ефективній участі в політичному процесі прийняття рішень, результат яких часто носить непряме відношення до цілей будь-якого з учасників.

У політичній сфері і особливо в умовах демократії, навіть якщо хтось має можливості і ресурси, можна не досягти своїх суспільних цілей.

Рівність не вимагає трансформації політичної волі всіх громадян в свободу деякої групи, так як ці рішення не забезпечують можливості розвитку будь-якої групи. «Справді, це навіть створює можливість нових винятків. Для стандарту рівної ефективної свободи, соціальні виключення різного роду виробляють одні й ті ж види проблем бідності на політичному рівні»[1]. Цей стандарт може застосовуватися в різних сферах соціальної міської ідентичності, так що вона є основою всіх суджень про нерівний ступень соціальної свободи, а не тільки до перепадів знедоленості і повного виключення.

Зокрема, успіх в системі прийняття рішення залежить від позицій інших, переконливості своїх тверджень і

1 Parkinson J., Mansbridge J. Deliberative systems: deliberative democracy at the large scale. Cambridge: Cambridge University Press, 2012, p. 37.

суджень про переконливість позицій інших. Це необхідно для ефективної комунікативної свободи; тобто, здатності ефективно брати участь у громадській діяльності. Громадяни співпрацюють в обговоренні, тільки якщо вони покладають один на одного очікування того, що вони можуть впливати на позиції один одного.

Дж. Бохман стверджує, що політична рівність вимагає гарантії мінімального порога «ефективної свободи». Бідність в цьому сенсі є мірою мінімальної політичної рівності в демократичному суспільстві: вона встановлює граничні вимоги гласності в обговореннях з точки зору рівних можливостей для ефективної участі. Розвиток таких здібностей є основою громадянської рівності, так як вони пропонують громадянам більш широкі можливості дорадчого узгодження[1].

Дж. Коен вимагає державного фінансування для забезпечення доступу громадян до громадських спеціальних узгоджувальних політичних майданчиків як кращій коригуючий засіб[2]. Тобто, збільшення обсягу фінансування виборчої кампанії, вже передбачає рівну здатність до ефективного використання ресурсів. Політична рівність передбачає, то, що навіть коли такі перерозподільні заходи застосовуються, вони повинні мати інші цілі, ніж просто надання знедоленим групам більшої кількості ресурсів.

В основі інституціоналізації дорадчої процедури залучення всіх суспільних груп до прийняття політичних рішень є наявність арен, в якій громадяни можуть пропонувати питання для політичного порядку денного і прийняти участь в дискусії з цих питань. «Існування таких арен є суспільним благом, і вони повинні бути підтримані державним фінансуванням»[3]. Активна участь держави пов'язана не з тим, що державна підтримка є єдиним способом, або навіть найефективнішим

1 Bohman J., Mansbridge J., Thompson D., Parkinson J. Deliberative Systems.., p. 87.

2 Cohen J. Philosophy, politics, democracy: selected essays / J Cohen. - London: Harvard University Press, 2009. – p. 78

3 Cohen J. Philosophy, politics, democracy…, p. 289.

способом забезпечення надання таких майданчиків для дискусії, державне втручання забезпечує зобов'язання демократичного порядку у вирішенні політичних питань шляхом вільного обговорення серед рівних.

Разом з тим важливе значення в подоланні проблеми політичної бідності має не держава, а нові форми організації групової взаємодії в сучасному суспільстві та сучасних містах. У XXI столітті формуються безпрецедентні можливості для розвитку елементів системи горизонтального прийняття рішень і децентралізованих форм демократичного управління в сучасних політичних групах. При цьому треба зазначити, що формування мережевої структури політичних комунікацій насправді має тривалий розвиток. У першу чергу, це пов'язано з розвитком ідей про те, що політична практика, яку розвиває сама група або рух, є невід'ємною частиною цілей групи. У сфері політичної комунікації проявляється зміна політичних реалій, яка розкривається в переході від відносин формальної ієрархії та підпорядкування до неформальних груп інтересів.

Автор вважає, що розглядаючи сучасні форми політичної комунікації, що конструюється на основі мережевого підходу, можна з впевненістю стверджувати те, що, мережева форма політичної комунікації формує нову систему передачі, формування та сприйняття політичної інформації, яка забезпечує більш вільну систему інформаційного обміну, що безпосередньо впливає на рівень політичної активності елементів громадянського суспільства та їх можливого впливу на політичне життя в країні та світі. «Формальні ролі відправника і одержувача політичної інформації розмиваються, взаємодія між ними починає носити багатосторонній характер, який, однак, не обов'язково передбачає рівність. Сама інформація більше не представлена лише тим «змістом», який вклав у неї відправник, а конструюється через специфічну взаємодію між двома або більше сторонами»[1].

1 Castells M. The rise of the network society. 2nd ed., with a new pref. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2010, p. 77.

Формування такої системи політичної комунікації проявляється в забезпеченні різноманітності, що знаходить відображення у більш вільному способі організації. Такі соціально-політичні рухи та групи діють як мережа, що формує групу без лідерів, яка може існувати і реалізовувати свої цілі без центрального керівного органу або загальної програми. Участь в політичних рухах не базується на формальному процесі членства. Замість цього групи та окремі особи можуть легко увійти або вийти з мережевої політичної організації. Обмеження жорстких вимог до членства, а також відсутність центрального керівництва створюють організаційну структуру, яка дозволяє різним політичним перспективам співіснувати без конфліктів, які можуть виникнути у більш централізованих коаліціях.

«Є незліченні фактори, які впливають на формування колективної ідентичності між окремими людьми та групами в суспільстві, також вони виступають в якості основи для організації, наприклад, це ідеологія, ритуали, культура і емоції»[1]. Проте раніше основна увага приділялася структурованим моделям організації, розглядаючи їх переваги над неієрархічними і більш горизонтальними структурами членства. Зараз же політичний розвиток нових соціальних рухів і політичних груп демонструє явне переважання мережевих і горизонтальних форм.

Вважається, що забезпечення існування такої організаційної моделі політичних груп здійснюється за рахунок використання нових комунікаційних технологій, які дозволяють людям обмінюватися інформацією і координувати дії не дивлячись на географічні відмінності. Проте, за оцінками британської дослідниці А. Кавади, «більш важливе значення для пояснення гнучкості, різноманітності і масштабу цієї форми групової участі має те, яким чином Інтернет-комунікації, які створюють інклюзивні мережі, підходять для формування різноспрямованих можливостей груп. Зв'язок в рамках багатьох організацій у цих мережах

1 Protest, Social Movements and Global Democracy Since 2011: New Perspectives / Th. Davies, H.E. Ryan (eds.). London, 2016, p. 9.

відображає децентралізовану модель»[1]. Іншими словами, Інтернет необхідно розглядати не тільки як нову форму комунікації, але і як організаційний процес, який сам по собі впливає на внутрішню структуру руху. Намагаючись проаналізувати нові політичні групи необхідно вийти за рамки пошуку відмінностей між відносинами в Інтернет-мережі і за її межами.

Проблемою становлення цифрової політичної трансформації стає переважання нерівності, яке характерно для сфери комунікації в мережі Інтернет. Ця нерівність пояснюється великими розривами в рівні доступу до каналів цифрової взаємодії, різниці між споживачами і виробниками, різнобарвними формами участі у високотехнологічній економіці. «Оскільки цифрові технології все більше інтегруються в повсякденне життя більшості людей, форми такої нерівності видозмінюються і взаємодіють з вже існуючими економічними, політичними, расовими, класовими, гендерними та іншими формами нерівності»[2].

Розвиток мережевих форм організації груп в місті досить часто можна пояснити поступовим падінням рівня суспільної довіри до державних органів влади і здатності держави приймати ефективні рішення. В деякій мірі це можна пояснити розширенням соціальної нерівності і появою політичних груп, які виключаються з політичної сфери держави та міста Політична повістка більше не формується безальтернативно існуючими політичними інститутами, державою, традиційними політичними партіями та їхніми ідеологіями чи засобами масової інформації, що створює нові простори для альтернативних, протестних і стихійних рухів.

Нові міські мережі з їх адаптивною, інтерактивною і поліцентричною формою знайшли новий підхід до

1 Kavada A. The European Social Forum and the Internet : a case of communications networks and collective action: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of the University of Westminster for the degree of Doctor of Philosophy. 2007, p. 81.

2 Protest, Social Movements…, p. 9.

міжнародного кібер-активізму і можуть пристосувати різні види політичної комунікації в будь-яких місцях у будь-який час, пропонуючи новий тип соціально-політичної взаємодії. «Інтернет має важливе значення для зміни практики демократії участі та її інтерактивних характеристик. Це дозволяє всім громадянам змінити своє ставлення до суспільної сфери, стати первинними суб'єктами, що займаються соціальним виробництвом»[1]. Інтернет-мережі сприяють розвитку міжнародної комунікації між неурядовими організаціями, що дозволяє політичним групам ефективно функціонувати і реагувати, при цьому групи можуть використовувати мінімальні витрати ресурсів без бюрократії. Ці численні мережі громадян та активістів пов'язують різні спільноти, забезпечуючи основу для можливості формування нової групової політики, солідарності та колективної ідентичності.

«Мережі – це відкриті структури, здатні розширюватися без обмежень, інтегруючи нові структури до тих пір, поки вони здатні взаємодіяти всередині мережі і поки вони спільно використовують однакові коди зв'язку»[2]. Соціальні мережі є важливими учасниками демократичних процесів в урбаністичному суспільстві. Вони є вільними просторами для формулювання, просування та використання інтересів громадянського суспільства в боротьбі з елітами і владою. Виходячи з цього, соціально-політичні рухи є соціально-політичними мережами, які використовують їх в стійких колективних діях, мають загальну спрямованість і кидають виклик інтересам і переконанням тих, хто володіє владою.

Нова парадигма мережевої політичної участі визначила нову форму дії для більшості сучасних суспільних політичних рухів, спрямованих на покращення місцевих умов, тиску на законодавців, урядовців або зміну всієї системи знизу. За допомогою блогів та соціальних мереж політичні групи можуть актуалізувати проблеми, які

1 Shangapour S., Hosseini S., Hashemnejad H. Cyber social-networks and social movements. Case study: Tehran (2009-10) // International Journal of Scientific & Engineering Research. 2011. Vol. 2, № 1. January, p. 44.

2 Castells M. The rise of the network society…, p. 470.

зазвичай не входять до порядку денного державних органів влади та основних засобів масової інформації. Мобілізація населення і організації протестів, мітингів, флешмобів відбувається через соціальні мережі з використанням тегів та інших інструментів онлайн-співпраці.

«Ці нові моделі громадянської активності дозволяють пересічним громадянам ставати агентами переконання і залучати свої особисті мережі в різні соціальні і політичні питання»[1]. Більшість громадян тепер використовують внутрішні мережі в якості фільтрів довіри для оцінки політичної інформації. Підвищена увага ЗМІ до політичного порядку денного незалежних блогерів та правозахисних груп додало пересічним громадянам більшого значення при прийнятті політичних рішень.

Нові форми вільного співробітництва розширюються, коли окремі громадяни створюють мережеві спільноти, навколо краудсорсингових платформ, які з'являються в якості низових ініціатив. В останнє десятиліття краудсорсінг використовувався для організації протестів, розслідувань про результати роботи державних органів влади та ін. Можна навести приклад формування Конституції Ісландії де були використані форми краудсорсингу. Під час її написання «щотижня на спеціальному сайті публікувався проект конституції на різних стадіях розробки. Громадськість це оцінювала, коментувала і вносила пропозиції і поправки»[2].

Те, що зараз називають політикою хештегів, змінило політичну сферу, надавши громадським активістам новий спосіб поділитися своїми поглядами і отримати послідовників. Хештег організовує і посилює громадські розмови. Роль організатора, практикуючого політику хештегів, полягає в організації розмови навколо теми хештегу, а потім управляти розмовою, щоб залучити більше

1 Samoilenko S.A. Subversion practices: From coercion to attraction // Experiencing Public Relations: International voices / E.J. Bridgen, D. Verčič (eds.) London: Routledge, 2018, p. 182.

2 Бєльська Т.В. Глобальне громадянське суспільство в світовому інформаційному просторі: проблеми і перспективи // Політологічні студії. 2016. Вип. 5, с. 16.

прихильників.

Таким чином, стійкі нерівності, сформовані основними аспектами політичної бідності є особливо критичними для демократичного процесу. Відповідно до дорадчих стандартів рішення, що приймаються в умовах сформованої нерівності не можуть претендувати на демократичну законність. Політична система не повинна винагороджувати ті групи, які просто знаходяться в кращому становищі, політична рівність не може схвалити будь-якої когнітивної елітарності.

Просідання у економічній сфері тягне за собою виключення з інших сфер – культурної, політичної, соціальної. Бідність веде до обмеження можливостей, наслідком чого формується соціально-політичне виключення в місті.

З цього можна зробити висновок, що треба концентруватись не тільки на економічних шляхах вирішення проблем соціальної нерівності та бідності, а на політичних. В Україні та інших транзитивних суспільствах цей аспект набуває особливої актуальності. Необхідно сформувати шляхи залучення соціальних верств населення до політичних процесів, громадського життя.

Демократична політика повинна бути впорядкована таким чином, щоб забезпечити основу для самоповаги, яка сприяє розвитку почуття політичної компетентності, і яка сприяє формуванню почуття справедливості, що впливає на створення основ міської злагоди і стає формою політичної культури. тобто демократична політика повинна формувати сферу, в якій члени суспільства повинні розуміти себе і свої законні інтереси.

Використання мережної форми організації нових політичних груп політичної бідності в місті об'єднують безліч різноманітних форм комунікації, які не тільки відрізняють їх ідеологічно і політично, але і спрямовані на мотивацію прихильників і нових членів організації діяти і бути агентами змін.

Горизонтальність організаційних структур, стихійність, неієрархічність і демократія участі є сучасним тенденціям

розвитку мережевої політичної комунікації в політичних групах.

Моделі взаємодії, які поширюються мережевими політичними організаціями входять у суперечність з класичною політичною та ідеологічною системою, їх ставленням до свободи, рівності і демократії. Вони ставлять своєю метою програму особистої свободи і поєднують це з вимогою соціальної справедливості, а також політичної і соціальної рівності, для чого зосереджуються головним чином на вільному доступі до знань і участі в прийнятті рішень.

Післямова

Підводячи підсумки проведеного дослідження, наголосимо, що від початку свого створення міста знаходилися під впливом великої кількості культурних, соціальних, політичних, екологічних і економічних чинників, які сьогодні посилюються процесами глобалізації, масової внутрішньої та зовнішньої міграції, активізації суспільних протестних рухів та демократизації політичного життя, стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій і медіа.

Для підвищення продуктивності праці в міських центрах потрібен оптимальний комплекс якісного врядування, сприятливого ділового клімату, ефективного надання адміністративних послуг та інфраструктури, що сприятиме розвиткові економіки міських агломерацій та зменшенню витрат, обумовлених перенаселенням. Для ефективної координації робіт в агломераціях, що охоплюють кілька адміністративних одиниць, необхідно змінити межі міст або запровадити механізми управління на територіальному рівні – для міста Дніпро це може поглинання прилеглих адміністративних територій, ліквідація районних у місті органів влади. Місто має зосередитись на адаптації своєї інфраструктури та послуг для забезпечення належної адаптації та інтеграції новоприбулих, а також управління зростанням передмість для запобігання розповзанню міста тощо.

Також місцевій владі потрібно продовжувати роботу щодо модернізації своїх підходів до планування та експлуатації інфраструктури, а також до фінансування та надання послуг. Крім того, старіння населення міст впливає також на попит на житло і його тип (зокрема, викликає необхідність будівництва закладів тривалого догляду), на громадський транспорт (адже літні люди, як

правило, їздять менше та мають інакші потреби з точки зору конструкції транспортних засобів), а також на інші базові послуги. Поєднання тенденції загального старіння міського населення та падіння показників фертильності, ймовірно, також сприятиме зміщенню попиту з освітніх послуг на послуги охорони здоров'я. З огляду на це містам України, прогнозують міжнародні фінансові інституції, доведеться пристосовувати свою соціальну та матеріальну інфраструктуру до потреб і вимог свого населення, які змінюються[1].

Міська влада має керуватися загальносвітовими тенденціями в урбаністичних процесах, які тяжіють до гуманізації розвитку міста і орієнтуються на людей, що в ньому мешкають. Ідеологія нового урбанізму спрямовує зусилля городян і органів влади зробити міський простір комфортним для людей. Приєднуючись до Нової програми розвитку міст, територіальна громада міста Дніпро має розробити ініціативу «Місто, дружнє до людини» як складову нової стратегії розвитку м. Дніпро і вжити цілеспрямовані кроки щодо її реалізації на середньострокову перспективу. По суті, ця ініціатива є спробою практично втілити на муніципальному рівні міжнародних та національних документів у сфері захисту прав людей. Ідея міста, дружнього до людини, визначає, яким чином має бути організовано місцеве врядування, щоб забезпечити виконання взятих на себе зобов'язань та постійне підвищення життєвих стандартів у відповідності з вимогами міжнародних та національних документів у сфері захисту прав людей на рівні, який має найбільший безпосередній вплив на життя людей. До того ж, створення Міста, дружнього до людини, – це процес практичних змін, у якому повинні брати активну участь влада, громадськість та самі члени міської громади.

Оскільки комфортні умови для проживання пересічної людини у сучасному місті являють собою похідну складного комплексу різноманітних політичних,

1 Україна. Огляд урбанізації / Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Світовий банк. К., 2015, с. 15.

соціально-економічних, громадянських складників, то особливої уваги заслуговують питання побудови соціально орієнтованої ринкової економіки та формування розвинутої інфраструктури і відповідного публічного простору, насиченого європейськими емансипативними цінностями.

Основою ефективного здійснення міської політики має стати здатність еліти отримувати підтримку збоку різних за своїм характером політичних, соціальних, економічних тощо інституцій, які контролюють властиві для них ресурси. Зокрема, економічні актори володіють у широкому плані фінансовими ресурсами, що не обмежується лише у термінах вільного капіталу, але й зосереджується в інфраструктурних об'єктах, землі, виробничих потужностях власниками яких вони виступають. Соціальні інституції здатні мобілізувати широкі верстви населення на підтримку або неприйняття певних політичних рішень, а також безпосередньо впливають на процес формування суспільних прошарків, утворення басейну для рекрутування еліти тощо. Політичні інститути володіють можливістю агрегувати суспільні вимоги, є полем безпосередньої діяльності еліти, здатні концентрувати ресурси для реалізації публічно розробленого плану дій у межах відповідних органів влади та володіють адміністративним ресурсом.

Успішний економічний розвиток міста напряму залежить від гармонізації інтересів суб'єктів ринків праці та освітніх послуг, подолання протиріч на шляху їх взаємодії, забезпечення підприємств та установ висококваліфікованими професійними кадрами, а також розробки стратегії підготовки фахівців, необхідних для роботи в умовах інтенсивного розвитку економіки високих технологій. Одним із шляхів вирішення названих проблем, подоланню відірваності сучасної української вищої освіти від вітчизняного ринку праці, є впровадження дуального навчання, яке повинно опиратись не стільки на адміністративні механізми, скільки на ринкові засоби і важелі.

Зрозуміло, що треба фокусувати увагу не лише на

економічних шляхах вирішення проблем соціальної нерівності та бідності, а на політичних. В Україні та інших транзитивних суспільствах цей аспект набуває особливої актуальності. Необхідно сформувати шляхи залучення соціальних верств населення до політичних процесів, громадського життя.

Демократична політика повинна бути впорядкована таким чином, щоб забезпечити основу для самоповаги, яка сприяє розвитку почуття політичної компетентності, і яка сприяє формуванню почуття справедливості, що впливає на створення основ міської злагоди і стає формою політичної культури. тобто демократична політика повинна формувати сферу, в якій члени суспільства повинні розуміти себе і свої законні інтереси.

Застосовуючи гендерний підхід, під час розробки стратегії розвитку міста Дніпро необхідно вживати заходи з вирівнювання гендерної асиметрії з урахуванням потреб «права на місто» різноманітних гендерних груп. Ціннісним орієнтиром в урбаністиці життєвого середовища повинні стати антидискримінаційні, не сексистські простори, як приватні, так і публічні.

Враховуючи сучасні тенденції, спектр соціальних ризиків в урбанізованому суспільстві містить комплекс взаємообумовлених викликів: зростання населення, різноманіття життєвих стандартів у середині міста, нові економічні можливості, погіршення екології міста, проблеми формування й утримування людського капіталу, вплив національної системи міст, погіршення комунікації між містами.

Зокрема, доцільно враховувати світовий досвід організації екологічних міст, який свідчить, що розгортання засад вирішення екологічних проблем потрібно із залученням трьох складових: по-перше, політика місцевої влади, яка полягає у розробці та реалізації дієвих екологічних програм, сприяння діяльності екологічних громадських організацій та контролює порушення екологічних правил та законів як на рівні підприємств та організацій міста, так і мешканців;

по-друге, активна екологічна позиція та діяльність громади міста (роз'яснювальна, просвітницька, охоронна), що призведе не тільки до констатації суспільством екологічних загроз, а і у дійсному усвідомленню та конкретним діям; по-третє, залучення потужного наукового, освітнього ресурсу міста, дієвої та активної позиції самих науковців (екологів, соціологів, урбаністів).

При впровадженні медичної реформи треба враховувати ціннісне ставлення до здоров'я мешканців міста Дніпро, яке переважно визначається як цінність інструментального порядку, тобто здоров'я розглядається не в якості фундаментальної цінності, а скоріше як засіб досягнення «чогось» більш значущого: матеріального добробуту, успіху, кар'єрного зростання тощо.

У міцній співпраці з науковцями, які займаються міськими дослідженнями, міська влада має залучати широку громадськість на основі партисипативних технологій до організації громадських слухань з питань вирішення проблем міського розвитку. Зокрема, за результатами впровадження заходів з декомунізації міського простору спільно з фахівцями з історії, соціології, психології розробити план заходів зі збереження історичної та соціальної пам'яті, створення нових комемораційних об'єктів тощо.

Партисипативні практики є різновидом соціальних практик, що реалізуються у міському просторі та пов'язані з процесом участі городян у життєдіяльності міста. Вони можуть реалізовуватися на трьох рівнях організації / взаємодії містян: на рівні громади (формальні практики), на рівні спільнот / community (напівформальні) та на рівні невеликих спільнот однодумців / togethering. На сьогодні законодавець визначив десятки можливих механізмів участі городян, багато практик ініціюється небайдужими громадськими організаціями и окремими городянами, тобто інституалізації соціальних практик відбувається як шляхом «знизу», так і шляхом «зверху». Всебічне використання різних форм участі, проактивну позицію, безпосередню участь городян у житті міста можна назвати

партисипативною міською культурою (культурою участі). Отже, культура участі – це спосіб активної безпосередньої участі в різноманітних подіях, які стосуються містян, можливість впливати на прийняття управлінських рішень у місті, створювати та переформатовувати міський простір в залежності від потреб та інтересів людей.

Міська ідентифікація достатньо сприятлива для розвитку простору. Городяни вважають Дніпро рідним містом, мають відчуття гордості та визначають його як місто, досить комфортне для життя. Мешканці визначають місто як індустріальний, інформаційний та фінансовий центр, центр освіти та інновацій. Це треба враховувати в процесі просування бренду «місто Дніпро».

Бібліографія

Абрам'юк І. Матеріали до курсу № 7: Демократія участі: механізми громадської участі на місцевому, регіональному та національному рівнях. К.: Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального і місцевого розвитку, 2014. 50 с.

Абрахамсон П. Социальная эксклюзия и бедность // Общественные науки и современность. 2001. № 2. С. 158-166.

Аммосов Ю. Возвращение дружелюбного города // Эксперт. 2005. № 17 (464), 9 мая.

Андрущенко Н., Зубарев С., Ленченко В. Днепропетровск: Архитектурно-исторический очерк. К., 1985. – Режим доступу: http://www.alyoshin.ru/Files/publika/andrushchenko/andrushchenko_00.html

Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. М.: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.

Бабенко М., Батурин А., Гордейчик Е., Романюк Е. Города и люди. Рейтинг комфортности украинских городов // Фокус. 2017. 7 августа. – Режим доступа: https://focus.ua/ratings/377768/

Бабюк Т. Й. Теоретичні аспекти проблеми здоров'я та виховання здорового способу життя особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: збірник наук. праць. К.: Інститут проблем виховання АПН України, 2005. Вип. 8, кн. 2. С. 116.

Багалій Д. Заселення Південної України (Запоріжжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку. Х.: Видавництво «Союз» Харк. кредит. союзу кооперативів, 1920. 102 с.

Банс В. Элементы неопределенности в переходный период // Полис. 1993. № 1. С. 44-51.

Бауман З. Плинні часи. Життя в добу невпевненості: пер. з англ. А. Марчинський. К.: Критика, 2013. 176 с.

Бахтеєва Т. Медицина – не та галузь, що може почекати до «кращих» часів // Ваше здоров'я. 2009. 29 травня. С. 3-4.

Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну: пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2000. 384 с.

Бєльська Т. В. Глобальне громадянське суспільство в світовому інформаційному просторі: проблеми і перспективи // Політологічні студії. 2016. Вип. 5. С. 9-23.

Бєляєва М. Розумні міста: що нас чекає наступні 50 років // Korydor. Журнал про сучасну культуру. 2015. 2 вересня. – Режим доступу: http://www.korydor.in.ua/ua/ideas/smart-cities.html

Бідучак А. С. Ставлення медичних працівників до здорового способу життя // Буковинський медичний вісник. 2014. Т. 18, № 1 (69). С. 178-181.

Блажівський Є. Координаційна діяльність органів прокуратури України у сфері протидії злочинності та корупції // Вісник Національної академії прокуратури України. 2013. № 2. С. 5-9.

Болдуєва О.В. Заходи протидії корупції в інвестиційному оцінюванні фінансового ринку // Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво. 2011. № 6. С. 224-229.

Бондаренко К. Леонид Кучма: портрет на фоне эпохи. Харьков: Фолио, 2007. 606 с.

Бурдье П. Социальное пространство и символическая власть: пер. с франц. Н.А. Шматко // Начала. Choses dites. М.: Socio-Logos, 1994. С. 181-207.

Бурдье П. Социальное пространство: поля и практики: пер. с франц. Н. А. Шматко. М.: Институт экспериментальной социологии, 2005. 576 с.

Бурдье П. Социология политики: пер. с франц., сост. Н. А. Шматко. М.: Socio-Logos, 1993. 336 с.

Бурлачук В. Ф. Суспільна думка і просвітницький розум // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Збірник наук. праць. 2012. Вип. 18. С. 17-22.

Буряченко А. Є. Урбанізація в контексті фінансового, демографічного та соціального розвитку // Вчені записки: збірник наук. праць. К.: КНЕУ, 2013. Вип. 15. С. 84-95.

Бюджет участі: історія і польський досвід // Платформа розвитку міст. – Режим доступу: http://urbanua.org/dosvid/zakordonni-pryklady/141

В Україні створені 27 тисяч ОСББ – Зубко // Укрінформ. 2017. 14 грудня. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2364345-v-ukraini-stvoreni-27-tisac-osbb-zubko.html

Валюшко І. В. Соціальні чинники протидії корупції в Україні // Стратегічні пріоритети. 2013. № 2. С. 69-73.

Варламов И. Будущее: города для людей // Naked Science. Интернет-издание. 2017. 18 сентября. – Режим доступа: https://naked-science.ru/article/column/budushchee-goroda-dlya-lyudey

Вебер М. История хозяйства. Город: пер. с нем. М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. 576 с.

Верменич Я. Проблеми дефініції і генезису міста у науковій спадщині М. Вебера // Історико-географічні дослідження в Україні: Збірник наук. праць. 2009. Вип. 11. С. 7-18.

Верменич Я. Урбанізаційні процеси в УРСР як об'єкт дослідження у системі локальної історії // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наук. праць. 2007. Вип. 16 (1). С. 253-268.

ВІЛ-інфекція в Дніпропетровській області. 2017 рік // Інформаційний бюлетень / уклад.: Чухалова І. В., Козіна І. Г. Д., 2018. 74 с.

Винничук Ю. Таємниці львівської кави. Вид. 4-те. Л.: ЛА «ПІРАМІДА», 2008. 220 с.

Вирт Л. Урбанизм как образ жизни // Социология. М.: ИНИОН РАН, 1997. С. 22-43.

Висоцький О.Ю., Голуб А.І. Збагачуючись теоретично, зміцнюючись організаційно… Маловідомі сторінки історії української соціал-демократії на Катеринославщині // Борисфен. 1997. № 4. С. 12-14.

Висоцький О. Ю. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації: монографія. Д.: Інновація, 2012. 132 с.

Вчений-урбаніст Ален Бурден: Повністю безпечні міста – це мертві міста // zik.ua. 2017. 27 листопада. – Режим доступу: https://zik.ua/news/2017/11/27/profesor_alen_burden_nebezpeka_ie_chastynoyu_zhyttya_budyakogo_suchasnogo_1213863

В'юнник А. Міжнародний досвід боротьби з корупцією // Вісник Пенсійного фонду України. 2011. № 11. С. 16-17.

Гаврилова Н. Зарубежные тренды в сфере партисипаторного бюджетирования // Комитет гражданских инициатив. – Режим доступа: http://budget4me.ru/materials/d28526d0-ba68-11e6-993b-0242ac10f406/

Гендерний портрет Дніпропетровської області / уклад.: Рудік О., Кірєєва О., Колохіна А., Моргун О., Маслова О. Д. 2012. 103 с.

Глазачев О. С. Современные подходы к анализу понятия «здоровье» в аспекте формирования экологической культуры. – Режим доступу: http://www.ecogeo.info/publications/7

Гилюн А. В. Студенты-первокурсники о мотивах поступления в университет // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: філософія, соціологія, політологія. 2014. № 9-2. С. 140-145.

Глебова И. И. Функции образов прошлого в политической культуре // Политическая наука. 2006. № 3. С. 140-141.

Глушко И. В. Осмысление феномена социальных практик и возможностей их развития // Общество: философия, история, культура. 2011. № 1-2. С. 38-56.

Говоренкова Т., Жуков А., Савин Д., Чуев А. Что такое города-сады. – Режим доступа: http://www.socpolitika.ru/rus/social_policy_research/analytics/

document6195.shtml

Гречнева Е. Ф. Общественная политика как наука и социальная практика. – Режим доступа: http://do.gendocs.ru/docs/index-292170.html

Грибер Ю. А., Егоров А. Г. Тактический урбанизм как форма модернизации повседневности // Социодинамика. 2015. № 9. С. 1-79.

Громадська думка про ОСББ: інформованість, ставлення, побоювання. – Режим доступу: https://www.oporaua.org/news/1393-gromadska-dumka-pro-osbb-informovanist-stavlennja-pobojuvannja

Громадський рух у Дніпрі. – Режим доступу: https://genderindetail.org.ua/news/gromadskiy-ruh-gender-stream-134366.html

Громадські слухання: світова та українська практики. – Режим доступу: https://gurt.org.ua/news/informator/43335/

Гукалова І. В., Омельченко Н. В. Категорія «урбанізація» у понятійній площині соціальної географії та інших наук // Вісник Одеського національного університету. Сер.: Географічні та геологічні науки. 2015. Т. 20, вип. 2 (25). С. 96-109.

Демичева А. В. Перспективи міських досліджень: можливі напрямки та практика проведення // Грані. 2013. № 8 (100). С. 149-155.

Демократія в один клік чи розвага: як працюють електронні петиції в Україні. – Режим доступу: https://blogs.korrespondent.net /blog /events/3833480/

Дерега В. В. Політична корупція: визначення та особливості // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2009. Т. 110, вип. 97. С. 72-76.

Державна політика у сфері охорони здоров'я: у 2 ч. / передм. та заг. ред. проф. М. М. Білинської, проф. Я. Ф. Радиша. Ч. 1. К.: НАДУ, 2013. 369 с.

Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні. 15 листопада-14 грудня 2017 р. / Center for Insights in Survey Research; GFK Ukraine. К., 2017. 121 с.

Джеймисон Ф. Постмодернизм и обществопотребления: пер. сангл. // Логос. 2000. № 4 (25). С. 63-77.

Длугопольський О. Моделі лобіювання інтересів: світовий досвід та українська специфіка // Журнал європейської

економіки. 2006. Т. 5, № 1. С. 30-57.

Дніпропетровськ: віхи історії. Історичний нарис. – Д., 2001. – Режим доступу: http://www.virtlibrary.dp.ua/page/vihi

Довідник громадського активіста. – Режим доступу: http://dovidnyk.org.ua/44-mistseva-demokratiia-zahalna?start=3&scroll_to=blog

Домащенко М. Сприйняття міського простору матерями: уявлення, переживання та проблеми // Гендерний журнал «Я». 2015. № 2. С. 18-19.

Дридзе Т. М. Экоантропоцентрическая модель социального познания как путь преодоления парадигмального кризиса в социологии // Социологические исследования. 2000. № 2. С. 20-28.

Дронова О. Л. Новий урбанізм: у пошуках виходу з урбаністичного колапсу //Український географічний журнал. 2015. № 3. С. 33-41.

Друге всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-8 лютого, 2016 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2016. 156 с.

Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. М.: Канон, 1996. 432 с.

Європейська хартія місцевого самоврядування, м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року. Офіційний переклад. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/
994_036

Єдина система місцевих петицій Дніпровської міської ради. – Режим доступу: https://dniprorada.gov.ua/uk/page/edina-sistema-miscevih-peticij

Ємельянов В. М., Степанюк Д. А. Політична корупція в сучасній Україні // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. 2008. Т. 93, вип. 80. С. 72-75.

Екологічний паспорт м. Дніпро (2016) / Департамент транспорту та охорони навколишнього середовища Дніпропетровської міської ради. – Режим доступу: https://dniprorada.gov.ua/upload/editor/%D0%95%D0%BA%D0%BE

%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82.PDF

Експерт розповів, як громадські організації впливають на дніпрян та владу // Днепр. Главное. 2018. 16 квітня. – Режим доступу: https://glavnoe.dp.ua/articles/Ekspert-rozpoviv-jak-gromadski-organizacii-vplivajut-na-dniprjan-ta-vladu

Експертні пропозиції за результатами громадської експертизи. – Режим доступу: http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/uploads/attach-3257-856203351.pdf

Еліас Н. Процес цивілізації: соціогенетичні і психогенетичні дослідження. Т. I-II: пер. з нім. О. Логвиненко. К.: ВД «Альтернативи», 2003. 700 с.

Ель Гуессаб К. Особливості політичної та економічної сфер життєдіяльності арабських країн // Актуальні проблеми філософії та соціології. 2016. Вип. 12. С. 39-43.

Жук С. І. «Битва за культуру» в закритому місті совєтської України в період пізнього соціалізму, 1959-1984 рр. // Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. Харків: ТОВ «НТМТ», 2009. Вип. 13-14. Історична пам'ять і тоталітаризм: досвід Центрально-Східної Європи / за ред. В. Кравченка. С. 54-79.

Журавлева И. В. Здоровье и болезни в европейском обществе // Социологические исследования. 2008. № 2. С. 7-21.

Журавлева И. В. Отношение к здоровью индивида и общества / Ин-т социологии РАН. М.: Наука, 2006. 238 с.

Журженко Т., Льюїс С., Федор Дж. На місці радянської «імперії пам'яті» виникають нові транснаціональні наративи // Україна модерна. – Режим доступу: http://uamoderna.com/demontazh-pamyati/memory-wars

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1997. № 24. Ст. 170.

– Режим доступу: https://docs.dtkt.ua/doc/1086.322.0?Page=5

Записка об украинском движении за 1914-1916 годы с кратким очерком истории этого движения, как сепаратистско-революционного течения среди населения Малороссии // Український археографічний збірник. Т.1. К., 1926. С. 333.

Здравомыслова Е. Парадигмы западной социологии общественных движений. СПб.: Наука, 1993. 172 с.

Здравомыслова Е., Темкина А. Социология гендерних отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. 2000. № 11. С. 15-24.

Зиммель Г. Большие города и духовная жизнь // Логос. 2002. № 3 (34). С. 23-34.

Зиновьев А. О. Дискурс и государство // Политэкс. – Режим доступа: http://www.politex.info/content/view/420/

Індекс здоров'я. Україна – 2017 // Результати загальнонаціонального дослідження / уклад.: Степурко Т. Г., Семигіна Т. В. К., 2018. 211 с.

Казаков М. Ю., Кутырев В. А. Интернет как сетевая публичная сфера // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 3. – Режим доступа: http://www.science-education.ru/109-9328

Камлик М. І. Корупція та службова злочинність – тенденції розвитку // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 17. С. 167-184.

Карпінський Б. А., Комарницька Г. О. Функціонування міст – важлива складова державотворчого патріотизму нації // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. 2016. Вип. 1 (5). С. 225-233.

Кастельс М. Реконструкция социального смысла в пространстве потоков: [пер. с англ. В. В. Вагина] // Портал «Социологические прогулки». – Режим доступу: http://www.urban-club.ru/?p=100

Кирилина А. Проблемы гендерного подхода в изучении межкультурной коммуникации // Гендер как інтрига познания. М.: Рудомино, 2000. С. 20-27.

Кисельова В., Авксентьєв А. «Бюджет участі» у Харкові:

Шанс для громади або імітація самоврядування? // Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». – Режим доступу: http://od.org.ua/uk/%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82-%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D0%B2-%D1%85%D0%B0%D1%80%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B5-%D1%88-%D0%B0%D0%BD%D1%81-%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B3/

Ковалева М. С. Эволюция понятия «риск»// Социологическое обозрение. 2002. Т. 2, № 1. С. 18-26.

Ковшун Л. Інструменти партисипації. Співпраця спільноти й органів влади // Mistosite. База міських ініціатив України. – Режим доступу: https://mistosite.org.ua/uk/articles/instrumenty-partysypatsii-spivpratsia-spilnoty-i-orhaniv-vlady

Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. К.: Дух і Літера, 2006. 429 с.

Колесников О. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України // Асоціація сприяння самоорганізації населення. – Режим доступу: http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Petitsiyi_gotov-1.pdf

Коннелл Р. Современные подходы к рассмотрению гендера // Хрестоматия феминистских текстов. Переводы / под ред. Е. Здравомысловой, А. Темкиной. СПб: Д. Буланин, 2000. С. 251-280.

Корнієвський О. Професійні спілки в умовах соціальних трансформацій // Політичний менеджмент. 2008. № 6. С. 105-113.

Костенко О. М. Корупція кризового типу: поняття і шляхи протидії // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2008. Вип. 18. С. 136-141.

Красин Ю. А. Социальное неравенство как политическая проблема // Полития. 2007. № 2. С. 83-91.

Кучерявий В. П. Урбоекологія: Підручник. Л.: Світ, 2001. 440 с.

Кучма Л. Д. Україна – не Росія. М.: Время, 2004. 560 с.

Кушнірецька О.В. Конфліктогенність міського простору: підходи до дослідження в умовах метрополізації //

Регіональна економіка. 2014. № 2. С. 48-56.

Ледяев В. Г. Социология власти Роберта Престуса // Полития. 2008. № 4. С. 122-138.

Лефевр А. Идеи для концепции нового урбанизма // Социологическое обозрение. 2002. Т. 2, № 3. С. 19-26.

Лефевр А. Производство пространства. М.: StrelkaPress, 2015. 432 с.

Линч К. Образ города: пер. с англ. В. Л. Глазычева / под ред. А. В. Иконникова. М.: Стройиздат, 1982. 328 с.

Логан Д., Молоч Х. Город, как механизм (машина) развития: [пер. с англ. В.В. Вагина] // Портал «Социологические прогулки». – Режим доступа: http://www.urban-club.ru/?p=98

Лотман Ю. Семиосфера. СПб., 2010. 704 с.

Макаревський Ф. Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской Епархии: Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. Екатеринослав: типография Я.М. Чаусского, 1880. 1070 с.

Малес Л. Гетоїзація материнство // Гендерний журнал «Я». 2015. № 2. С. 14-17.

Малес Л. В. Символічні зміни в просторі міста в соціокультурних контекстах XX ст. // Грані. 2014. № 9 (113). С. 117-122.

Марків О. Т. Здоров'я людини як соціальна проблема // Нова парадигма. 2009. №. 88. С. 71-81.

Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.

Матеріали дослідження «Паспорт безпеки України: національний та регіональний виміри» / ДМГО «Центр міжнародної безпеки». К., 2017. 60 с.

Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения. Перспективы развития: [монография]. М.: Городец, 2000. 141, [2] с.

Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті // Україна модерна. 2009. № 15 (4). – Режим доступу: http://uamoderna.com/images/archiv/15/4_UM_15_

PolitykaPamiati_Mink.pdf

Михайленок О. М. Общественно-политическое согласие и проблема преодоления социального неравенства // Власть. 2015. Вып. № 1. С. 12-17.

Мицик Ю. А. Козацький край: нариси з історії Дніпропетровщини XV-XVIII ст. Д.: Видавництво Дніпропетровського держуніверситету, 1997. 176 с.

Мицик Ю. А. Оригінальна теорія виникнення Катеринослава історика початку XIX ст. // Південна Україна XIII-XIX століття. Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2001. Вип. 6. С. 219-223.

Мусиездов А. А. Городская идентичность и постмодерный урбанизм // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». 2015. Вип. 35. С. 7-13.

Мусієздов О. О. Міська ідентичність у (пост)сучасному суспільстві: український досвід: монографія. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 348 с.

На шляху до суспільної злагоди / Ю. Ж. Шайгородський (упоряд.). К.: Укр. центр політ. менеджменту, 2001. 144 с.

Нагорна Л. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – Режим доступу: http://shron1.chtyvo.org.ua/Nahorna_Larysa/Istorychna_pamiat_teorii_dyskursy_refleksii.pdf

Недзельський А. О. Проблема соціального порядку крізь призму рутинізації соціальних практик // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2012. Вип. 17. С. 28-36.

Нова програма розвитку міст / United Nations. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B9jMMBcZIHvkU0NNdFRmM0NrV1E/view

Нора П. Всемирное торжество памяти: пер. с франц. М. Сокольской // Неприкосновенный запас. 2005. № 2-3 (40-41). – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/nora22.html

Обухова Н. О. Структура символічного простору в образі великого міста (на прикладі м. Донецьк) // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер.: Соціологія. 2010. № 1-2. С. 84-87.

Одінцова О. Цивілізований лобізм як форма боротьби з корупцією // Право України. 2006. № 6. С. 110-114.

Ольденбург Р. Третье место: кафе, кофейни, книжне магазины, бары, салоны красоты и другие места «тусовок» как фундамент сообщества: пер. с англ. А. Широкановой. М.: Новое литературное обозрение, 2014. 456 с.

Омельченко Н. Соціальний аспект феномену урбанізації // Економічна та соціальна географія. 2014. № 11. С. 85-89.

Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс: пер. с англ. // Вопросы философии. 1989. № 4. С. 114-155.

Парсонс Т. Системы действия и социальные системы. – Режим доступа: https://sociology.mephi.ru/docs/sociologia/html/parsons_modern_soc_systems.html

Пелішенко В. О. Корупція у контексті сучасних соціально-політичних концепцій // Сучасне суспільство. 2014. Вип. 2. С. 121-130.

Перцик Е. Н. Геоурбанитистика: учебник. М.: Изд. центр «Академия», 2009. 432 с.

Петренко О. В. Проблемы города в исследовательской практике сектора динамики локальных культурно-исторических процессов // Культура городского пространства: власть, бизнес и гражданское общество в сохранении и приумножении культурных традиций России: материалы Всероссийской научно-практической конференции, 2013. – Режим доступа: http://sfrik.omskreg.ru/res/page000000000326/Files/07_11_2013.pdf

Пикетти Т. Капитал в XXI веке. М.: Ад Маргинем Пресс, 2015. 592 с.

Понад 50 українських міст долучилися до бюджету участі // На часі. 2017. 7 листопада. – Режим доступу: https://nachasi.com/2017/11/07/byudzhet-uchasti-ukraine/

Попова Ю. Місто багатьох: як гендерний підхід робить міста справедливішими. – Режим доступу: https://

mistosite.org.ua/uk/articles/m%D1%96sto-bagatox-yak-gendernyj-p%D1%96dx%D1%96d-robyt-m%D1%96sta-spravedlyv%D1%96shymy

Права людини і місцева демократія / Буров С., Величко Н., Єлігулашвілі М., Жигалдо В., Ковшун Л., Левченко О. (упоряд.). К.: Українська Гельсинська спілка з прав людини, 2017. 92 с. – Режим доступу: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/book-3.pdf

Програма розвитку історії міста і місцевої ідентичності «З Україною в серці» на 2018-2020 роки. – Режим доступу: http://dda.dp.ua/wp-content/uploads/2017/11/Programma-z-Ukrayinoyu-v-sertsi.pdf

Репан О., Старостін В., Харлан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVI-XVIII століть в історії Дніпропетровська. К.: Українські пропілеї, 2008. 266 с.

Рішко А. М. Соціум сучасного міста: спільноти та тенденції їх розвитку // Вісник НТУУ «КПІ». Сер.: Політологія. Соціологія. Право. 2012. Вип. 2 (14). С. 51-55.

Рикер П. Память, история, забвение: пер. с франц. И. И. Блауберг, И. С. Вдовин, О. И. Мачульская. М.: Издательство гуманитарной литературы, 2004. 728 с.

Розин В. М. Здоровье как философская и социально-психологическая проблема // Мир психологии. 2000. № 1 (21). С. 12-30.

Романов А. А., Тихомирова Н. В. Проблемы исследования поведения потребителей на рынке образовательных услуг // Открытое образование. 2006. № 3. С. 82-87.

Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 11. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214

Рыклин М. Apocalypse now. Философия после 11 сентября // Отечественные записки. 2002. № 3-4. – Режим доступа: http://www.strana-oz.ru/2002/3/apocalypse-now-filosofiya-posle-11-sentyabrya

Сабанадзе Ю. В. Групи інтересів в умовах перехідного

суспільства. К.: Логос, 2009. 208 с.

Савельєв Ю. Б. Соціальне включення та ексклюзія як форми взаємодії в суспільстві: евристичний потенціал соціологічних концепцій // Український соціум. 2015. № 4. С. 61-74.

Савка В. Є. Регулювання соціальних проблем на рівні міської громади та його вплив на формування іміджу міста // Соціологічні студії. 2016. № 2 (9). С. 87-93.

Сассен С. Глобальный город: введение понятия // Глобальный город: теория и реальность / под ред. Н.А. Слуки. М.: ООО «Аванглион», 2007. С. 9-27.

Світленко С. І. Топонімічна реформа в місті Дніпропетровськ 2015-2016 рр.: досвід проведення та результат // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. 2016. Вип. 14. С. 95-108.

Семененко И. С. Политическая идентичность // Политическая идентичность и политика идентичности: в 2 т. Т. 1: Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. С. 71-75.

Сигарева Е. П. Урбанизация // Социологическая энциклопедия: в 2 т. Т. 2. М.: Мысль, 2003. С. 685.

Скальковський А. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького: історична література. Д.: Січ, 2003. 678 с.

Скулиш Є. Д. Корупція в Україні: основні напрями протидії в сучасних умовах // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2007. Вип. 16. С. 153-164.

Слабченко М. Є. Паланкова організація Запорізьких вольностей // Джерела з історії Південної України / ред.: А. Бойко; Запорізьке наукове товариство ім. Я. Новицького. Запоріжжя: Тандем-У, 1999. С. 411-491.

Слободян Р. Міжнародний досвід запровадження партиципаторного бюджету на загальнонаціональному рівні та на рівні штатів / за заг. ред. В. Мазярчука // Офіс з фінансового та економічного аналізу у Верховній Раді

України. 2017. Листопад. 12 с. – Режим доступу: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/21.11.2017_partycypatornyj-bjudzhet.pdf

Смагин Ю.А. Территориальная организация населения: учеб. пособие / под общ. ред. В.Г. Глушковой. 2-е изд., испр. и доп. М.: Изд.-торг. корпорация «Дашков и К°», 2005. 244 с.

Сойя Э. Как писать о городе с точки зрения пространства: пер. с англ. А. Смирнова // Логос. 2008. № 3. С. 130-140.

Сойя Э. Постметрополис. Критические исследования городов и регионов: пер. с англ. А. Резниченко // Логос. 2003. № 6 (40). С. 133-150.

Соловйов В. Корупція в державному управлінні як феномен глобалізованого світу // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 4. С. 29-37.

Соловйов В. М. «Побутова корупція»: сутність, ґенеза та сучасні тенденції в Україні // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2011. Вип. 25-26. С. 173-182.

Соціологія міста: навч. посібник / [Л. В. Малес, В. В. Середа, М. О. Соболевська, Ю. Г. Сорока та ін.]; за заг. ред. О. К. Міхеєвої. Донецьк: видавництво «Ноулідж», 2010. 464 с.

Социологический словарь / отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. М.: Норма, 2014. 608 с.

Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я ВООЗ від 22.07.1946 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599

Стороженко І. С. Степовий кордон України (XV-XVII ст.) // Історія міста Дніпропетровська. Д.: Грані, 2006. С. 38-63.

Стратегічний план розвитку міста Дніпропетровська до 2020 року. – Режим доступу: http://old.dniprorada.gov.ua/images/stories/1.pdf

Стрежнева М. Интеграция и вовлечение как инструменты глобального управления // Международные процессы. 2012. № 2 (29). – Режим доступа: http://intertrends.ru/rubrics/realnost/journals/regulirovanie-i-samoregulirovanie-

v-mirovoy-politike/articles/integratsiya-i-vovlechenie-kak-instrumenty-globalnogo-upravleniya

Суименко Е., Семашко А., Сакада Н. Особенности трудоустройства столичной молодежи Украины // Социология: теория, методы, маркетинг. 2013. № 2. С. 160-183.

Тённис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии. СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2002. 452 с.

Тихомирова Є. Лобізм як складова міжнародного PR // Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 143-151.

Третє всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-12 лютого, 2017 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2017. 232 с.

Трубина Е. Город в теории: опыты осмысления пространства. М.: Новое литературное обозрение, 2010. 520 с.

Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. К.: Дух і літера, 2005. 262 с.

У Дніпрі були презентовані результати громадського моніторингу відкритості місцевого бюджету. – Режим доступу: http://probudget.org.ua/news/u-dnipri-buli-prezentovani-rezultati-gromadskogo-monitoringu-vidkritosti-mistsevogo-byudjetu_135/

Україна. Огляд урбанізації / Міжнародний банк реконструкції та розвитку; Світовий банк. К., 2015. xxi, 196 с.

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін / гол. ред. В. М. Ворона, М.О. Шульга. К.: Інститут соціології НАН України, 2016. Вип. 3 (17). 550 с.

Урри Дж. Социология за пределами обществ: виды мобильности для XXI столетия: пер. с англ. Д. Кралечкина. М.: Изд. Дом Высшей школы экономики, 2012. 336 с.

Урусова И. Н. Экономические интересы в системе отношений собственности // Экономический журнал. 2008. № 15. С. 37-47.

Устінов О. Реформа охорони здоров'я: широкий погляд на проблему // Український медичний часопис. – Режим

доступу: http://www.umj.com.ua/article/68728/

Феденко О. С. Соціальна нерівність як конфліктогенний чинник в українському суспільстві // Політ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XVII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів. К.: НАУ, 2017. С. 303-305.

Фесенко Г. Гендерночутливі локації в урбанізованому просторі // Гендерний журнал «Я». 2015. № 2. С. 4-6.

Флорида Р. Кто твой город? Креативная экономика и выбор места жительства: пер. с англ. М.: Strelka-Press, 2014. 368 с.

Франк С. Л. Политика и идеи (О программе «Полярной Звезды») // Сочинения. М.: Правда, 1990. С. 65-76.

Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин: автореф. дис... доктора політ. наук: 23.00.02. К., 2004. 36 с.

Циганов В. В. Політична бідність як деструктивна соціальна комунікація // Світ соціальних комунікацій: наук. журнал. 2013. Т. 10. С. 57-59.

Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять // Актуальні проблеми держави і права. 2009. Вип. 47. С. 96-102.

Хабермас Ю. Техника и наука как «идеология»: пер. с нем. М. Л. Хорькова. М.: Праксис, 2007. 208 с.

Хальбвакс М. Социальные рамки памяти: пер. с франц. и вступ. статья С. Н. Зенкина. М.: Новое издательство, 2007. 348 с.

Харви Д. Городской опыт: пер. с англ. В. В. Вагина // Портал «Социологические прогулки». – Режим доступа: http://www.urban-club.ru/?p=105

Хоуард Э. Города будущего. СПб.: типография товарищества «Общественная польза», 1911. 177 с.

Храмова К. В. Особенности социальных рисков постиндустриального общества // В мире научных открытий. 2011. № 4. С. 234-241.

Чекайло К. М., Богданова Ю. Л. Міста-сади як сучасна урбаністична концепція організації житлового середовища

// Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер.: Архітектура. 2014. № 793. С. 256-260.

Четверте всеукраїнське муніципальне опитування. 20 січня-10 лютого, 2018 р. / Center for Insights in Survey Research; Соціологічна група «Рейтинг». К., 2018. 213 с.

Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт. Чернівці: Книги-XXI, 2001. 248 с.

Швидько Г. К. Пошуки істини (до початкової історії м. Дніпропетровська) // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті / відп. ред. С.І. Світленко. Д., 2001. Вип. 1. С. 107-121.

Шевал'є П. Історія війни козаків проти Польщі. К.: Томіріс, 1993. 224 с.

Шепеленко І. П. Теоретико-методологічні засади дослідження міста в класичній соціології // Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки. 2013. № 1. С. 101-110.

Штомпка П. Доверие – основа общества. М.: Логос, 2014. 445 р.

Штомпка П. Понятие социальной структуры: попытка обобщения // Социологические исследованя. 2001. № 9. С. 3-13.

Эдельман О. Легенды и мифы Советского Союза // Логос. 1999. № 5 (15). С. 52-65.

Эрхард Л. Благосостояние для всех: пер. с нем. / авт. предисл. Б.Б. Багарецкий, В.Г. Гребенников. М.: Начала-Пресс, 1991. 224 с.

Юм Д. Исследование о человеческом разумении: пер. с англ. М.: Издательская группа «Прогресс», 1995. 210 с.

Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків. Т.1. Л.: Світ, 1990. 319 с.

Яворницький Д.І. Історія міста Катеринослава: пер. з рос. А. В. Гладкого. Д.: Січ, 1996. – Режим доступу: https://ru.museum.dp.ua/theyekaterinoslavhistory.html

Agger R.E., Goldrich D., Swanson B.E. The Rulers and the Ruled. New York: John Wiley and Sons, Inc., 1964. 485 p.

Betsy D. From Growth Machine to Ideas Machine: the new

politics of local economic development in the high-skilled city // La compétitivité urbaine dans le contexte de la nouvelle économie. Québec: Presses de l'université du Québec. Collection Économie politique, 2006. P. 269-284.

Birch D. L., MacCracken S. Corporate Evolution: A Micro-Based Analysis. Cambridge: MIT Programm on Neighborhood and Regional Change, 1981. 341 p.

Bluestone B., Harrison B. The Deindustrialization of America. New York: Basik Books, 1982. 217 p.

Bohman J., Mansbridge J., Thompson D., Parkinson J. Deliberative Systems: Deliberative Democracy at the Large Scale. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 204 p.

Bohman J., Rehg W. Deliberative democracy: essays on reason and politics. Cambridge; Massachusetts; London, 1997. 447 p.

Castells M. The rise of the network society. 2nd ed., with a new pref. Chichester: John Wiley & Sons Ltd, 2010. 597 p.

Cirtautas A. M., Mokrzycki E. The Articulation and Institutionalization of Democracy in Poland // Social Research. 1993. Vol. 60, № 4. P. 787-810.

Clark C., Green J., Grenell K. Local Regimes: Does Globalization Challenge the «Growth Machine»? // Policy Studies Review. 2001. Vol. 18, № 3. P. 74-89.

Cohen J. Philosophy, politics, democracy: selected essays. London: Harvard University Press, 2009. 416 p.

Come on! Fresh ideas in difficult times. The new Report by the Club of Rome. – Access mode: https://www.youtube.com/watch?v=p6hsuQL6M04

Cox K.R. Capitalism and Conflict around the Communal Living Space // Public Service Provision and Urban Development / M. Dear, A.J. Scott (eds.). New York: Methuen, 1981. P. 431-456.

Crow H., Gage H., Hampson S., Hart J., Kimber A., Storey L., Thomas H. Measurement of satisfaction with health care: Implications for practice from a systematic review of the literature. Health technology assessment. – Access mode: http://uhra.herts.ac.uk/bitstream/handle/2299/1073/102382.pdf;sequence=1

D'Anieri P. Introduction: Civil Society in Ukraine – From Despair to Hope... and Back // Orange Revolution and Aftermath:

Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine / P. D'Anieri (ed.). Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2010. P. i-xv.

David S., Kantor P. The Dependent City: The Changing Political Economy of Urban America. Glenview: Scott, Foresman and Company. 1988. 307 p.

Davis J. S. Urban Regime Theory: A Normative-Empirical Critique // Journal of Urban Affairs. 2002. Vol. 24, № 1. P. 1-17.

Davis M. City of Quartz: Excavating the Future in Los Angeles. L.: Macmillan, 1992. 462 p.

Dear M., Flusty S. Postmodern Urbanism // Annals of the Association of American Geographers. 1998. № 88 (1). P. 50-72.

Diamond L., Morlino L. The Quality of Democracy // Journal of Democracy. 2004. Vol. 15, № 4. P. 20-21.

Edelman M. J. The Symbolic Uses of Politics. Urbana: University of Illinois Press, 1964. 223 p.

Elkin S. L. City and regime in the American republic. Chicago: University of Chicago Press, 1987. 375 p.

Important statements of or about WHO policy in the European Region. – Access mode: http://www.euro.who.int/ru/publications/policy–documents

In Search of Opportunities. How a More Mobile Workforce Can Propel Ukraine's Prosperity / World Bank. 2012. Vol. I: Summary Report. 36 p. – Access mode: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/12268/NonAsciiFileName0.pdf?sequence=1

Fischer C. S., Baldasarre M., Ofshe R. J. Crowding Studies and Urban Life – A Critical Review // Journal of the American Institute of Planners. 1975. № 41 (6). P. 406-418.

Fogelson R. M. The Fragmented Metropolis: Los Angeles 1850-1930. Cambridge: Harvard University Press, 1967.362 p.

Freeman R. E. Strategic Management: A Stakeholder Approach. Boston: Pitman, 1984. 292 p.

Friedmann J. The World City Hypothesis // Development and change. 1986. Vol. 17, № 1. P. 69-83.

Harding A., Wilks-Heeg S., Hutchins M. Business, government and the business of urban governance // Urban Studies. 2000. Vol. 37, № 5-6. P. 975-994.

Hawley A. Metropolitan Population and Municipal Government Expenditures in Central Cities // Journal of Social Issues. 1951. № 7 (January). P. 100-108.

Hicks A., Misra J. Political Resources and the Growth of Welfare in Affluent Capitalist Democracies, 1960-1982 // American Journal of Sociology. 1993. Vol. 99, № 3. P. 668-685.

Hyrych Ya. Urbanization According to Plan // The Ukrainian Week. 2012. 26 September.

Garfinkel H. Studies in Ethnomethodology. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1967. 477 p.

Gibbs J. The evolution of population // Economy Geography. 1963. № 2. P. 119-129.

Kavada A. The European Social Forum and the Internet : a case of communications networks and collective action: A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of the University of Westminster for the degree of Doctor of Philosophy. 2007. 345 p.

Koettl J., Kupets O., Olefir A., Santos I. In Search of Opportunities? The Barriers to More Efficient Internal Labor Mobility in Ukraine. Bonn: Institute for the Study of Labor, 2014. 29 p.

Kono C., Palmer D., Friedland R., Zafonte M. Lost in Space: The Geography of Corporate Interlocking Directorates // American Journal of Sociology. 1998. Vol. 103, № 4. P. 868-884.

Korpi T. Accumulating Disadvantage. Longitudinal Analyses of Unemployment and Physical Health in Representative Samples of the Swedish Population // European Sociological Review. 2001. Vol. 17. P. 255-273.

Krebs T. Urban Interests and Campaign Contributions: Evidence from Los Angeles // Journal of Urban Affairs. 2005. Vol. 27, № 2. P. 165-175.

Lasswell H. Politics: Who Gets What, When, How. New York: McGraw-Hill, 1936. 264 p.

Lawless P. Power and Conflict in Pro-growth Regimes: Tensions in Economic Development in Jersey City and Detroit // Urban Studies. 2002. Vol. 39, № 8. P. 1329-1346.

Levison A. The Working Class Majority. New York: Coward,

McCan & Geoghgan, 1974. 286 p.

Lewis O. The Culture of Poverty // American. 1966. Vol. 215, № 4. P. 19-25.

Lineberry R., Sharkansky I. Urban Politics and Public Policy. 2nd. ed. New York: Harper and Raw, 1978. 358 p.

Livingston L., Blayney J.A. Foothil Environmental Design Study: Open Space vs Development // Final Report to the City of Palo Alto. San Francisco: Livingston & Blayney, 1971. P. 97-145.

Logan J., Moloch H. Urban Fortunes: The Political Economy of Place. Berkeley; Los Angeles: University of California Press. 1987. 413 p.

Lydon M. What Is Tactical Urbanism? – Access mode: https://courses.planetizen.com/course/tactical-urbanism-1/3

Makielski S.J. The Politics of Zoning: The New York Experience. New York: Columbia University Press, 1966. 241 p.

Martin H. P., Schumann H. The Global Trap – Globalization and the Assault on Democracy and Prosperity. London: Zed Books, 1997. 318 p.

McKenzie R. D., Park R. E., Burgess E. W. The City. Chicago: University of Chicago Press, 1967. 239 p.

Mollenkopf J. Who (or What) Runs Cities, and How? // Sociological Forum. 1989. Vol. 4, № 1. P. 119-137.

Moloch H. The City as a Growth Machine: Towarda Political Economy of Place // The American Journal of Sociology. 1976. Vol. 82, № 2. P. 309-332.

Mumford L. The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects. New York: Mariner Books, 1968. 657 p.

Newman H. K. Historic Preservation Policy and Regime Politics in Atlanta // Journal of Urban Affairs. 2001. Vol. 23, № 1. P. 71-86.

Pahl R. E. Urban Social Theory and Research // Environment and Planning. 1969. № 1. P. 143-154.

Park R. E. The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment // The City / R. E. Park, E. W. Burgess, R. D. McKenzie (eds.). Chicago: University of Chicago Press, 1967. P. 1-46.

Park L. E. The Urban Community. Selected Papers from the proceedings of the ASS, 1925. New York: AMS Press, 1971. 268 p.

Parkinson J., Mansbridge J. Deliberative systems: deliberative democracy at the large scale. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 193 p.

Paugam S. Poverty and Social Disqualification: a Comparative Analysis of Cumulative Social Disadvantage in Europe // Journal of European Social Policy. 1996. Vol. 6, № 4. P. 287-303.

Perin C. Everything in Its Place. Princeton: Princeton University Press, 1977. 291 p.

Perry D. C., Watkins A.J . Profit, and the Rise of the Sunbelt Cities // The Rise of the Sunbelt Cities / Perry D.C.Ю, Watkins A.J. (eds.). Beverly Hills: Sage, 1977. P. 277-306.

Peterson P. E. City limits. Chicago: University of Chicago Press, 1981. 284 p.

Pierre J. Models of Urban Governance. The Institutional Dimension of Urban Politics // Urban Affairs Review. 1999. Vol. 34, № 3. P. 372-396.

Pierson C. Globalisation and the End of Social Democracy // Australian Journal of Politics and History. 2001. Vol.47, № 4. P. 461-478.

Presthus R. V. Men at the Top. A Study in Community Power. New York: Oxford University Press, 1964. 261 p.

Protest, Social Movements and Global Democracy Since 2011: New Perspectives / Th. Davies, H.E. Ryan (eds.). London, 2016. 38 p.

Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy) (Adopted by the Committee of Ministers on 18 February 2009 at the 1049th meeting of the Ministers' Deputies). – Access mode: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf

Reich R. B. The Next American Frontier. New York: Penguin, 1983. 210 p.

Sabatier P. A., Mazmanian D. Can Regulation Work? New

York: Plenum, 1983. 268 p.

Samoilenko S. A. Subversion practices: From coercion to attraction // Experiencing Public Relations: International voices / E.J. Bridgen, D. Verčič (eds.) London: Routledge, 2018. P. 174-193.

Sassen-Koob S. The New Labor Demand in Global Cities // Cities in Transformation: Class, Capital, and the State / Smith M.P. (ed.). Beverly Hills: Sage, 1984. P. 139-172.

Schwartz G. Social Democracy Going Down or Down Under: Institutions, Internationalized Capital and Indebted States // Comparative Politics. 1998. Vol. 30, № 3. P. 249-267.

Shangapour S., Hosseini S., Hashemnejad H. Cyber social-networks and social movements. Case study: Tehran (2009-10) // International Journal of Scientific & Engineering Research. 2011. Vol. 2, № 1. January. P. 41-53.

Shlay A. B., Rossi P. H. Putting Politics into Urban Ecology: Estimating Net Effects of Zoning // Urban Policy Analysis: Directions for Future Reseaarch / T.N. Clark (ed.). Beverly Hills: Sage, 1981. P. 257-286.

Sellers J.M. The Nation-State and Urban Governance: Toward Multilevel Analysis // Urban Affairs Review. 2002. Vol. 37, № 5. P. 611-641.

Sen A. Inequality Reexamined. Cambridge: Harvard University Press, 1992. 127 p.

Stoker G., Mossberger K. Urban regime theory in comparative perspective // Environment and Planning: Government and Policy. 1994. Vol. 12. P. 810-835.

Stone C. N. Regime Politics, Governing Atlanta 1946-1988. Atlanta: University Press of Kansas, 1989. 314 p.

Sugrue T.J. The Origins of the Urban Crisis: Race and Inequality in Postwar Detroit. Princeton: Princeton University Press, 2014. 416 p.

Sundquist J. Dispersing Population: What American Can Learn from Europe. Washington: Brookings, 1975. 419 p.

Therborn G. What Does the Ruling Class Do When it Rules? // Classes, power and conflict. Classical and contemporary debates / A. Giddens, D. Held (eds.). Berkeley; Los Angeles: Univtrsity of

California press, 1982. P. 224-248.

Transit-Oriented Development (TOD): Canadian Case Studies // Canada Mortgage and Housing Corporation. Socio-economic Series 09-018. 2009. November. – Access mode: http://www.cmhc-schl.gc.ca/odpub/pdf/66627.pdf?fr=1437125363418

Union Organization and Activity / J. Kelly, P. Willman (eds.). N.Y.: Routledge, 2004. 208 p.

Young I. Justice and the Politics of Difference. Princeton: Princeton University Press, 2011. 304 p.

Verba S. Elites and the Idea of Equality. A Comparison of Japan, Sweden, and the United States / S. Verba, G. Orren (eds.). Cambridge: Harvard University Press, 1990. 343 p.

Walton J. A Systematic Survey of Community Power Research // The Structure of Community Power / M. Aiken, P. Mott (eds.). New York: Random House, 1970. P. 443-464.

Williamson O. Markets and Hierarchies. New York: Free Press, 1975. 274 p.

Wood A. Analysing the Politics of Local Economic Development: Making Sense of Cross-national Convergence // Urban Studies. 1996. Vol. 33, № 8. P. 1281-1295.

World Urbanization Prospects: The 2011 Revision by Gerhard K. Heilig, UN Department of Economic and Social Affairs. NewYork, 2012. – Access mode: http://esa.un.org/wpp/ppt/CSIS/WUP_2011_CSIS_4.pdf

УДК 316.344.8 : 316.334.56
ББК 60.54

Наукове видання
Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро

Монографія

За загальною редакцією професора В.В. Кривошеїна

Том 2

Колектив авторів:
Віталій Володимирович Кривошеїн
Олександр Юрійович Висоцький
Вадим Вікторович Ніколенко
Олександр Сергійович Токовенко
Олексій Анатолійович Третяк
Олег Леонідович Тупиця
Ірина Миколаївна Ковальська-Павелко
Олексій Васильович Гилюн
Олеся Зеновіївна Гудзенко
Алла Валеріївна Демичева
Оксана Ігорівна Зубарєва
Наталія Григорівна Комих
Павло Миколайович Левчук
Сергій Валерійович Легеза
Надія Костянтинівна Міхно
Андрій Андрійович Шуліка
Катерина Олександрівна Скляренко
Анастасія Євгенівна Стриж

Підписано до друку 09.05.2018. Формат 30×42/4.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 19,2.
Тираж 100 прим. Зам. № 09052018

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи:
серія ДК № 5373 від 03.07.2017 р.

Віддруковано з готового авторського оригінал-макета